

HISTORIE A PŘÍTOMNOST

VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

ROČNÍK 2012/2013

OBSAH

	3	Pár slov na úvod
	5	Několik slov k poslání VŠPJ
	11	Vznik školy
	19	Krátká relace o prvních studentech
	25	Slavnostní akademické obřady a insignie
	39	Z historie budovy
	51	Z nových knižních publikací akademických pracovníků školy
Miscellanea:	53	Akce „K“ v bývalém Jihlavském kraji a následné internace řeholníků

Pár slov na úvod

Motto:

„HISTORIA EST TESTIS TEMPORUM, LUX VERITATIS, VITA
MEMORIAE, MAGISTRA VITAE, NUNTIA VETUSTATIS.“

Marcus Tullius Cicero

Slavný římský rétor, filosof, literát a politik ve svém spise O řečnickovi charakterizuje historii jako „*svědectví času, světlo pravdy, život paměti, učitelku života a zvěstovatelku dávných dob.*“ Jsou to trefná slova, která i přes staletí a tisíciletí neztratila nic ze své platnosti.

Vysoká škola polytechnická Jihlava je vzdělávací institucí, jež se teprve v brzké budoucnosti dočká prvního decennia své existence. Ciceronova slova se ovšem vztahují k jakékoli historii, ať už se její časový rozměr měří v tisíciletích či jednotlivých letech. Historické záznamy vždy v sobě nesou poselství, o nichž římský rétor přemýšlel.

Právě tato okolnost byla hlavním podnětem pro to, aby se současné vedení Vysoké školy polytechnické Jihlava rozhodlo k tomu, že bude tato relativně mladá vysokoškolská instituce vydávat neperiodický bulletin věnovaný nejrozličnějším tématům vztahujícím se k její historii a současnosti.

Takové rozhodnutí svědčí o tom, že jsou si představitelé VŠPJ dobře vědomi významu, který má pro každou vysokou školu její, byť poměrně krátká, historie, a především si uvědomují potřebnost toho, aby s touto historií byla seznamována jak její vlastní akademická obec, tak i široká veřejnost. Poznání nejrozličnějších momentů a peripetií, které se váží k samotnému vzniku veřejné vysoké školy i k jejímu následnému vývoji a rozvoji a jeho historickým souvislostem, posiluje u členů akademické obce (studentů stejně jako akademických pracovníků) nebývalé pocit sounáležitosti a také jisté hrdosti.

Analogicky u širší veřejnosti může takové poznání v maximální míře přispět k tomu, že bude neustále vzrůstat povědomí o regionálním významu veřejné vysokoškolské instituce a její roli ve veřejném životě města a celého regionu.

Kromě uvedeného hlavního poslání by měl nový bulletin VŠPJ postupně naplňovat také další cíle a záměry. Ostatně samotný jeho název k něčemu takovému poukazuje.

Vnitřní život akademické obce VŠPJ má mnoho podob. Přirozeně nejdůležitějšími stránkami jsou činnosti pedagogické a odborně výzkumné, se kterými se může případný zájemce seznámit v každoročních výročních zprávách a na stránkách odborného časopisu Vysoké školy polytechnické Jihlava LOGOS POLYTECHNIKOS. Nicméně existuje řada dalších stránek činnosti vysoké školy a jejího vnitřního života, jež jsou nesmírně zajímavé jak v pohledu zachycujícím jejich historické podoby, tak i v přístupu soustředěném na aktuální dění.

Některé z těchto stránek vnitřního života Vysoké školy polytechnické Jihlava budou proto prezentovány v příspěvcích nového bulletinu, který by tak měl být platformou, na níž bude tato jediná veřejná vysoká škola kraje Vysočina případným čtenářům představovat svůj poměrně bohatý a v mnoha ohledech pozoruhodný vnitřní život. Vždyť kromě svých základních studijních a pracovních povinností se věnují členové akademické obce VŠPJ i mnoha dalším činnostem a aktivitám, z nichž si mnohé jistě zaslouží, aby s nimi byla seznamována také široká veřejnost.

Výrazem vědomí potřebnosti a důležitosti takového příležitostného periodika je skutečnost, že v jeho řídicím orgánu (redakční radě) působí všichni představitelé vysoké školy. Pro nejbližší období bude tato redakční rada pracovat ve složení:

Ing. Jakub Novotný, Ph.D., rektor VŠPJ (předseda redakční rady);
PaedDr. Ladislav Jirků, emeritní rektor VŠPJ;
Mgr. Alena Štěrbová, prorektorka VŠPJ pro rozvoj;
Doc. Ing. Eva Lajtkepová, Ph.D., prorektorka VŠPJ pro studium;
Doc. PhDr. Martin Hemelík, CSc., prorektor VŠPJ pro tvůrčí činnost (vedoucí redaktor);
Ing. Hana Pospíchalová, vedoucí kanceláře rektora VŠPJ;
Jitka Kalabusová (výkonná redaktorka).

K formální charakteristice budoucího bulletinu snad jen několik poznámek. Základní podoba nového časopisu nebude nijak ustálena. Kromě větších příspěvků věnovaných historii a současnosti vysoké školy se budou na jeho stránkách objevovat rubriky obsahující krátké či delší příspěvky z nejrůznějších oblastí

interního života vysokoškolské instituce, například rubriky „Z nových publikací VŠPJ“, „Novinky z akademické obce“, „Miscellanea“ a další. Nový bulletin bude otevřeným příležitostným periodikem. Poskytnuté příspěvky budou procházet náročným posouzením redakční rady, vedoucího redaktora a výkonného redaktora. Výkonný redaktor také bude kontaktní osobou pro styk s autory příspěvků, kterým budou poskytnuty základní informace o textové úpravě a adjustaci příspěvků. Přípravu bulletinu k tisku a jeho grafické zpracování bude zajišťovat ediční oddělení VŠPJ.

Ve starověkém Římě se při zahájení nějaké důležité události používala taková slavnostní formule:

„Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit!“,

což v překladu znamená:

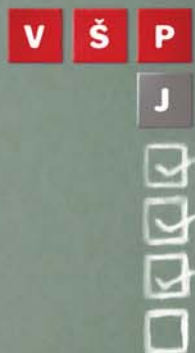
„Ať je to k dobru, štěstí, blahu a zdaru!“

Bylo by dobré, aby nový bulletin právě takovým způsobem přispěl k tomu, že Vysoká škola polytechnická Jihlava bude lépe a dokonaleji naplňovat svá rozmanitá poslání.

doc. PhDr. Martin Hemelík, CSc.,
vedoucí redaktor

NĚKOLIK SLOV K POSLÁNÍ

VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

Jakub Novotný
rektor VŠPJ

Před více než třemi staletími formuloval německý filosof a polyhistor G. W. Leibniz tzv. princip dostatečného důvodu (principium rationis sufficientis). Stručně vyjádřeno, tento princip tvrdí, že vše, co jest, má svůj důvod. Je možné to vyjádřit jinak: Vše, co jest, má svůj účel či své poslání. Samozřejmě to platí i o existenci takové významné instituce, jakou je veřejná vysoká škola. Je proto více než vhodné umístit do prvního čísla bulletinu *Historie a současnost Vysoké školy polytechnické Jihlava* i krátkou expozici poslání této mladé vysokoškolské instituce.

Je to žádoucí přesto, že do nedávna ani nebylo zvykem, aby jakákoli škola – a tedy ani vysoká – měla explicitně deklarované poslání. U vzdělávacích institucí se obvykle základní smysl jejich existence (jinak řečeno poslání) samozřejmě věděl či tušil. S prudkým růstem počtu vysokých škol a zejména se zvyšující se diferenciací jejich zaměření se však situace změnila a pro potřeby základní orientace široké veřejnosti, přirozeně zejména z řad budoucích studentů těchto škol, je vskutku žádoucí, aby byl smysl, účel či poslání (nebo, leibnizovsky řečeno, „důvod“) veřejné vysoké školy jasně formulován a deklarován.

Než přistoupíme k vlastnímu poslání VŠPJ, bude užitečné se zastavit u obecného poslání vysokých škol, jak vyplývá z vysokoškolského zákona. Zákonem dané poslání vysokých škol je uvedeno v úvodním ustanovení celého zákona (§ 1):

„Vysoké školy jako nejvyšší článek vzdělávací soustavy jsou vrcholnými centry vzdělanosti, nezávislého poznání a tvůrčí činnosti a mají klíčovou úlohu ve vědeckém, kulturním, sociálním a ekonomickém rozvoji společnosti tím, že:

- 1) uchovávají a rozhojňují dosažené poznání a podle svého typu a zaměření pěstují činnost vědeckou, výzkumnou, vývojovou a inovační, uměleckou nebo další tvůrčí činnost,*
- 2) umožňují v souladu s demokratickými principy přístup k vysokoškolskému vzdělání, získání odpovídající profesní kvalifikace a přípravu pro výzkumnou práci a další náročné odborné činnosti,*
- 3) poskytují další formy vzdělávání a umožňují získávat, rozšiřovat, prohlubovat nebo obnovovat znalosti z různých oblastí poznání a kultury a podílejí se tak na celoživotním vzdělávání,*

4) hrají aktivní roli ve veřejné diskusi o společenských a etických otázkách, při pěstování kulturní rozmanitosti a vzájemného porozumění, při utváření občanské společnosti a přípravě mladých lidí pro život v ní,

5) přispívají k rozvoji na národní a regionální úrovni a spolupracují s různými stupni státní správy a samosprávy, s podnikovou a kulturní sférou, rozvíjejí mezinárodní a zvláště evropskou spolupráci jako podstatný rozměr svých činností, podporují společné projekty s obdobnými institucemi v zahraničí, vzájemné uznávání studia a diplomů, výměnu akademických pracovníků a studentů.“

Zákon o vysokých školách blíže nedefinuje poslání či zaměření různých typů vysokoškolských institucí, ostatně to by neodpovídalo tomu, čím je charakteristická zákonná norma v této míře obecnosti. Veřejné vysoké školy sice vznikají zákonem (V případě VŠPJ se jednalo o zákon č. 375/2004 Sb. ze dne 3. června 2004, zákon o zřízení Vysoké školy polytechnické Jihlava.), avšak obsahem takové právní normy nemůže být přesné vymezení poslání dané instituce. Jistý náznak diferenciac

ovšem můžeme nalézt v důvodové zprávě k uvedenému zákonu:

„Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ... formulovalo v „Dlouhodobém záměru vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol“ (dále jen „Dlouhodobý záměr ministerstva“) úmysl zajistit do roku 2005 polovinu populárního ročníku devatenáctiletých možnost nastoupit do některého z typů terciárního vzdělávání, a to, pokud jde o vysokoškolské vzdělávání, především zvýšením počtu uchazečů přijímaných ke studiu v bakalářských studijních programech. Jednou z možností, jak tyto záměry realizovat, je podpora vzniku veřejných vysokých škol neuniverzitního typu, které v souladu s § 2 odst. 5 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), skutečně převážně bakalářské studijní programy, přičemž ministerstvo podporuje zřízení maximálně jedné neuniverzitní veřejné vysoké školy v daném kraji, která v sobě bude postupně integrovat jednotlivé, svým odborným zaměřením i rozličné, akreditované studijní programy, a která bude mít odpovídající výchozí personální, informační, materiální, technické a prostorové zabezpečení a rovněž i odpovídající počet studentů.“

Na základě takové formulace obecného záměru je možno již poslání veřejné vysoké školy dobře zformulovat. Konkrétně deklarované poslání VŠPJ bylo zformulováno vedením školy a poprvé uveřejněno počátkem roku 2011. Zní následovně:

VŠPJ je veřejná vysoká škola zaměřená na aplikovanou vzdělanost, jejímž posláním je poskytovat odborně různorodé studijní programy zaměřené zejména na potřeby regionálního trhu práce, pěstovat intenzivní spolupráci s aplikační sférou, odpovídající tvůrčí činnost a aplikovaný výzkum, poskytovat pestrou nabídku celoživotního vzdělávání a napomáhat kulturnímu a obecně vzdělanostnímu rozvoji regionu.

Ve svém poslání se tedy VŠPJ vymezuje jako vysoká škola, která je aplikačně (prakticky) orientovaná. Není odborně jednostranná, ale v souladu se svým jménem pokrývá více oblastí (aktuálně se jedná o ekonomické obory, elektrotechnické/informační obory a zdravotnické obory). Důležitým aspektem činnosti VŠPJ je výrazné (nikoli však výlučné) regionální působení a úzká spolupráce s firmami a institucemi, jejichž zaměření odpovídá studijním oborům.

Ve vztahu k uvedené deklaraci poslání VŠPJ by měly být zmíněny i hlavní cíle této vysoké školy do roku 2015. V tomto směru je třeba odkázat na Dlouhodobý záměr vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti Vysoké školy polytechnické na období 2011 – 2015, kde je obsažen podrobnější i širší výčet jednotlivých oblastí plánovaného rozvoje. V rámci této krátké statě se omezíme pouze na některé hlavní cíle pro uvedené střednědobé období:

AKREDITACE A VÝUKA

- Rozšíření akreditace o kombinovanou formu u stávajících oborů VŠPJ.
- Snaha o akreditaci dalšího vhodného programu.
- Vypracování systému zpětné vazby od zaměstnavatelů.
- Poskytovat studentům základní studijní materiály zdarma v elektronické podobě.

TVŮRČÍ ČINNOST

- Vytvoření stimulačního systému k podpoře tvůrčí činnosti.

- Podpora a profesionalizace aktivit týmů školy v aplikačních studiích, odborné konzultační činnosti apod.

CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

- Zvýšení nabídky kurzů celoživotního vzdělávání, profesionalizace této činnosti.

MEZINÁRODNÍ AKTIVITY

- Systematizace vyhodnocování existující spolupráce se zahraničními partnery a udržování i rozvíjení vztahů s obdobně zaměřenými institucemi s odpovídajícími studijními plány.
- Stimulovat studenty i pracovníky k mezinárodním aktivitám.
- Vytvářet podmínky pro studium zahraničních studentů.

KULTURNĚ-SPOLEČENSKÉ FUNKCE

- Pravidelně pořádat kulturní, sportovní, popularizační a všeobecně vzdělávací akce.

LIDSKÉ ZDROJE

- Zavést stimulační systém pro získávání a udržení kvalitních lidských zdrojů i jejich další rozvoj.

MATERIÁLNĚ-TECHNICKÉ ZABEZPEČENÍ

- Přístavba víceúčelové posluchárny (s kapacitou min. 300 míst) k hlavní budově vysoké školy.
- Oprava střešních konstrukcí a krytin, výměna oken, obnova vnitřních fasád hlavní budovy.
- Zavedení digitalizační technologie pro archivaci dokumentů školy a vytvoření metodiky jejího využívání (elektronická spisová služba a oběh dokumentů).
- Pokračovat v úsilí o výstavbu vysokoškolské knihovny na přilehlých pozemcích.

V těchto několika bodech je shrnuto základní poslání Vysoké školy polytechnické Jihlava tak, jak by mělo být realizováno v následujících letech. Přirozeně, že míra obecnosti takového shrnutí naznačuje, že to v žádném případě není výčet konečný a uzavřený. Ostatně cosi takového by vůbec neodpovídalo tomu, že škola, a vysoká škola zvláště, musí být živým, dynamickým a vyvíjejícím se organismem. Hlavní či základní poslání takového organismu je jistě dáno, avšak

konkrétní realizace se může a má měnit ve vztahu k proměnám společenského kontextu, v němž se nachází.

Během dosud necelého decennia své existence VŠPJ prokázala, že je schopna nejen naplňovat své základní poslání, ale že je také oním živoucím organismem schopným dalšího vývoje. Tento poznatek bezpochyby zakládá poměrně pevně a jistě přesvědčení o tom, že tomu tak bude i v dalších desetiletích.

VZNIK
VYSOKÉ ŠKOLY
POLYTECHNICKÉ
JIHLAVA

Ladislav Jirků
Emeritní rektor VŠPJ

Přibližně pět let trval proces, ve kterém vznikala vysoká škola v Jihlavě. Od počátku, tj. od roku 1999, byla nová vysoká škola připravována jako veřejná vysoká škola neuniverzitního typu, jež bude zároveň regionální vysokou školou zaměřenou na úzkou spolupráci s praxí.

Z historického hlediska je nejdůležitější skutečností, že Vysoká škola polytechnická Jihlava (dále jen VŠPJ), jejíž vznik byl stvrzen zákonem Parlamentu České republiky č. 375/2004 Sb. ze dne 3. června 2004, byla vůbec první veřejnou vysokou školou neuniverzitního typu, která vznikla v České republice. Podle zákona č. 111/1998 Sb. (zákon o vysokých školách) se nová vysoká škola lišila od univerzitní vysoké školy ve třech bodech:

1) Především jde o skutečnost, že nová vysoká škola neuniverzitního typu může realizovat pouze bakalářské a magisterské programy. Doktorské programy může realizovat pouze univerzitní vysoká škola.

2) Druhou odlišností je skutečnost, že neuniverzitní veřejná vysoká škola se nečlení na fakulty.

3) Třetí rozdíl spočívá v tom, že na neuniverzitní vysoké škole se vědecká rada vysoké školy nazývá „Akademická rada“.

Připomeňme si základní okolnosti vzniku VŠPJ a některá další důležitá fakta. Kraj Vysočina vznikl v roce 2000 a stal se krajem (spolu s Krajem karlovarským), který neměl na svém území veřejnou vysokou školu a vyznačoval se nejnižším počtem vysokoškolsky vzdělaných osob v celé České republice.

Tuto skutečnost reflektovaly již od počátku devadesátých let některé vyšší odborné školy (dále jen VOŠ), které byly určeny pro absolventy středních škol. Jejich studenti tedy věkem odpovídali vysokoškolským studentům, avšak z hlediska zákona byli žáky středních a vyšších škol, neboť spadali pod školský zákon.

VOŠ začaly vznikat v roce 1992 a první školy nového typu se spojily ve Sdružení škol vyššího studia (SŠVS). Jeho představitelé od počátku usilovali o to, aby v dalším vývoji začaly vznikat již vysoké školy zcela nového typu, které by byly prakticky zaměřeny. Vzorem v této snaze byly holandské vyso-

ké školy Hogescholen a také např. technologické instituty v Irsku. S těmito vysokými školami zvláštního typu první VOŠ od počátku spolupracovaly v rámci evropských programů PHARE.

Jihlavská VOŠ vznikla v červnu roku 1994 a stala se první samostatnou VOŠ v České republice, která nebyla spojena s žádnou střední školou. Nicméně jejími zakladateli z hlediska personálního zajištění byly Obchodní akademie v Jihlavě a Střední průmyslová škola strojní v Jihlavě. Prvními schválenými obory se staly Finance a řízení a Počítačové systémy. Třetím oborem se z podnětu ministerstva školství stal obor Zemědělsko-potravinářské podnikání. Důvodem pro vznik nového oboru byly některé skutečnosti, o nichž se zmíním jen stručně.

Především šlo o fakt, že nová vyšší odborná škola, škola nového typu, dostala od ministerstva školství do hospodářské správy budovu, kterou opustila Vysoká škola zemědělská Brno. Tato vysoká škola – dnes Mendelova univerzita v Brně (MENDELU) – odešla z Jihlavy po třiceti letech činnosti. V Jihlavě měla tato vysoká škola dislokované pracoviště a v roce 1993 zde studovalo

asi 170 studentů prvního ročníku. Někteří akademičtí pracovníci této vysoké školy přešli na nově vzniklý subjekt a od počátku pomáhali v přípravách na vznik vysoké školy.

Uvedené skutečnosti byly východiskem pro vznik VŠPJ. Nové vysoké škole se dostalo konkrétní a uskutečnitelné podoby až po roce 1998. V tomto roce vstoupil v platnost nový zákon o vysokých školách č. 111/1998 Sb., který svými ustanoveními poskytoval možnosti pro vytváření veřejných neuniverzitních vysokých škol.

Záměr vzniku veřejné vysoké školy v Jihlavě byl obsažen již v okolnostech vzniku VOŠ Jihlava. Nicméně teprve přijetím nového vysok školského zákona v roce 1998 byly stanoveny obecné podmínky pro vznik nového typu veřejné neuniverzitní vysoké školy.

První oficiální kroky zahájilo vedení VOŠ Jihlava v roce 1999, kdy z podnětu tehdejšího vedení akreditační komise (AK) sešlo se vedení AK se zástupci těch VOŠ, které se rozhodly usilovat o vytvoření a ustavení nové veřejné vysoké školy neuniverzitního typu.

V průběhu roku 2000 a roku následujícího se sedm VOŠ přihlásilo do tohoto procesu tím, že splnilo podmínky stanovené ministerstvem školství. V dalších letech ve spleťtém a časově náročném procesu posuzování a hodnocení obstála pouze VOŠ Jihlava. Právě její dobré fungování vytvořilo základní předpoklady pro další úsilí o zřízení nové vysokoškolské instituce. O dva roky později prošla stejným procesem VOŠ České Budějovice a od roku 2006 tedy v České republice existují dvě veřejné vysoké školy neuniverzitního typu. Ostatní VOŠ z tohoto procesu vypadly.

Konkrétní kroky vedoucí ke vzniku VŠPJ byly zahájeny jednáními s vedením nově vzniklého kraje Vysočina začátkem roku 2001. Současně se hledala podpora nové veřejné vysoké školy mezi poslanci a senátory Parlamentu ČR napříč celým politickým spektrem. Zde byl získán příslib podpory od všech zainteresovaných politiků – zástupců kraje Vysočina. Zásadní byla podpora vedení kraje Vysočina. Kraj měl v tomto případě také roli předkladatele návrhu zákona o vzniku nové veřejné vysoké školy v Jihlavě.

Další kroky spočívaly v přípravě studijních bakalářských programů a jejich personálního zabezpečení. Bylo zapotřebí, aby alespoň někteří učitelé VOŠ Jihlava zahájili doktorské studium k získání titulu Ph.D. Současně byla zahájena jednání s akademickými pracovníky veřejných vysokých škol a s vedením některých fakult. Cílem bylo získat garanty bakalářských studijních programů a oborů. Garanty s titulem docent nebo profesor vyžadovala jako záruku kvality akreditační komise a vzhledem k tomu, že šlo o vznik nové veřejné vysoké školy, byly tyto požadavky velmi přísné.

Kraj Vysočina byl ze zákona předkladatelem nového zákona, je proto nezbytné alespoň stručně vysvětlit situaci, za které se rozhodl zákon předložit.

Zřízení neuniverzitní veřejné vysoké školy se sídlem v Jihlavě - Vysoká škola polytechnická Jihlava - bylo v souladu s „Programem rozvoje kraje Vysočina“ a s „Dlouhodobým záměrem vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy kraje Vysočina“. Kraj Vysočina podporoval vznik neuniverzitní veřejné vysoké školy mimo

jiné i tím, že dne 11. 7. 2001 přijalo zastupitelstvo kraje Vysočina usnesení 040/04/01/ZK, v němž vyjádřilo podporu vzniku neuniverzitní veřejné vysoké školy s bakalářskými studijními programy na základě transformace stávající Vyšší odborné školy Jihlava, se sídlem Jihlava, Tolstého 16 (dále jen „vyšší odborná škola“). Zastupitelstvo kraje Vysočina dále schválilo usnesením 117/06/2002/ZK ze dne 24. 9. 2002 záměr bezúplatně převést movitý i nemovitý majetek ve vlastnictví kraje a ve správě vyšší odborné školy do vlastnictví VŠP Jihlava a dále záměr postupně utlumovat po zřízení VŠP Jihlava činnost vyšší odborné školy a do čtyř let od zřízení VŠP Jihlava ukončit činnost vyšší odborné školy. Podporu vzniku VŠP Jihlava na základě vyšší odborné školy deklarovalo také statutární město Jihlava ve Strategickém plánu rozvoje města Jihlavy. Podle tohoto záměru je nezbytné vytvořit z Jihlavy silné centrum vzdělanosti s nadregionálním významem, a to v oblasti ekonomie a cestovního ruchu. Dne 18. 11. 2003 schválilo Zastupitelstvo kraje Vysočina název zřizované veřejné vysoké školy - Vysoká škola polytechnická Jihlava.

Ačkoliv se v záměrech vzniku nové vysoké školy v Jihlavě mluvilo o transformaci VOŠ na vysokou školu a stejně tak byla tato transformace zmiňována v dokumentech krajského zastupitelstva i ve Strategickém plánu rozvoje města Jihlavy, ve skutečnosti nakonec nešlo ani o transformaci, ani o to, že by se nová vysoká škola stala v právním slova smyslu nástupcem VOŠ Jihlava. VŠPJ vznikla výše citovaným zákonem č. 375/2004 Sb. jako nový právní subjekt bez jakékoliv zmínky o subjektu VOŠ Jihlava. Majetek kraje Vysočina ve správě VOŠ Jihlava se rozhodnutím zastupitelstva stal majetkem nové vysoké školy. Personální zabezpečení nové vysoké školy – akademická obec VŠPJ – byla vytvořena jednak z učitelů VOŠ Jihlava s tím, že mnozí z nich si již v průběhu přípravy nové vysoké školy zvyšovali kvalifikaci v doktorském studiu, dále potom přijetím nových akademických pracovníků z univerzitních vysokých škol.

Časový plán vzniku nové veřejné vysoké školy univerzitního typu tvořily tyto základní kroky:

1. AKREDITACE BAKALÁŘSKÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU

Program předkládá VOŠ, je to bakalářský studijní program Ekonomie a management, obor Finance a řízení, délka studia 3,5 roku včetně dvacetitýdenní studijní praxe. Studijní program je schvalován Akreditační komisí (AK) a ministerstvo školství po schválení v AK oznámí tuto skutečnost předkladateli, v tomto případě VOŠ Jihlava.

2. VZNIK NOVÉ VEŘEJNÉ VYSOKÉ ŠKOLY ZÁKONEM

Po schválení studijního programu Akreditační komisí předkládá kraj Vysočina jako předkladatel nový zákon o vzniku veřejné vysoké školy do Parlamentu ČR ke schvalovacímu procesu ve Sněmovně a v Senátu a poté je nový zákon předložen k podpisu prezidentovi České republiky.

3. REAKREDITACE BAKALÁŘSKÉHO STUDIJNÍHO PROGRAMU

Dalším krokem vedoucím k zahájení činnosti nové veřejné vysoké školy je reakreditace studijního programu. Nová veřejná vysoká škola, založená zákonem tak, jak je výše uvedeno, musí mít schválený studijní program. V konkrétním případě jihlavské polytechniky byl k reakreditaci předložen původní studijní bakalářský program, který již akreditovala vyšší odborná škola. Reakreditace uvedeného bakalářského programu proběhla bez problémů a nová veřejná vysoká škola mohla zahájit svoji činnost.

4. ZAHÁJENÍ VÝUKY V PRVNÍM AKADEMICKÉM ROCE NOVÉ VEŘEJNÉ VYSOKÉ ŠKOLY

Na základě předcházející dohody mezi vedením VŠPJ a odborem vysokých škol ministerstva školství byl nový akademický rok zahájen letním semestrem v únoru roku 2005.

Výuka na nové vysoké škole byla zahájena s jedním studijním oborem Finance a řízení v bakalářském studijním programu Ekonomika a management, délka studia 3,5 roku včetně 20 týdnů studijní praxe. První semestr na nové vysoké škole zahájili 242 studenti v únoru 2005. Současně pokračovala příprava nového oboru Počítačové systémy v novém studijním programu Elektrotechnika a informatika.

Personální zabezpečení studijních oborů a provozu na nové vysoké škole proběhlo následujícím způsobem. Funkcí rektora byl pověřen dosavadní ředitel VOŠ Jihlava dr. Ladislav Jirků. Pověření mělo platnost na dva roky a v této době bylo úkolem pověřeného rektora a vedení nové vysoké školy vytvořit instituce veřejné vysoké školy. Šlo o zajištění těchto funkcí a činností na VŠPJ:

**AKADEMICKÝ SENÁT;
KVESTOR;
SPRÁVNÍ RADA;
AKADEMICKÁ RADA;
DISCIPLINÁRNÍ KOMISE.**

V období prvních dvou let činnosti veřejné vysoké školy zastával podle zákona všechny uvedené funkce

pověřený rektor. V průběhu těchto dvou let bylo zapotřebí, aby proběhla volba nového rektora. Postupně byli zvoleni členové akademického senátu, jmenován kvestor, na návrh pověřeného rektora ministrem školství schválena správní rada, jmenování členové akademické rady a členové disciplinární komise. Prvním krokem Akademického senátu VŠPJ byla volba nového rektora.

Prvním rektorem Vysoké školy polytechnické Jihlava byl zvolen dr. Ladislav Jirků. Vedení VŠPJ, které v té době vzniklo jako historicky první řídicí sbor, mělo následující podobu:

PaedDr. Ladislav Jirků,
rektor VŠPJ;

Doc. RNDr. Jiří Vaníček, CSc.,
zástupce rektora, prorektor pro vědecko-výzkumnou činnost a vnější vztahy;

Doc. RNDr. Zdeněk Laštovička, CSc.,
prorektor pro celoživotní vzdělávání;

Mgr. Lubomír Vošta,
prorektor pro pedagogickou činnost;

Ing. Vlastimila Navrkalová,
kvestorka.

Dalším krokem bylo vytvoření statutu nové vysoké školy. Po řadě konzultací na jiných vysokých školách byl vytvořen statut, který předpokládal, že struktura VŠPJ se bude v průběhu dalších let měnit v závislosti na plánovaném rozvoji vysoké školy. Provozní zajištění vysoké školy vycházelo z provozu budovy ve správě VOŠ Jihlava

a činnost provozních útvarů byla postupně přizpůsobována podmínkám nového subjektu.

V průběhu prvních dvou let existence vysoké školy byla ukončena existence VOŠ Jihlava. Od akademického roku 2006 má na adrese Tolstého 16, Jihlava, sídlo pouze Vysoká škola polytechnická Jihlava.

KRÁTKÁ RELACE
O PRVNÍCH STUDENTECH
VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

Martin Hemelík
prorektor VŠPJ

Zřízení Vysoké školy polytechnické Jihlava bylo dokončeno zákonem Parlamentu České republiky. (Zákon č. 375/2004 Sb. ze dne 3. 6. 2004.) Tato zákonná norma umožnila, aby svou činnost zahájila první veřejná vysoká škola neuniverzitního směru v České republice a jediná veřejná vysoká škola se sídlem v kraji Vysočina.

Přirozeně, že první rozhodnutí a úkony vedoucích představitelů nově zřízené vysokoškolské instituce (kromě nezbytných administrativně právních a praktických kroků) směřovaly k tomu, aby byli v co nejkratší možné době přijati ke studiu první studenti. Studenti přece vždy byli (už od dob prvních středověkých studia generalia, tj. vysokých učení), jsou a (doufejme, že) budou spolu s učiteli (akademickými pracovníky) těmi, kdož tvořili a tvoří „universitas“, tedy „společenství“ jakožto podstatu a základ jakékoli vysokoškolské instituce.

Z časových důvodů (připomeňme, že zákon byl přijat v měsíci červnu) nebylo možno zorganizovat přijímání nových studentů v obvyklých termínech a zahájit tak první akademický rok zimním semestrem 2004/2005.

Nebylo tedy jiného zbylí, než vše nastavit tak, aby mohli nově přijatí studenti studijního programu „Ekonomika a management“, oboru „Finance a řízení“, nastoupit ke studiu na počátku letního semestru akademického roku 2004/2005.

Organizace přijímacího řízení byla následující: Přihlášky ke studiu mohli uchazeči podávat ve dvou termínech. Pro první kolo přijímacího řízení byl stanoven uzavírací termín podání přihlášek na 15. prosince 2004. Pro druhé kolo pak na 15. února 2005. V prvním kole podalo své přihlášky 216 uchazečů a ve druhém kole 62 uchazeči. Celkem se tedy ke studiu na Vysoké škole polytechnické Jihlava chystalo 278¹ zájemců.

K samotným přijímacím zkouškám (jejichž obsahem byl test z matematiky a test na PC z anglického nebo německého jazyka podle výběru uchazeče) se v prvním kole, jež se konalo 12. ledna 2005, dostavilo 215 uchazečů a ve druhém kole, konaném 24. února 2005, pak 62 uchazeči. Výsledky byly poměrně dobré. V prvním kole bylo přijato na základě úspěšně zvládnutých přijímacích zkoušek 178 uchaze-

1 Pro srovnání budiž uvedeno, že pro akademický rok 2005/2006 se již na studijní program Ekonomika a management hlásilo 976 uchazečů, z toho 513 na obor Finance a řízení a 463 na obor Cestovní ruch. I v dalších letech je možno na statistických datech prokázat značnou dynamiku nárůstu počtu přihlášených uchazečů o studium na VŠPJ.

čů (tj. 82,8%), ve druhém kole pak 51 uchazeč (tj. 82,3%). Celkem tedy bylo ke studiu přijato 229 studentů (tj. 82,7% z těch, kteří se dostavili k přijímací zkoušce). Kromě nich ovšem bylo v přestupném řízení přijato ještě dalších 18 studentů přestoupivších z jiných vysokých škol. Celkový počet prvních studentů nově zřízené vysoké školy tak dosáhl 247.²

Svá studia v prvním semestru nakonec skutečně zahájili 242 studenti oboru Finance a řízení.³ Vzhledem k tomu, že se jednalo o historicky první studenty zcela nového typu vysoké školy, a navíc studenty první a dosud jediné veřejné vysoké školy v kraji Vysočina, zaslouží si těchto 242 jmen, aby byla zachována v historické paměti. Proto uvedeme jejich soupis:

1.	Adámková Alena	26.	Drahný Ondřej
2.	Bártů Tomáš	27.	Dudychová Petra
3.	Benešová Alena	28.	Dufková Jana
4.	Běhunčíková Zuzana	29.	Fajmon Petr
5.	Blahnová Veronika	30.	Fejfar Jakub
6.	Blažková Iveta	31.	Felsinger Marek
7.	Boháčová Hana	32.	Fišarová Markéta
8.	Borek Jan	33.	Folberová Hana
9.	Brát Jiří	34.	Form Vladimír
10.	Brázdová Martina	35.	Forst Jan
11.	Březina Jakub	36.	Franková Eva
12.	Bukovský Tomáš	37.	Frühaufová Martina
13.	Cahová Veronika	38.	Gálová Petra
14.	Cihlář Petr	39.	Göthová Kamila
15.	Cinka Tomáš	40.	Gráfová Jana
16.	Csandal Martin	41.	Gregorová Lucie
17.	Czebe Daniel	42.	Gregorová Zdeňka
18.	Čech Oto	43.	Háková Kateřina
19.	Červinka Petr	44.	Haláková Lucie
20.	Daneš Martin	45.	Hammer Jan
21.	Debski Samuel	46.	Hanus Petr
24.	Dolejší Petra	47.	Hanusová Žaneta
25.	Drábková Linda	48.	Hanzalová Marie

² Pro úplnost je třeba uvést, že rektor nové vysoké školy dr. L. Jirků musel řešit celkem 8 odvolání proti rozhodnutí o nepřijetí ke studiu. Všechny žádosti byly zamítnuty.

³ Opět jen pro porovnání: V současné době studuje na Vysoké škole polytechnické Jihlava více než 2500 studentů v denním i kombinovaném studiu.

49.	Haraga Tomáš	88.	Kohoutková Bohuslava
50.	Hatáková Lucie	89.	Kolářová Monika
51.	Havelková Jiřina	90.	Komínková Michaela
52.	Havlová Eva	91.	Koníř Daniel
53.	Havlová Dagmar	92.	Kopic Jan
54.	Havlíčková Radka	93.	Korec Miroslav
55.	Havlíková Marie	94.	Korn David
56.	Havránková Jana	95.	Kostelecká Zuzana
57.	Hercíková Miroslava	96.	Kotlík Ondřej
58.	Holčáková Monika	97.	Koumar Jan
59.	Homolková Hana	98.	Koumarová Michaela
60.	Honzlová Lucie	99.	Králík Ondřej
61.	Horčíčková Lenka	100.	Krejčí Aleš
62.	Horká Barbora	101.	Krejčí Kristýna
63.	Hrazdírová Lenka	102.	Kuchtová Martina
64.	Hroch Milan	103.	Kunstová Petra
65.	Hromádko Martin	104.	Kutílková Kateřina
66.	Hybšová Kateřina	105.	Labutová Iveta
67.	Hyršová Lenka	106.	Langr Jiří
68.	Chaloupková Zuzana	107.	Landová Lucie
69.	Chalupský Tomáš	108.	Lněničková Jana
70.	Charvátová Eva	109.	Malec Jiří
71.	Jáchimová Terezie	110.	Málek Jan
72.	Janáčková Lucie	111.	Marešová Veronika
73.	Jančíčková Eva	112.	Martínková Pavla
74.	Janůtka Michal	113.	Mátl Vít
75.	Jeleček Luboš	114.	Matulová Věra
76.	Jelenová Klára	115.	Mejzlíková Lenka
77.	Jeřábek Martin	116.	Meloun Jan
78.	Jilichová Petra	117.	Míchalová Šárka
79.	Jiřík František	118.	Mišáková Petra
80.	Jiříková Andrea	119.	Mokrá Lucie
81.	Jůzl David	120.	Musilová Martina
82.	Kadlecová Petra	121.	Musilová Lucie
83.	Kachyňová Helena	122.	Navrátil Martin
84.	Kisslerová Petra	123.	Navrátilová Šárka
85.	Kobza Pavel	124.	Nečas Michal
86.	Kocián Zdeněk	125.	Němec Otakar
87.	Kodet Václav		

126. Netušil Petr
127. Neulingerová Lucie
128. Neuwirthová Marie
129. Nosková Aneta
130. Nováčková Marcela
131. Nováková Marie
132. Nykrmajerová Jana
133. Ondráčková Markéta
134. Paclík Jiří
135. Palacká Petra
136. Pánová Lucie
137. Paulíčková Jitka
138. Pecha Lukáš
139. Peichlová Věra
140. Peroutková Tereza
141. Petrásková Lenka
142. Petrů Michaela
143. Píchová Markéta
144. Píšová Markéta
145. Plachá Miluše
146. Plachá Zuzana
147. Podolský Jan
148. Pochylý Jan
149. Polcarová Martina
150. Policarová Martina
151. Polívková Michaela
152. Pometlo Kamil
153. Porostovský Dušan
154. Poulová Petra
155. Prokop Pavel
156. Prokešová Světlana
157. Provazník Ondřej
158. Přerostová Alena
159. Přeslička Jaroslav
160. Příbylová Michaela
161. Příhodová Michaela

162. Příhodová Renata
163. Průšová Eva
164. Radostová Dagmar
165. Rázlová Veronika
166. Rohlík Tomáš
167. Rychecký Pavel
168. Řeháková Michaela
169. Říhová Lenka
170. Sedmík Zdeněk
171. Seitlová Kateřina
172. Semrádová Jitka
173. Schořová Ludmila
174. Simandl Jiří
175. Sklenářová Jana
176. Sklenářová Radka
177. Skryjová Martina
178. Slotová Iveta
179. Solarová Dagmar
180. Součková Hana
181. Staněk Petr
182. Stejskal Petr
183. Stejskalová Monika
184. Sýkorová Lenka
185. Šalomoun Petr
186. Šebesta Radek
187. Šebestová Karolína
188. Šedivý David
189. Šejnohová Michaela
190. Šetek Martin
191. Šindelková Eva
192. Šiška Jiří
193. Škarvadová Eva
194. Šlesinger Martin
195. Špilínková Romana
196. Špingl Martin
197. Štefaník Michal

- 198. Štrausová Lenka
- 199. Štrejbarová Hana
- 200. Šťastník František
- 201. Šuláková Petra
- 202. Švejdová Lenka
- 203. Taušová Martina
- 204. Tejkl František
- 205. Tomanová Alena
- 206. Tomáš Martin
- 207. Tonová Lenka
- 208. Třísková Jana
- 209. Tůmová Martina
- 210. Tůmová Soňa
- 211. Tůnová Jitka
- 212. Urbancová Michaela
- 213. Vašíčková Barbora
- 214. Veselý Erik
- 215. Vincze Vojtěch
- 216. Vítková Vlasta
- 217. Vodová Lenka
- 218. Volfová Lenka
- 219. Vomelová Martina
- 220. Vopálenská Andrea
- 221. Votoupal Zdeněk
- 222. Vráblová Miluše
- 223. Vrbíková Iva
- 224. Vystrčilová Zuzana
- 225. Vyšinská Veronika
- 226. Wagnerová Eva
- 227. Wasserbauer Michal
- 228. Zadek Jan
- 229. Zadek Václav
- 230. Zadina Jan
- 231. Zadražilová Žaneta
- 232. Zajptová Karolina
- 233. Zavadil Martin

- 234. Zažímal Tomáš
- 235. Zdražilová Lenka
- 236. Zezuláková Michaela
- 237. Zíka Filip
- 238. Zvolánek Michal
- 239. Žaloudková Ivana
- 240. Žatečka Milan
- 241. Žemličková Iveta
- 242. Žilková Veronika

Takové tedy bylo jmenovité složení studentské části akademické obce Vysoké školy polytechnické Jihlava v prvním výukovém semestru akademického roku 2004/2005.

Od chvíle, kdy nastoupili ke studiu, zanedlouho uplyne již jedno decennium. Během této doby mnozí z nich pokračovali v navazujícím magisterském studiu na jiných vysokých školách v České republice či v zahraničí. Jiní začali působit a dosud působí v praktické sféře. Někteří se vrátili na svou alma mater a dnes již jsou jejími platnými a velice užitečnými zaměstnanci.

Ať byly a jsou jejich osudy jakékoli, jednou provždy bude platit, že to byli právě oni, kdož začali psát historii studentské části akademické obce Vysoké školy polytechnické Jihlava.

SLAVNOSTNÍ AKADEMICKÉ
OBŘADY A INSIGNIE
VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

Martin Hemelík
prorektor VŠPJ

Vysoká škola polytechnická Jihlava byla zřízena samostatným zákonem č. 375/2004 Sb. ze dne 3. června 2004. Obecně je v současnosti její postavení, stejně jako v případě ostatních českých vysokých škol, upraveno dosud platným zákonem č. 111/1998 Sb., tj. tzv. vysokoškolským zákonem, dalšími zákonnými a prováděcími úpravami tohoto zákona, dále jejím Statutem a vlastními vnitřními směrnici a předpisy.

„Vysoká škola polytechnická Jihlava je součástí nejvyššího článku vzdělávací soustavy. Je centrem vzdělanosti, nezávislého poznání a tvůrčí činnosti a má klíčovou úlohu ve vědeckém, kulturním, sociálním a ekonomickém rozvoji společnosti. Uskutečňuje akreditované studijní programy a programy celoživotního vzdělávání. V plném rozsahu pečuje o akademické svobody a akademická práva.“

Tak zní aktuálně platný text základního ustanovení Statutu Vysoké školy polytechnické Jihlava, který byl nově registrován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 27. ledna 2011. Z hlediska tématu tohoto příspěvku je podstatná především čtvrtá část tohoto dokumentu, neboť zde jsou stanovena pravidla pro užívá-

ní akademických insignií (článek 19) a pro konání slavnostních akademických obřadů (článek 20).

V obecném pohledu jsou slavnostní akademické obřady a vysokoškolské insignie chápány jako symbolická vyjádření svébytnosti a autonomie vysoké školy jako takové. Zejména při pohledu zvenjšku vyznačují identitu vysokoškolské instituce, resp. její akademické obce, tj. společenství těch, kteří usilují o uchování a rozvoj těch nejvyšších lidských hodnot – totiž poznání a vědění, jakož i vzdělanosti vůbec.

Všechny slavnostní obřady, a zvláště pak ty, které jsou zároveň veřejnosti přístupnými ceremoniemi, spolu s insigniemi mají řadu různých významů a funkcí. Není účelem tohoto příspěvku zachytit všechny. Pozornost bude zaměřena zejména na onu zvláštní roli, kterou obřady a insignie hrají ve vztahu veřejnosti a vysoké školy.

Na jedné straně jsou akademické ceremonie a insignie jakousi „vnější tváří vysoké školy“, tj. tím, co bývá široké veřejnosti nejvíce známo z celého spektra činností této instituce, s čím je v zásadě vysoká škola ztotožňována a co ji navenek symbolizuje a reprezentuje.

Na straně druhé představují ony ceremonie zvláštní typ veřejných obřadů, které se doposud tu a tam v naší společnosti udržují, byť jejich původ je velice starobylý a mnohé jejich součásti jsou v obecném povědomí vnímány jako poněkud anachronické. Proto není rovněž ničím neobvyklým, že pro účastníky těchto obřadů z řad široké veřejnosti nejsou jejich různé součásti dobře srozumitelné a jejich skrytější, symbolický význam zůstává pro ně skryt. Nicméně to nijak nesnižuje jejich atraktivitu a mnozí lidé se jich pro jejich neobvyklý ráz a ozvláštněnou atmosféru rádi účastní.

Taková konstatování jsou dle mého soudu dostatečným důvodem pro to, aby byl význam a povaha slavnostních akademických obřadů a při nich užívaných insignií veřejnosti čas od času připomínán a vysvětlován. Pro poučeného a rozumějícího účastníka je přirozeně zážitek z účasti na takových ceremoniích bohatší a intenzivnější a nabývá hlubšího smyslu.

Proto se v této stati pokusím v krátkosti osvětlit vše podstatné, co náleží k okolnostem a průběhu slavnostních akademických obřadů Vysoké

školy polytechnické Jihlava. Pokusím se o něco takového zvláště proto, že je tato škola velice mladou vysokoškolskou institucí, a přesto i ona je reprezentována obřady, jejichž kořeny sahají v evropském historickém a kulturním kontextu do dávno minulých středověkých dob.

V článku 20 Statutu Vysoké školy polytechnické Jihlava se praví, že *„akademickými obřady jsou zejména inaugurace rektora vysoké školy, imatrikulace studentů, promoce absolventů studijních programů, slavnostní zasedání Akademické rady VŠPJ, slavnostní shromáždění členů Akademické obce VŠPJ a slavnostní ukončení programu celoživotního vzdělávání“*. Ne všechny tyto ceremonie jsou určeny pro veřejnost. Soustředím proto pozornost především na ty, které jsou veřejně přístupny, veřejnost je sleduje a je na nich často poměrně hojně zastoupena. Všechny slavnostní obřady jsou vždy pro vysokou školu *„feriae sui generis“* (sváteční chvíle svého druhu). Ze strany vedení školy je jim proto věnována náležitá pozornost a rovněž jsou konány v prostorách, které odpovídají jak určitým organizačním a formálním požadavkům, tak jsou i prostředím zajišťujícím důstojný průběh těchto akademických oslav. V případě Vysoké ško-

ly polytechnické Jihlava se ke slavnostním účelům užívá „*Aula magna*“ (Velká síň) v areálu školy, prostorný sál v jihlavském Dělnickém domě (promoce absolventů), rozlehlý sál jihlavského Domu kultury (imatrikulace studentů) a nádherný prostor gotického sálu jihlavské radnice (inaugurace rektora).

Obecně vzato všechny tyto akademické obřady v sobě nesou pozůstatky a stopy starobylých náboženských rituálů, popřípadě ceremonií typických pro panovnickou dvorskou či církevní etiku evropského středověku. To jednoduše souvisí s tím, že počátky univerzit a tedy i formování akademického života a jeho pravidel a principů spadají právě do období vrcholného středověku.¹

V leckterých úkonech, předmětech, postupech můžeme sledovat odezvu prastarých dob, kdy vzdělání bývalo chápáno jako společensky výsostná záležitost spadající více méně do kompetence panovníka a církve svaté.² Kromě toho byly slavnostní obřady již od počátku chápány jako příležitost k tomu, aby univerzity i jejich jednotlivé fakulty ukázaly svou důstojnost a výjimečnost.³

Přibližme si tedy tři hlavní a nejsledovanější veřejné slavnostní obřady konané Vysokou školou polytechnickou Jihlava.

INAUGURACE REKTORA VŠPJ

Jak samo označení obřadu napovídá,⁴ jedná se o slavnostní uvedení

1 Jen pro připomenutí obecně známých skutečností uvedme, že první „universitates“, tj. první formy tzv. studia generalia (obecných čili vysokých učení) vznikají ve středověké Evropě na přelomu 12. a 13. století. První univerzita na území Českého království – Karlovo vysoké učení v Praze – byla zřízena zakládací listinou císaře a českého krále Karla IV. datovanou 7. dubna roku 1348.

2 Blíže k tomu viz například Sokol, J.: *Taláry v aule*, dostupno v: <http://www.jansokol.cz/cs/n-s-talary.php>.

3 Od počátků byl také univerzitní život přísně hierarchizován. Velké akademické slavnosti měly svá přesná uspořádání: „... rektor, představený univerzitní korporace, stál vždy v první řadě, s pedelem, který nesl žezlo univerzity. Za ním následovali, nebo mu předcházeli, po skupinách mistři a studenti seřazení podle svého složitého hierarchického uspořádání, které zohledňovalo zároveň jejich akademický titul, studovaný obor, stáří a společenský status, doktoři šli před licenciáty, teologové před právníky a lékaři, urození před neurozenými atd. Tímto svým veřejným vystupováním si univerzita také nárokovala své místo a svou pozici proti ostatním skupinám, které utvářely náboženské a politické elity.“ (Riché, P., Verger, J.: *Učitelé a žáci ve středověku*, Vyšehrad, Praha 2011, str. 224.)

4 „Inauguratio“ je latinské slovo odvozené z latinského slovesa „inaugurare“, což znamená doslova „zařídít se auguriemi, zasvětit auguriemi“. Termínem „augurie“ se v antickém starověku označovala „věštba z letu ptáků“, kterou prováděli „auguri“, tj. ptakověštcí a proroci. V tomto smyslu a významu byl termín „inauguratio“ obecně chápán jako „nastupování hodností, její zahájení či počátek“.

do funkce, a to uvedení nejvyššího představitele vysoké školy, totiž jejího rektora (rector⁵).⁶

Při této slavnosti (která se v případě VŠPJ koná v dokonale rekonstruovaném a ve svém vzhledu nádherném gotickém sále jihlavské radnice) se shromáždí odstupující a nastupující rektor, další nejvyšší představitelé vysoké školy a její akademické obce, hodnostáři jiných vysokých škol (rektori, prorektori aj.) z České republiky, pozvaní významní hosté z obecní a krajské samosprávy a veřejnost, pokud to kapacita sálu dovolí.

Za přítomnosti všech a po pronešení slavnostních proslovů pak nastupující rektor VŠPJ veřejně vykoná slavnostní rektorský slib a z rukou předsedy Akademického senátu VŠPJ převezme symbol své funkce – rektorský řetěz nejvyššího

představitele Vysoké školy polytechnické Jihlava.

Od toho okamžiku stojí nový rektor *de iure* i *de facto* v čele VŠPJ a jedná a rozhoduje jménem VŠPJ jako celku ve všech věcech, pokud zákon nestanoví jinak, nebo pokud nedelegoval svoji pravomoc na jiné osoby.⁷

IMATRIKULACE STUDENTŮ PRVNÍHO ROČNÍKU STUDIA

Název tohoto obřadu (odvozený z latinského jazyka⁸) přesně vyznačuje jeho obsah, neboť se při něm shromáždí noví studenti vysoké školy (v případě Vysoké školy polytechnické Jihlava se tak stane v prostorném divadelním sále jihlavského Domu kultury), aby za přítomnosti nejvyšších představitelů vysoké školy a její akademické obce (a samozřejmě také široké veřejnosti z řad

5 Latinské substantivum „rector“, odvozené od slovesa „regere“ (říditi, vésti, ovládati), znamená tolik jako „řidič, ředitel, vladař, vládce, kormidelník“. V pozdním středověku či raném novověku byli tímto slovem označováni nejen nejvyšší představitelé vysokých škol, ale i správci vyšších městských latinských škol.

6 Pro přesnost uveďme, že nastoupení nového rektora v úřad se například v počátcích Karlovy univerzity nazývalo „*recommendatio*“ (odvozeno od slovesa „*commendare*“, tj. odevzdati, svěřiti někomu). Viz Vaněček, V.: *Kapitoly o právních dějinách Karlovy university*, 2. vyd., Všehrd, Praha 1946, str. 99.

7 Tak je ustanoveno v článku 6 druhé části Statutu Vysoké školy polytechnické Jihlava.

8 Slovo imatrikulace má původ v latinském výrazu „*in matercula*“, což doslova znamená „do matičky“. V přeneseném významu tedy je tímto výrazem vyjádřeno, že dotyčná osoba „vstoupila do okruhu těch, kteří jsou mateřskou institucí obstaráváni“, „stala se plnoprávným příslušníkem této instituce“. V době vzniku vysokých učení bývala univerzita metaforicky označována latinskými slovy „*mater*“ (matka) nebo „*matercula*“ (matička). Toto metaforické označení se zvláště ve spojení s adjektivem „*alma*“ (blahodárná, živící) užívá dodnes, neboť i v současnosti je sousloví „*alma mater*“ (blahodárná matka-živitelka) používáno k označení univerzity, popřípadě i jiné vysokoškolské instituce.

rodinných příslušníků, příbuzných a přátel) složili do rukou prorektora pro studijní záležitosti slavnostní slib a převzali pamětní imatrikulační list. Teprve tímto aktem se definitivně stávají všemi právy a povinnostmi i akademickými svobodami disponujícími členy akademické obce Vysoké školy polytechnické Jihlava.⁹

PROMOCE ABSOLVENTŮ STUDIJNÍCH PROGRAMŮ

I v tomto případě vysvětluje označení obřadu plně jeho funkci a povahu.¹⁰ Ti studenti, kteří úspěšně absolvovali všechny předepsané zápočty a zkoušky v rámci studijního programu a s úspěchem obhájili závěrečnou kvalifikační práci, se shromáždí (v případě Vysoké

školy polytechnické Jihlava většinou v tzv. Velké síni (Aula magna), která se nachází uprostřed areálu školy, nebo v sále Dělnického domu v Jihlavě), aby se souhlasem rektora vysoké školy nejprve složili do rukou prorektora pro studijní záležitosti slavnostní absolventský slib a poté převzali diplom stvrzující jejich povýšení do akademické hodnosti bakaláře. Vděčné publikum tohoto slavnostního aktu opět tvoří veřejnost z řad příbuzných a přátel čerstvých absolventů.

Z porovnání tří veřejných obřadů Vysoké školy polytechnické Jihlava vyplývá, že jejich obsahem jsou rozdílné akty. Nicméně je třeba si povšimnout, že přes svou různost mají i jeden velice důležitý společný obsahový moment, který představuje vždy jakési „jádro obsahu“¹¹, kolem

Ukázky talárů Vysoké školy polytechnické Jihlava

⁹ Opět pouze pro přesnost je třeba uvést, že v počátcích pražského vysokého učení byl akt přijetí do univerzitní korporace nazýván „intitulatio“ (odvozeno od slovesa „intitulare“, tj. nazývat). Viz Vaněček, V.: cit. dílo, str. 96.

¹⁰ Název je počestěnou podobou latinského substantiva „promotio“, které je odvozeno ze slovesa „promovere“, tj. „pohnouti se vpřed, posunouti se k vyššímu stupni, povýšiti“. V tomto ohledu lze „promotio“ přeložit jako „povýšení do hodnosti“.

¹¹ Tento termín použil J. Sokol, viz cit. dílo.

kterého je celý obřad koncentrován. Tímto momentem je slavnostní veřejný slib (nového rektora, nových studentů či čerstvých absolventů) pronesený a stvrzený před mnoha svědky a v tomto smyslu vysoce zavazující. Institut veřejně proneseného závazku, slibu, je jeden z typických pozůstatků starobylých zvyklostí, které se, byť jen zřídka, ale stále ještě používají i v současnosti. O to více by měl být vnímán s velkou vážností a plnou odpovědností.

Ač je tedy základní obsah těchto tří slavnostních obřadů rozdílný, po formální stránce mají mnoho společných znaků a vnějších rysů. Především ony často odkazují k pradávným tradicím a k původním zdrojům akademických ceremonií. Podívejme se proto blíže na tyto společné charakteristiky.

Předně všechny slavnostní obřady Vysoké školy polytechnické Jihlava jsou doprovázeny specifickým hudebním doprovodem, který se výrazně podílí na celkové povznášející atmosféře těchto ceremonií. Představitelé vysoké školy vždy přicházejí

v důstojně se pohybujícím průvodu za zvuku slavnostních fanfár. Na závěr tohoto průvodu (který původně pravděpodobně napodoboval průvod panovnický¹²) přichází rektor vysoké školy, ještě před ním kráčí pedel nesoucí žezlo VŠPJ (o tom viz dále v textu). Samotný obřad zahajuje státní hymna České republiky a na jeho konci zazní neoficiální studentská hymna – píseň *Gaudeamus igitur*¹³.

Dalším typickým společným znakem akademických ceremonií VŠPJ je skutečnost, že nejvyšší představitelé vysoké školy (rektor a prorektor), ceremoniáři a představitelé učitelského stavu se účastní obřadů oděni ve zvláštním oděvu – tzv. taláru¹⁴ – a na hlavách mají pokrývku v podobě odpovídající středověkým baretům či renesančním biretům.

Tento typ oděvu, který se používá v akademickém prostředí od renesančních dob, je pozůstatkem, resp. přeměněnou formou kněžského oděvu. To odpovídá tomu, že v samotných počátcích univerzit a akademického života vůbec byli univerzitní mistři zároveň příslušníky kněžského stavu.

12 Tamtéž. Ostatně o tom vypovídá i řazení průvodu, ve kterém nejdůležitější osoba – rektor vysoké školy – přichází až poslední.

13 Původně romantická píseň německých studentů z počátku 19. století se posléze stala běžně užívanou hymnou studentského stavu. Její název tvoří počáteční slova první sloky této písně, která v překladu znamenají „Radujme se tedy...“

14 Slovo talár je odvozeno z latinských výrazů „talus“ (kotník, hlezno) a „talaris“ či „talarium“ (kotníkový, po kotník sahající). Je jím označen oděv v podobě dlouhého pláště sahajícího až ke kotníkům.

Samotný talár a biret je přitom určitým symbolem. Ten, kdo je do tohoto oděvu oděn, dává okolnímu světu jasně najevo, že se liší od ostatních zaměřením svého života, že se odlišuje tím, že svůj život zasvětil něčemu zvláštnímu a výjimečnému – totiž vzdělanosti či učenosti a jejímu pěstování. Různá barva oděvu je použita k odlišení jednotlivých hodnostářů a příslušníků učitelského stavu.

Je přirozené, že nejvýrazněji se odlišuje rektorský talár a biret. Rektor zaujímá v akademické hierarchii skutečně výsostné místo, proto je jeho talár i biret ve vínové barvě, navíc jsou epomis taláru (krátký pláštěk přes ramena – επωμης) a rukávce lemovány kožešinou. Vínová barva rektorského taláru je pravděpodobně rovněž pozůstatkem středověkých zvyklostí, neboť červená či vínová barva byla tehdy (a vlastně je doposud) vyhrazena pro šat vysokých církevních hodnostářů – biskupů, kteří stáli v čele středověkých univerzit jako jejich tzv. kancléři.¹⁵ Ostatní taláry (s výjimkou taláru a biretu tzv. pedela, o kterém bude

pojednáno zvláště) jsou barvy černé (příslušníci učitelského stavu, představitelé kateder, ceremoniáři), popřípadě je černá barva kombinována s vínovou (prorektoři¹⁶).

Typickým průvodním jevem slavnostních obřadů je i používání zvláštního typu oslovení, které se vyžaduje ve vztahu k nejvyšším akademickým hodnostářům. V případě ceremonií Vysoké školy polytechnické Jihlava jde především o dva základní typy oslovení.

Jeden je vyhrazen pouze pro nejvyššího představitele vysoké školy. Pokud se na rektora kdokoli během slavnostního obřadu obrací a oslovuje ho, je povinen použít formulaci „*Vaše Magnificence, vážený pane rektore/vážená paní rektorko,...*“ Druhý typ oslovení náleží těm, kteří v určitých oblastech akademického života rektora zastupují, tj. prorektorům. Pokud se někdo obrací na přítomného prorektora a oslovuje ho, je povinen použít následující formuli: „*Honorabilis, vážený pane prorektore/vážená paní prorektorko,.....*“¹⁷

15 Srov. Sokol, J.: cit. dílo.

16 V případě prorektorských talárů jsou červené barvy právě ony epomides – tj. krátké pláštěky přes ramena pevně spojené se samotným talárem.

17 Oba typy oslovení mají vyjádřit patřičnou míru úcty a vážnosti, kterou nejvyšší představitelé vysoké školy právem požívají. Latinské slovo „magnificentia“ je odvozeno z latinského adjektiva „magnificus“, tj. „velkolepý, nádherný, povznesený, vznešený“. „Honorabilis“ je latinské adjektivum vztahující se k substantivu „honor“ (pocť, čest) či slovesu „honorare“ (ctít, uctívat, poctít) a znamená tolik co česká přídavná jména „ctěný, ctihodný, čestný“.

Konečně asi nejvíce sledovaným a pro mnohé nejatraktivnějším společným znakem všech slavnostních obřadů je okolnost, že jejich účastníci mají jedinečnou možnost na vlastní oči spatřit v rukou a na šatech nejvyšších hodnostářů vysoké školy její tzv. insignie.

Jsou to právě často ony, jež vzbuzují největší zájem a přitahují pozornost zejména zúčastněné veřejnosti. Tato pozornost je přirozeně vyvolávána nejen velkou mírou úcty a respektu, kterému se insignie těší, ale rovněž jejich celkovým vzhledem a estetickou atraktivností. Je třeba konstatovat, že v případě výtvarného zpracování a estetického vzhledu insignií Vysoké školy polytechnické Jihlava je tato pozornost naprosto zasloužená.

Poukažme tedy blíže na důvody, proč tomu tak jest.

INSIGNIE VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

V článku 19 Statutu VŠPJ je uvedeno: „*Vnější výrazem akademických tradic VŠPJ jsou insignie a taláry. Insigniemi jsou řetězy a žezlo.*“

Význam latinského slova „*insigne*“ je v českém jazyce vyjádřitelný slovy „znak, odznak“, a to „znak čestný, úřední“. Do jisté míry lze tedy říci, že insignie (žezlo a řetězy s návěsy) symbolizují a navenek vyjadřují identitu vysoké školy a zároveň jsou výsostným znakem její samostatnosti a autonomie. V případě insignií VŠPJ však nezasluhují pozornost pouze v této rovině, nýbrž jsou v určitém smyslu výjimečné i svou estetickou stránkou, svým původem a zpracováním. Než se zaměříme na samotné insignie, je třeba si povšimnout ještě jedné důležité součásti každého slavnostního akademického obřadu.

Již jsem upozornil na to, že součástí slavnostního akademického průvodu VŠPJ je vždy tzv. pedel (pedellus¹⁸), který přináší žezlo a doprovází rektora vysoké školy, resp. nese žezlo v průvodu před rektorem. Osoba, která zastává tuto funkci, má za povinnost starat se o žezlo jako o jednu z nejdůležitějších vysokoškolských insignií.

V dávných středověkých dobách byl tzv. rektorský neboli generální pedel (pedellus (bidellus) generalis) významný nižší univerzitní úřed-

¹⁸ Slovo „pedellus“ („bidellus“) bylo v středověké latině odvozeno zřejmě z franckého slova „bital“ či starohornoněmeckého slova „bitil“, což znamenalo „posel, zejména soudní posel“. Viz Machek, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*, nakl. Lidové noviny, Praha 1997, str. 441.

ník s mnoha povinnostmi. Mezi ně náležela mimo jiné povinnost opatrovat univerzitní žezlo (V té době bylo žezlo (v původní podobě vlastně jakási zdobená hůl) považováno za symbol moci – podobně jako panovníkovo žezlo či biskupská berla – a je třeba si uvědomit, že rektor byl skutečným vládcem nad oním zvláštním autonomním akademickým světem.) a rovněž při všech úředních aktech a slavnostních příležitostech doprovázet s tímto žezlem rektora vysoké školy.¹⁹ Výjimečnost jeho postavení se promítala i do toho, že měl svůj vlastní talár, jenž byl proveden v barvě sukna odlišné od všech ostatních talárů. V případě pedela Vysoké školy polytechnické Jihlava je pedelský talár i biret barvy zelené.

Vraťme se však k samotným insigniím. Jednou z nich je tedy žezlo, dalšími pak jsou rektorský řetěz se závěsem a tři prorektorské řetězy se závěsy. Podle Statutu VŠPJ jsou osobami oprávněnými k noše-

ní a užívání těchto insignií pouze rektor, prorektoři a pedel. Pokud nejsou insignie užívány při slavnostních příležitostech, jsou pečlivě uschovány v trezoru vysoké školy.²⁰

Již bylo konstatováno, že insignie VŠPJ jsou nanejvýš pozoruhodné i svým výtvarným pojetím, zpracováním a původem. Bylo to vskutku prozíravé rozhodnutí prvních představitelů a správních orgánů VŠPJ, že vše, co se jakýmkoli způsobem bude vztahovat k insigniím, musí zároveň souviset s regionem a městem, v němž se VŠPJ nachází. Kraj Vysočina a statutární město Jihlava se musí nějak promítnout do toho, co symbolizuje a vyznačuje samostatnost a identitu Vysoké školy polytechnické Jihlava.²¹

Autorem výtvarného návrhu se stal architekt Josef Macholán ze Sudic u Náměště nad Oslavou, kompletní autorskou realizaci řídil humpolecký výtvarník a umělecký klenotník Tomáš Procházka.²²

19 Viz Přenosil, J.: Rektorský pedel, dostupno v: <http://www.cuni.cz/IFORUM-82.html>.

20 Insignie vysoké školy byly vždy pojímány jako nesmírně cenná záležitost, která v symbolické rovině vyjadřuje identitu vysoké školy. Proto se nejen vždy pečlivě střežily, ale dokonce se o ně sváděl i velice tuhý zápas, byly-li v ohrožení. Viz například tzv. „insigniáda“ neboli „boj o insignie“ Karlova vysokého učení v Praze v souvislosti s nacionalistickými konflikty v Československu ve 30. letech minulého století.

21 Blíže o všech souvislostech vzniku insignií viz Laštovička, Z.: Drahé kameny z Borů a nejbližšího okolí na insigniích Vysoké školy polytechnické Jihlava, příloha *Borského zpravodaje*, č. 1, 2010, str. 5-9.

22 Na samotné realizaci se podíleli: Petr Šťastný – broušení kamenů, Jitka Kobrová – rytí znaků do perleti, František Novák – výroba ochranného pouzdra. Viz Laštovička, Z.: cit. dílo, str. 5.

Všechny materiály, z nichž jsou insignie zhotoveny, pocházejí z Vysočiny. Ať už je to ořechové dřevo, perleť, kamenicky ušlechtilé horniny či drahé kameny. Výtvarné prvky – rytiny v perleti – symbolicky připomínají historické dědictví a tradice kraje a města Jihlavy. Jsou to symboly lva, moravské orlice, ježka, jeřabin a zkřížených hornických nástrojů.

Základní materií žezla je ořechové dřevo a pozlacené stříbro (opět symbolická připomínka mimořádně významné středověké těžby stříbrné rudy v Jihlavě a okolí, navíc jihlavské stříbro bylo tzv. zlatnaté, tj. vždy obsahovalo určitou příměs zlata), základní materií řetězů je pozlacené stříbro. Vrchol-

nými prvky výzdoby insignií jsou pak kamenicky ušlechtilé horniny a drahé kameny z celé Vysočiny. Celkem se nachází na insigniích 57 drahých kamenů, z toho 15 pochází z naleziště Dolní Bory a nejbližšího okolí (významná geologická lokalita na Žďársku). Další draho-kamy a ušlechtilé horniny pocházejí z různých nalezišť na Vysočině (Rousměrov, Mrákotín, Kojatín, Zásoka, Běchovice a další).

Na vrcholu rektorského žezla se nachází například nádherný vybroušený křišťál z naleziště Rousměrov. Ve vrchním zdobném prstenci žezla se skví ametyst, opál, vltavín (pocházející z Třebíčska), záhněda, růženín, křišťál či citrín (z nalezišť

Rektorské žezlo (vrchol)

na Žďársku). Je tedy zřejmé, že všechny minerály skutečně pocházejí z nalezišť na Vysočině.

Na spodním zdobném prstenci žezla nalezneme kamenicky ušlechtilé, dokonale vybroušené horniny – serpentinit, žulu, andalusit, lepidolit, živec, plasmu, mramor. I ty přirozeně byly získány na nalezištích v blízkém či vzdáleném okolí Jihlavy (například mramor a žula z nalezišť u Mrákotína, serpentinit z Mohelna atd.) Stejně dokonale vybroušené drahokamy a horniny

jsou umístěny i na rektorském řetězci a jeho závěsu.

Prorektorské řetězy nejsou zdobené tak bohatě, nicméně jejich závěsy nesou rovněž nádherně vybroušené kamenicky ušlechtilé horniny, například tzv. písmenkový pegmatit.

Celá souprava insignií Vysoké školy polytechnické Jihlava působí stylisticky neobyčejně čistě a jednotně. Připočte-li se k tomu skutečnost, že insignie byly navrženy a vytvořeny

Broušený křišťál na vrcholku rektorského žezla

Rektorský řetěz

Prorektorské řetězy

výtvarníky a řemeslníky pocházejícími výhradně z kraje Vysočina, pak je onen čistý a jednotný dojem maximálně násoben touto jedinečnou regionální vazbou.²³

Takové tedy jsou v krátkosti slavnostní akademické obřady a při nich užívané insignie Vysoké školy polytechnické Jihlava. Kromě základního praktického významu daného provozem této vysokoškolské instituce v sobě chovají ještě jeden nesmírně důležitý ohled, o němž jsem se zmínil již na počátku své statě.

Obřady i insignie jsou evidentně tím poutem, které spojuje jednu z nejmladších veřejných vysokých škol v České republice s mnohými dávnými kořeny a tradicemi univerzitního či akademického života. A spojují ji způsobem nanejvýš vhodným a vysoce estetickým. Zcela právem může být proto kterýkoli příslušník akademické obce Vysoké školy polytechnické Jihlava na ně patřičně hrdý.

²³ Jen pro zajímavost lze uvést, že jen náklady na celkové vyhotovení žezla a rektorského řetězu Vysoké školy polytechnické Jihlava dosáhly výše téměř půl milionu korun. Na úhradě těchto nákladů se z jedné poloviny podílelo statutární město Jihlava a z druhé poloviny krajský úřad kraje Vysočina. I tato okolnost dotvrzuje, že insignie VŠPJ představují jedinečný akademický a regionální symbol. (Viz zprávu obsaženou v *Kraji Vysočina. Měsíčníku pro občany Vysočiny.*, dostupno z: <http://www.consultants.cz/vysocina/clanek.php>.)

Z HISTORIE BUDOVY

VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

Martin Hemelík
prorektor VŠPJ

Před několika lety projevili představitelé kraje Vysočina neobyčejnou vstřícnost vůči nově vznikající Vysoké škole polytechnické Jihlava tím, že jí svým rozhodnutím věnovali rozlehlou budovu, která se rozkládá mezi jihlavskými ulicemi Tolstého, Tyršovou a Jiráskovou a jihlavským autobusovým nádražím.¹ Na základě tohoto prozíravého rozhodnutí získala veřejná vysoká škola do svého vlastnictví budovu (a nejen ji, spolu s ní získala vysoká škola i další objekty a pozemky), která jí poskytuje velice důstojné a vhodné prostředí a zázemí.

Sama novobaroční budova (Tolstého ulice, čp. 16) působí zvlněšku na první pohled jak svou rozlehlostí, tak i pentagonálním půdorysem poměrně monumentálně. Její exteriér sice není nějak výrazně architektonicky svébytný či originální, avšak ve svém poměrně nenarušeném historickém celku představuje velice pěknou ukázkou stavebního stylu, v němž se v rakousko-uherské monarchii stavěly na přelomu 19. a 20. století významné úřední a administrativní budovy.

Všeobecné používání historizujících stavebních stylů (novorenesanční-

ho, novobaročního aj.) mělo pravděpodobně naznačovat alespoň v symbolické rovině jednotnou kulturu uplatňovanou na území jinak mnohonárodnostní a „multi-kulturní“ habsburské monarchie.² Proto se nalézají podobné stavby v mnoha bývalých centrech a významných městech někdejšího rakousko-uherského soustátí.

Nejen exteriér, ale také interiér dnešní budovy vysoké školy demonstruje základní prvky tohoto více méně jednotného stavebního stylu. Kromě toho svými rozlehlými prostorami a jistou noblesou ve zpracování interiérových detailů poskytuje Vysoké škole polytechnické Jihlava velmi důstojné a reprezentativní prostředí a navíc umožňuje poměrně dobře sanovat rozmanité potřeby této současné vysokoškolské instituce.

Tato skutečnost je o to pozoruhodnější, že původní určení této budovy vůbec nijak se školstvím a školskými institucemi nesouviselo. Přesto však jsou celková vnitřní dispozice stavby, její členění a jednotlivé interiérové prvky (samozřejmě i v důsledku pozdějších stavebních úprav) dobře přizpůsobitelné potřebám moderní vysoké

1 Darovací smlouva je datována ke dni 12. listopadu 2004.

2 Viz Pisková, R., a kol.: *Jihlava*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2009, str. 605.

školy. (Jedinou insuficiencí v tomto směru je neexistence prostoru, resp. místnosti, s dostatečně velkou prostorovou kapacitou, v níž by se mohla nacházet velkokapacitní posluchárna. Tento nedostatek by měl být v nejbližší době vyřešen ambiciózní stavební úpravou celé stavby. Realizace těchto plánů bude přirozeně záviset v první řadě na dostatečném množství investičních prostředků.)

Všechny výše uvedené okolnosti jsou samozřejmě dány zejména tím, jak tato budova vznikala a jakými různými proměnami procházelo její různorodé využití během více než jednoho století její existence. Proto se v tomto příspěvku (na který by v budoucnu měly navazovat další, které budou publikovány rovněž na stránkách tohoto bulletinu) pokusíme zachytit některé důležité momenty historie budovy, v níž se v současné době nachází první a dosud jediná veřejná vysoká škola Kraje Vysočina.

Již někdy v posledním desetiletí 19. století bylo představiteli města Jihlava rozhodnuto, že stará soudní budova, která se nacházela v horní části dnešního Masarykova náměstí a která nebyla v dobrém stavu,³ bude nahrazena budovou novou, jež měla být postavena na tehdejším tzv. Špitálském předměstí, a to na hranici uliční čáry dnešní Tolstého ulice (tehdy Rahmhofgasse, později ulice plukovníka Švece či Soukenické ulice). Rozhodnutí bylo učiněno v návaznosti na skutečnost, že od roku 1887 existoval pro Jihlavu určený první regulační plán moderního města s novou hlavní osou města v severojižním směru mezi nádražím a městským centrem.⁴

Podle materiálů, které se nalézají v Moravském zemském archivu se první úvahy o podobě stavby nové justiční budovy objevily již na konci 19. století. První plány pocházejí z let 1895 a 1896.⁵

3 Stará soudní budova (stojící v místě dnešní jihlavské hlavní pošty) měla být sice opravena, avšak po opravě již měla sloužit jinému účelu. Podle zpráv z dobového tisku se navíc s opravou příliš zdárně nepostupovalo: „Starou soudní budovu, která dělá tak malou okrasu městu, počínají opravovat. Aspoň se tak zdá podle výstražných rahen, kol celé budovy, jež by tam vlastně měly stát i v době, kdy se neopravuje, poněvadž se skutečně každý člověk o život musí obávat, jde-li kolem, jsa v nebezpečí, že mu spadne kus zdiva nebo nějaká taška na hlavu. Jak se zdá, nemyslí se to s tou opravou moc opravdově. Pracují prozatím tři dělníci.“ (*Jihlavské listy*, 1907, č. 16, 19. dubna, str. 4)

4 Viz *Jihlava*, cit. vyd., str. 603.

5 Obrazový materiál k této statí byl poskytnut laskavostí pracovníků SOKA Jihlava. Náleží jim za to vřelé poděkování.

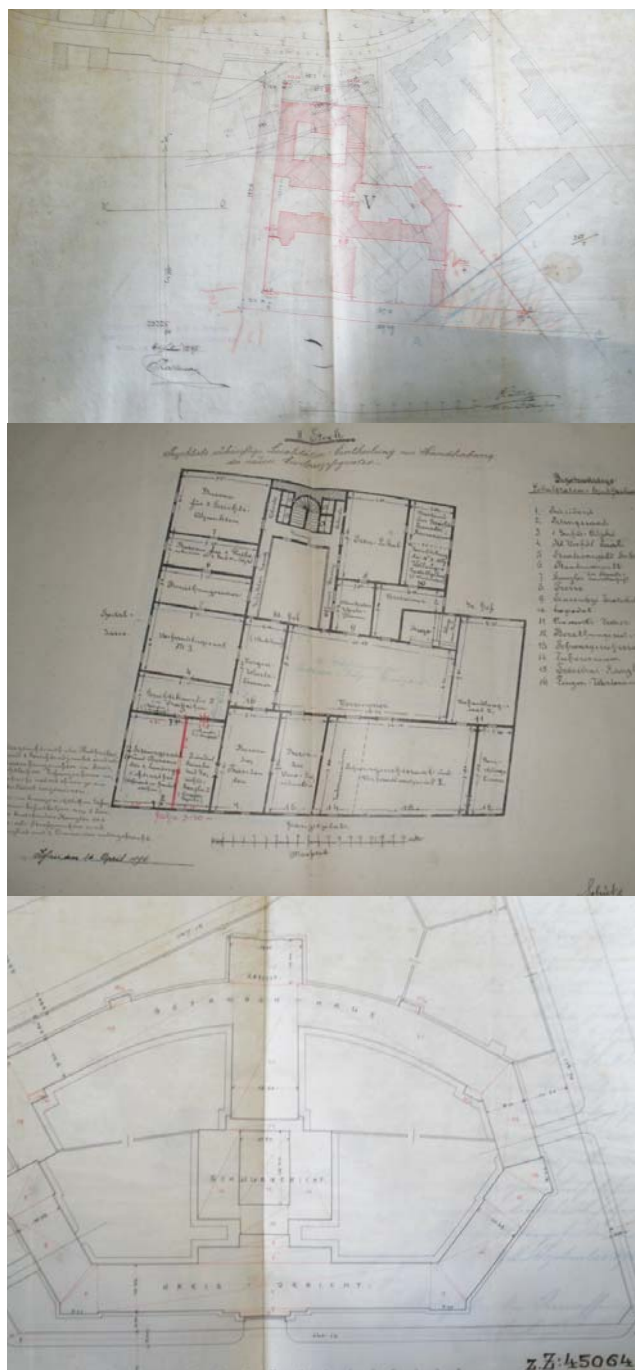
Další úvahy a záměry se datují k počátku dvacátého století. V obou případech plány ukazují, že původně měl mít nový jihlavský justiční palác zcela jinou podobu.

Kromě tvorby architektonických a urbanistických záměrů bylo třeba také zajistit pro stavbu nové justiční budovy náležité pozemky. Zvolené pozemky na tzv. Špitálském předměstí Jihlavy musely být vykoupeny a připraveny pro budoucí stavbu.

Tyto pozemky totiž byly zčásti vlastněny soukromými vlastníky (Karel svobodný pán z Wiederspergu, Václav Peter svobodný pán Dobřenský z Dobřenic), zčásti erárem.

Během prvních let dvacátého století se podařilo všechny potřebné náležitosti vyřídit. Zbývalo rozhodnout o tom, kdo stavbu provede, resp. kterým stavitelům a stavebním firmám bude stavba tak význačné budovy svěřena.

O výsledku rozhodování existuje první dobře doložitelná informace z roku 1904. V německy psaných novinách *Iglauer Volksblatt* se objevila na počátku roku 1904 krátká noticka: „Der Bau des Justizgebäu-

Obr. 1 Plány justiční budovy z roku 1895

Obr. 2 Plány z roku 1896

Obr. 3 Skica nové justiční budovy z roku 1901

Jak bylo výše naznačeno, tomuto rozhodnutí předcházela určitá doba váhání a rozvažování o tom, komu stavbu svěřit. Rozhodnutí svěřit stavbu výše uvedenému konsorciu bylo zřejmě motivováno tím, že všichni tři pánové patřili tehdy k renomovaným jihlavským stavitelům.

Name und Wohnort des Reiters		Culture	etw. plocky			
Drum a bydlisi d'stete	verklärer spruch		zuck — juck	Reitman — metz, min		
			zuck	metz, min		
1	Hans Freiberger, Wienreberg	Reher	7	13 55	5	1 55
2	Wenzel Seier, Frey, Debrauohy	"		30		1 40
3	"	"		47		1 70
4	"	"	6	36 2	3	55 30
5	Öffentliches Gut	"		57		2 04
6	"	"		24		1 55
7	"	"		6		1 40
8	Dyptix Clarae	Reher	12	10 3	1	52 27
9	"	"		71		2 56
10	"	"		30		1 40
11	"	"		41		1 16
12	"	"		17		1 00

Obr. 5 Výpis z evidence držitelů pozemků

7 Podle sdělení pracovníka SOkA Jihlava mgr. Jelínka není zcela jasné, za jakých okolností se originální plány dochovaly. Podle rukopisných (obyčejnou tužkou vpisovaných) poznámek vážících se ke stavebním úpravám budovy jihlavského Justičního paláce, které probíhaly na konci 50. let minulého století v souvislosti s umístěním Pedagogického institutu v této budově, lze usuzovat, že se do archivních depozit dostaly až později, zřejmě v šedesátých letech, kdy mnozí učitelé této vysokoškolské instituce (mezi nimi zejména dr. František Marek) s jihlavským archivem úzce spolupracovali. Spolu s řadou dalších dochovaných dokumentů týkajících se historie budovy čp. 16 (například různých přípisů stavitele I. Langa z let 1904–1905) jsou uloženy v objemných kartónech Stavebního archivu, oddělení Městského archivu Jihlava.

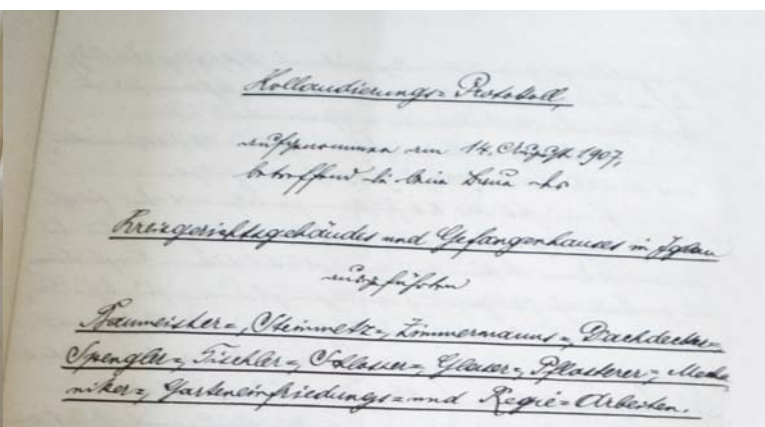
s třemi nadzemními podlažími a prostornými sklepeními byly určeny pro nejrůznější soudní a jiné instituce. (Autor či autoři architektonického návrhu nejsou přesně známi, nicméně projektová dokumentace byla pravděpodobně zpracovávána nějakou centrální institucí habsburské monarchie v rámci zmíněného jednotného novobaročního stavebního stylu, v němž, jak jsme již předznamenal, tehdy byly správní a úřední budovy projektovány a stavěny. J. Kroupa se v citované publikaci *Jihlava*⁸ rovněž přiklání k tomu, že projekt vypracoval ve stavebním oddělení c.k. ministerstva vnitra ve Vídni pravděpodobně vrchní inženýr Friedrich Geilhofer. Dobrou oporu má tento závěr rovněž v tom, že ve Stavebním archi-

vu města Jihlava jsou také uloženy další zaměřovací a jiné plány týkající se stavby nové soudní budovy, které jsou označeny nápisem „Neubau des K.K. Kreisgerichtsgebäudes und Gefangenhauses in Iglau. K. K. Oberingenieur F. Geilhofer.“)

Stavba, jež probíhala pod stavebním dozorem inženýrů c.k. ministerstva vnitra Friedricha Geilhofera a Gustava Schütze, postupovala velice zdárně a rychle kupředu. Podle zpráv dobového tisku⁹ měl na rychlém tempu stavby hlavní podíl jihlavský stavitel Josef Kubiček (podle jiných pramenů jeho jméno znělo Josef Kubička¹⁰), který svou technickou zdatností a obecnými, dnes bychom řekli manažerskými, schopnostmi značně převyšoval své německé spolčníky.¹¹

Obr. 6 Pečetící značka stavebního konsorcia

Obr. 7 Hlavička kolaudačního protokolu

⁸ Viz Jihlava, cit. vyd., str. 605.

⁹ Viz cit. číslo Jihlavských listů.

¹⁰ Viz Jihlava, cit. vyd., str. 605.

LISTE

über sämtliche Beamten und Angestellten des Kreisgerichtes Iglau.

Nr.	Vor- und Nachname	Dienststellung	Geburtsdatum	Wohnung	Bemerkungen
1.	Dr. Vaclav Nedalka	Kreisgerichtspräsident	10./9.1881	Iglau- Nr.25. Hans Kudlichg.	
2.	Dr. Jaroslav Veselý	Obergerichtspräsident	23./1.1881	Iglau- Sterligg.23	
3.	Josef Šorejs	Gerichtsrat	27./11.1880	Iglau- Beanteng.10	
4.	Paul Šauerle	"	1./5.1883	Iglau-Dolf Hitlerplatz60.	
5.	Jan Skácel	"	31./12.1884	Iglau- Herodag.22	
6.	Rudolf Peller	"	4./5.1883	Iglau-Hans Kudlichg.23	
7.	Dr. Oldřich Šimáček	"	5./12.1900	Iglau-Rud-weiserg.44	
8.	Božounek	"	1./4.1901	Iglau-Bräu-hausg. 13	
9.	Bohuslav	"	9./11.1896	Iglau-Schil. ausget.dem G.46. a. 56g. hgg.Besitzg.	
10.	František Trétscher	"	12./7.1902	Iglau-Horst Wesselp.9	
11.	Dr. Antonín Chládek	"	27./1.1896	Iglau-Stä-gurg. 30	
12.	Dr. Josef Übermayer	"	21./2.1902	Iglau-Bräu-straßgasse 7	
13.	Dr. František Kallab	"	2./2.1892	Prebisch-Serotinpl.13	
14.	Jaroslav	"		Iglau-Bräu-	

Obr. 8 Justiční palác v Jihlavě nedlouho po kolaudaci

Obr. 9 První stránka soupisu zaměstnanců Krajského soudu z června 1940

Díky tomu se značně zkrátila doba výstavby, neboť již v červenci roku 1906 byla budova dokončena a 15. října 1906 zde byly umístěny všechny úřady. Zajímavé je, že tato data uvádí tehdejší dobový tisk (*Jihlavské listy*). Naproti tomu podle publikace „*Jihlava. Město a okolí*“, kterou pod redakcí prof. B. Bradáče, vrchního rady J. Maška a redaktora V. Urbánka a pod protektorátem městské rady v Jihlavě vydala v roce 1933 (jako 10. svazek řady A) Národohospodářská propagace Československa, je datace ukončení a předání stavby poněkud odlišná.

Stavba měla být podle autorů uvedené publikace dokončena až v září roku 1906 a slavnostně předána k užívání 15. září téhož roku.¹² I další německy psané noviny uvádějí jako datum umístění úřadů v nové budově 17. září 1906.¹³ (Výše zmiňovaný autor oddílu Architektura v XVI. kapitole publikace *Jihlava*, J. Kroupa, uvádí dokonce zcela jinou dataci stavby Justičního paláce, a to roky 1901–1905.¹⁴)

11 J. Kubiček (Kubička) se řadí mezi skutečně významné jihlavské podnikatele, stavitele a architekty konce 19. a počátku 20. století. Na druhé straně nelze pominout skutečnost, že také K. Wagner a I. Lang (spolu s bratrem Franzem Langem) jsou považováni za velice pozoruhodné jihlavské stavitele, kteří projektovali či postavili v metropoli Vysočiny v novorenesančním a neobiedermeierovském stylu řadu zajímavých budov, např. Hotel Czap (F. Lang), nárožní dům v Benešově ulici čp. 23 (bratři Langové), budovu chlapecké obecné školy v Brněnské ulici (K. Wagner) aj. (*Jihlava*, cit. vyd., str. 504 a 605.) Vše nasvědčuje tomu, že zprávy *Jihlavských listů* byly poněkud podjaté a měly spíše nacionálně zbarvený podtext.

12 Viz citovaná publikace, str. 70.

13 Viz *Mährische Grenzboten* z 16. září 1906.

14 Viz *Jihlava*, cit. vyd., str. 605

V každém případě se doba výstavby zkrátila téměř o rok. Konečná kolaudace objektu byla vykonána v březnu roku 1907.

Kolaudátorem byl stavební rada c.k. ministerstva vnitra Adolf Foltz, který v kolaudačních dokumentech vydal stavebnímu konsorciu velmi pochvalné absolutorium.¹⁵ Celkové náklady na stavbu činily podle dobového tisku 1 250 000 korun. (Podle zmíněné publikace *Jihlava. Město a okolí.* byly vlastní stavební náklady vyčísleny na cca 1 150 000 korun a na vnitřní zařízení budovy (nábytek) bylo vynaloženo 80 000 korun.¹⁶)

Do nové budovy, resp. do její části určené pro soud a jeho úřady (Gerichtsgebäude), se do 77 místností nastěhovaly tyto justiční a jiné úřadovny – c.k. krajský soud, c.k. státní zastupitelství, pojišťovací soud, soud mládeže, c.k. okresní soud, pracovní soud, dále berní úřad a katastrální a měřičský úřad. Soudní personál (soudní radové, soudci, úředníci, pomocné síly a zřizenci) čítal na 60 osob.¹⁷ (Prezidentem c.k. krajského soudu byl

tehdy Vojtěch Plojhar, jenž byl shodou okolností prvním českým prezidentem této justiční instituce. Do jurisdikce tehdejšího c.k. krajského soudu v Jihlavě náležely okresní soudy Bystřice nad Pernštejnem, Dačice, Jihlava, Žďár nad Sázavou, Nové Město na Moravě, Slavonice, Telč, Třebíč, Třešť, Velká Bíteš a Velké Meziříčí.)

Jak již bylo uvedeno, západní, severozápadní a část severního křídla nové budovy byly určeny pro věznici a zadržovací vazby (Gefangenhaus). Celkem zde bylo zřízeno 85 kobek pro 216 vězňů. (Podle údajů zveřejněných v publikaci *Jihlava. Město a okolí.* však byl průměrný počet vězňů umístěných v jihlavské věznici kolem 100 osob.¹⁸ Personál tvořili dva úředníci a 16 dozorců sil.¹⁹)

Nový jihlavský Justiční palác sloužil potřebám rakousko-uherských justičních a jiných úřadů spolehlivě až do vzniku Československa. I v nově vzniklém samostatném československém státě se jeho určení neměnilo. (K tomu, jak fungovaly justiční orgány za tzv. první

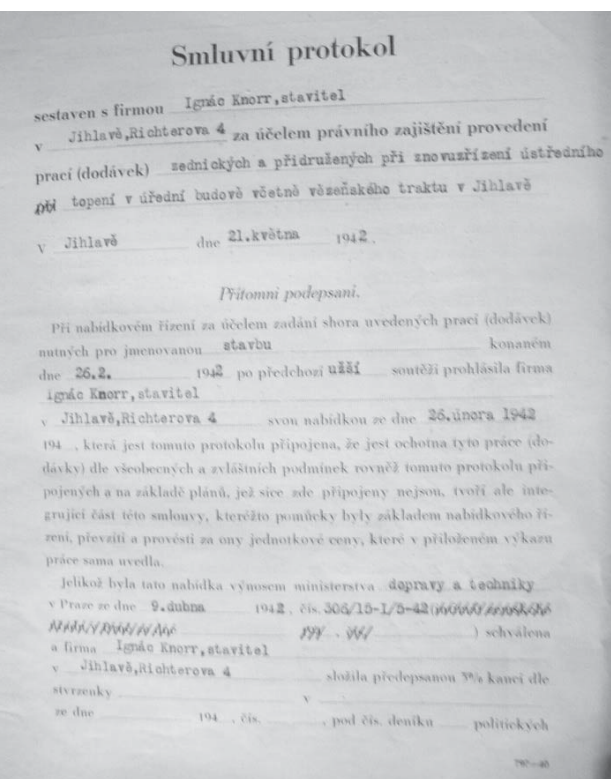
¹⁵ Viz *Jihlavské listy*, cit. vyd., str. 4.

¹⁶ *Jihlava. Město a okolí.*, cit. vyd., str. 70

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž.

Obr. 10 Smlouva s firmou I. Knorra

Obr. 11 Budova bývalého Justičního paláce v době, kdy v ní sídlil Pedagogický institut

republiky, se vrátíme v některém z dalších příspěvků.) První změna nastala až v souvislosti s německou okupací Československa a vznikem Protektorátu Čechy a Morava. (Jen pro srovnání: v této době – červen 1940 – pracovalo v budově Justičního paláce celkem již více než 100 osob.²⁰)

V důsledku nového územně politického uspořádání českých a moravských zemí musel opustit soudní budovu Krajský soud, který pak až do konce válečných událostí sídlil v pronajatých prostorách v Třebíči. (Smlouva o pronájmu prostor školy v Třebíči z ledna 1941 je uložena rovněž ve Stavebním archivu.)

Tato změna byla (kromě jiných okolností) zřejmě podnětem k tomu, aby byly v samotné budově provedeny generální opravy. Budova Justičního paláce se totiž už na počátku čtyřicátých let minulého století začala modernizovat. Například v roce 1940 bylo firmou Kabeš a Fanta z Prahy instalováno v budově ústřední nízkotlaké parní topení. Na podzim roku 1941 pak bylo zřízeno v budově i nové sociální zařízení (toalety). Tyto modernizace mimo jiné souvisely s tím, že během válečných dob sídlily

²⁰ Podle v té době pořízeného seznamu zaměstnanců, který je uložen mezi archívními dokumenty.

v budově německé úřady – Amtsgericht, Gestapo a Oberlandrat. (Mimochodem, adresa zmíněných úřadů v onom období zněla: Soukenická ulice č. 16, Špitálské předměstí, Jihlava.)

V roce 1941 byla vypsaná veřejná soutěž na provedení generálních oprav a úprav. Do soutěže se přihlásily stavební firmy I. Knorr, K. Rejchrt, F. Biedermann a R. Schrammel. Zakázku v celkové hodnotě 1 739 974 K nakonec získala stavební firma I. Knorra z Jihlavy.

Po skončení druhé světové války se Krajský soud vrátil zpět do budovy Justičního paláce. Kromě něj a jiných justičních orgánů zde sídlilo také například krajské velitelství Národní bezpečnosti a i nadále zde byla umístěna věznice. (K tomu, co vše se ve zdech dnešní budovy VŠPJ odehrávalo v těchto letech, se rovněž vrátíme v některém z dalších příspěvků.)

Tato situace s různými obměnami trvala až do roku 1959. V souvislosti s plánovanými změnami územně politického uspořádání v rámci v budoucí ústavě zakotveného socialistického státu bylo rozhodnuto

o tom, že část Justičního paláce, kde sídlily justiční a jiné orgány, bude poskytnuta nově vzniklé vysokoškolské instituci v Jihlavě, tj. Pedagogickému institutu.

(Typickým paradoxem doby se stalo, že následující dva roky byly ve stejném objektu umístěny dvě diametrálně odlišné instituce – vzdělávací ústav pro budoucí učitele a věznice. Prostory věznice byly Pedagogickému institutu předány až 13. listopadu 1961.)

Zásadní změna v užívání budovy si přirozeně vyžádala nejrůznější stavebně technické úpravy a přestavby. Žádost o celkovou přestavbu budovy byla podána 18. května 1960. Podle dochované projektové dokumentace, kterou vypracoval Stavoprojekt, organizace Krajského projektového ústavu v Brně, pobočka Jihlava, byla celá přestavba a adaptace rozvržena do tří etap, které měly být provedeny v letech 1961–1967. Prvé dvě etapy byly dokončeny v roce 1962 a budova tak mohla začít plně sloužit potřebám Pedagogického institutu. Vnitřní dispozice objektu, tj. zřízení poslucháren a učeben, stejně jako kanceláří a učitelských kabinetů, byly upraveny do podoby, kterou v podstatě známe i dnes.

Obr. 12 Posluchárna jihlavského oddělení Vysoké školy zemědělské Brno

Obr. 13 Budova jihlavského oddělení VŠZ v Brně kolem roku 1989

Třetí etapa přestavby a adaptace však musela odrazit již potřeby nového uživatele objektu. Pedagogický institut ukončil de iure své jihlavské působení v roce 1964, a to v důsledku tehdejšího rozhodnutí centrálních orgánů o násilném přerušení budování sítě pedagogických institutů a vzniku pedagogických fakult. V následujících letech proto již pouze dobíhaly studijní ročníky denního a dálkového studia, noví studenti nebyli přijímáni. De facto ukončila tato instituce svou činnost v akademickém roce 1966–1967.

Mezitím bylo ministerstvem školství v únoru 1964 rozhodnuto, že se novým uživatelem budovy na Tolstého ulici čp. 16 stala Vysoká škola zemědělská v Brně, která v té době trpěla zoufalým nedostatkem vhodných prostor pro výuku. V bývalém Justičním paláci bylo zřízeno detašované pracoviště, tzv. jihlavské oddělení Vysoké školy zemědělské v Brně. Nejprve nebylo příliš jasné, jak přesně budou brněnskou vysokou školou využity nově získané objekty a prostory. Nakonec zvítězil návrh děkana agronomické fakulty a do jihlavského oddělení byla přesunuta výuka

nově přijatých studentů prvního studijního ročníku této fakulty. Slavnostně byla výuka zahájena 1. září 1964 a první imatrikulace se konala 3. září 1964.

Třetí etapa adaptace a přestavby celého areálu bývalé soudní budovy musela být proto přizpůsobena nově vzniklé situaci. Projektovou dokumentaci opět připravil Stavoprojekt. Jednalo se především o přístavbu nových objektů uvnitř dvora, v nichž měly být umístěny velkoposluchárny a laboratoře. (Další laboratoře pak byly vybudovány rovněž v dalších prostorách bývalé soudní budovy.)

Celá přestavba proběhla v letech 1965–1967 a byla v roce 1967 úspěšně kolaudována. V celém areálu bývalého jihlavského Justičního paláce pak působily různé fakulty Vysoké školy zemědělské – agronomická, provozně technická, zahradnická – stejně jako konzultační střediska pro dálkovou formu studia až do roku 1994, přesně do 1. září to-

hoto roku. Vedení, resp. rektor Vysoké školy zemědělské se rozhodl k tomuto datu jihlavské oddělení zrušit. Spolu s tím byl postupně předáván celý areál územním a školským orgánům města Jihlavy.²¹

Zanedlouho byla bývalá soudní budova předána do užívání Vyšší odborné škole Jihlava, která vznikla 11. července 1994. Ta zde působila až do roku 2004, resp. do roku 2006, kdy byla sloučena s Vyšší odbornou školou a střední průmyslovou školou ve Žďáru nad Sázavou. Počínaje akademickým rokem 2004–2005 začíná působit v budově na Tolstého ulici čp. 16 Vysoká škola polytechnická Jihlava.²² To už je zcela nedávná historie.

Takové tedy byly během více než jednoho staletí osudy oné monumentálně vyhlížející novobarokní stavby. Celkový obraz těchto peripetií ještě není úplný. V dalších příspěvcích budeme usilovat o jeho doplnění a zpřesnění.

21 Blíže k tomu viz sborník *Staleté kořeny a tradice jihlavského vysokého učení*, ed. M. Hemelík, VŠPJ, Jihlava 2011, str. 90–99.

22 Tamtéž, str. 100–106.

Z NOVÝCH KNIŽNÍCH PUBLIKACÍ
AKADEMICKÝCH PRACOVNÍKŮ
VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

V této rubrice hodlá redakční rada bulletinu informovat krátce a stručně čtenáře o některých nejnovějších knižních publikacích, které v poslední době vydali buď akademičtí pracovníci pod hlavičkou VŠPJ v nejrozličnějších českých nakladatelstvích, anebo byly vydány samotnou Vysokou školou polytechnickou Jihlava.

- 1) Stančiak, J., Novotný, J.: *Drogová závislosť a prevencia*, Expol Pedagogika, Bratislava 2011.
- 2) Novotný, O., Kuncová, M. et al.: *Digitální cesta k prosperitě*, 1 sv., Professional Publishing, Praha 2011.
- 3) *Staleté kořeny a tradice jihlavského vysokého učení*, ed. M. Hemelík, VŠPJ, Jihlava 2011.
- 4) *De vita scholastica aneb O životě ve školách*, ed. M. Hemelík, VŠPJ, Jihlava 2011.
- 5) Hemelík, M.: *Vavřinec Benedikt z Nudožer*, ed. řada Iglavia docta, sv. 1, VŠPJ, Jihlava 2011.
- 6) Hemelík, M.: *Martin Bacháček z Nauměřic*, ed. řada Iglavia docta, sv. 2, VŠPJ, Jihlava 2012.

Zvláště bychom rádi upozornili čtenáře tohoto bulletinu na poslední dva tituly, které jsou zároveň prvními svazky nové ediční řady vydávané Vysokou školou polytechnickou Jihlava. Tato řada, jejíž název zní IGLAVIA DOCTA (Učená Jihlava), představí v plánovaných osmi až deseti svazcích vynikající postavy jihlavské minulosti, jejichž význam daleko přesáhl hranice našeho regionu. Vydávání ediční řady je plánováno na léta 2011 až 2015.

-red-

AKCE „K“ V BÝVALÉM JIHLAVSKÉM KRAJI
A NÁSLEDNÉ INTERNACE ŘEHOLNÍKŮ

Václav Hadrava

Občasný bulletin „Z historie a současnosti VŠPJ“ má před sebou celou řadu úkolů a bude plnit různá poslání. Jedním z nich je také prezentace nejrozličnějších odborných aktivit akademických pracovníků Vysoké školy polytechnické Jihlava. Mnozí z těchto pracovníků se kromě svého pedagogického a výzkumného působení souvisejícího přímo se studijními obory na VŠPJ věnují ještě mnoha dalším odborným a specializovaným činnostem, které svědčí o vysoké míře jejich erudice a šíři jejich záběru.

Z těchto aktivit vzniká celá řada výstupů, s nimiž se ne vždy může

širší veřejnost seznámit. Rubrika „Miscellanea“ (doslova: Rozmanitosti) má sloužit právě k tomu, aby mohly být ony odborné aktivity a jejich výstupy a závěry prezentovány široké čtenářské veřejnosti.

Pro první číslo bulletinu byla vybrána práce asistenta katedry jazyků PhDr. Václava Hadravy, která osvětluje jedno z velmi temných míst moderních dějin Jihlavska a může tak přispět k lepšímu poznání historie jihlavského regionu.

-red-

ÚVOD

Tematiku likvidace klášterů v padesátých letech jsem si nevybral pouze náhodou. Prvním důvodem pro toto rozhodnutí byla ta skutečnost, že jedním z likvidací postižených klášterů byl klášter v Nové Říši, který se nachází nedaleko mého bydliště. Po několika rozhovorech s místními premonstráty, z nichž někteří události roku 1950 pamatují už jen z vyprávění svých spolubratří, jsem se odhodlal zpracovat podrobněji právě toto téma. Jedním z důvodů pro sepsání této práce je i to, že práce podobného druhu zatím u nás chybí.

Nejvíce informací pro svou práci jsem čerpal z díla významného historika českých poválečných dějin Karla Kaplana. Důležité informace, týkající se především církevní správy a organizace, jsem hledal v dílech Zdeňka Boháče. Některé záležitosti ohledně převážně politických stran na našem území ve 40. a 50. letech jsem použil ze sborníků Pavla Marka. Samozřejmě jsem čerpal i z děl dalších autorů uvedených v seznamu literatury.

Druhou oporou mi byly prameny, nacházející se v Archivu Minis-

terstva vnitra v Praze a ve Státním okresním archivu v Jihlavě. Zde to byly především materiály a dokumenty, týkající se vnitřního života likvidovaných a později i centralizačních klášterů, otázky organizačního a domácího řádu, hospodářství a práce v těchto klášterech. V Archivu Ministerstva vnitra v Praze je uložen naneštěstí pouze dokument pod č. j. H - 718, který byl značně okleštěn a ještě před rokem 1990 cenzurován Státní bezpečností. Ve Státním okresním archivu v Jihlavě nebyly bohužel zde uložené materiály vůbec zpracovány a katalogizovány. Hledání dokumentů zde bylo několikadenním přebíráním spousty krabic a svazků listin a materiálů. Situaci zkomplikovalo i stěhování archivu ze starého nevyhovujícího komplexu do moderní, všem potřebám archivu vyhovující budovy. Dále jsem hledal zajímavé informace i v Moravském zemském archivu v Brně. Odtud jsem v práci použil především údaje o dalších osudech řeholníků a řeholnic po vyklizení jejich kláštera, ale i o osudech samotných klášterů, tedy o jejich dalším využití atd. Nacházejí se zde materiály KV KSČ Jihlava z let 1946–1960, ale ty obsahují spíše záležitosti hospodářské.

Dále zde jsou dokumenty KNV Jihlava z let 1949–1960. To jsou převážně zápisy ze zasedání rad tohoto orgánu. Důležité dokumenty jsem se snažil najít i v Biskupském archivu v Brně, ale zde se bohužel nenacházely téměř žádné. Za zmínku stojí pouze některé osobní dopisy obyvatel klášterů jejich představeným a v 50. letech vydávaný Věstník katolického duchovenstva.

Spolupracoval jsem i se Státní vědeckou knihovnou v Brně, v jejímž regionálním oddělení jsem hledal zajímavé podněty či ohlasy v soudobém tisku. Byla to především Jiskra, Rovnost a Katolické noviny. Zde jsem našel především ohlasy veřejnosti na události v 50. letech i projevy a prohlášení tehdejších představitelů KSČ. Rovněž jsem těžil z přímých sdělení pamětníků, doplňujících a zpřesňujících předchozí informace. Bohužel se mi, kvůli velkému časovému odstupu, nepodařilo vyslechnout větší množství svědků těchto událostí. Někteří pamětníci, které se mi podařilo kontaktovat, nechtěli ani na tuto dobu vzpomínat. Proto se mi cenným svědectvím staly především vzpomínky pánů Jana Chmelaře a Vladimíra Vituly. Pan Jan Chmelař byl tak laskav, že mi své svědec-

tví na dvanácti stránkách sepsal. S panem Vladimírem Vitulou jsem se setkal osobně v charitním domově pro duchovní v Moravci. Z tohoto setkání vznikl dvacetistránkový soupis toho, na co pan Vitula při našem rozhovoru vzpomínal. I přes vysoký věk těchto pánů byli oba schopni se rozpomenout na některé podstatné informace, které se pak staly velice důležitými při sestavování této práce.

Pan Jan Chmelař byl v letech 1949 až 1950 novicem a působil v klášteře Nová Říše. Vladimír Vitula působil ve stejném klášteře jako kaplan. Oba pány mi doporučil vyslechnout a s oběma mne seznámil pan Jindřich Zdeněk Charouz, který v současné době působí v želivském klášteře. Některé zajímavé části jejich vzpomínek jsou uvedeny v přílohách na konci této práce.

Při sestavování této práce jsem kromě metody přímé postupoval i metodou nepřímou, na některých místech je celkový sled událostí podáván retrospektivně. Některé části práce se zabývají i každodenním životem řeholníků a řeholnic – to jsou především otázky jejich denního řádu a režimu, liturgického roku, otázky práce, stravy, zábavy atd.

Tato práce se snaží najít odpovědi na několik základních otázek. Proč a za jakých okolností došlo k rušení klášterů, jaký byl průběh těchto událostí. A konečně jak se tyto skutečnosti projeví v dalším životě postižených řeholníků a řeholnic.

AKCE K - ÚVOD

V církevní politice komunistického režimu v letech 1948–1953 zaujímala likvidace mužských klášterů důležité místo. Politická místa a Státní bezpečnost věnovaly přípravě akce K, jak ji nazvaly, značnou pozornost. Po marných pokusech komunistické moci podřídit si katolickou církev a změnit ji v poslušný nástroj svého mocenského mechanismu dohodou s hierarchií schválilo předsednictvo ÚV KSČ v dubnu 1949 zásadní změnu své církevní politiky.¹⁾ Skončilo tak období ročního vyjednávání a snah o dohody poškozující církev a nastal boj, prosazování vlastních zájmů mocensky a administrativně. Byla to především takzvaná Katolická akce, která však přes velkou propagandistickou kampaň a po-

litický tlak očekávané poslání nesplnila. Dále pak zákony o zřízení Státního úřadu pro věci církevní a o hospodářském zabezpečení církví. Následovaly kroky, které byly drastickým zásahem do struktury církve a které „odkrajovaly“ důležité články její organizace. K nejzávažnějším zásahům patřila především likvidace mužských řádů a klášterů – akce K. Šlo o násilné vyklizení klášterů a internaci mnichů v několika centralizačních a internačních kláštorech pod dohledem Státní bezpečnosti.

Akci K předcházela politická a ideologická příprava, podnícená a řízená komunistickými institucemi, především předsednictvem ÚV KSČ a jeho církevní komisí (církevní šestkou).²⁾

Ony rovněž rozhodly, aby nejvýznamnějším bodem politické přípravy byl chystaný politický proces s představenými klášterů, zvaný též Machalka a spol. Soud s deseti představenými řádů proběhl 31. března až 4. dubna 1950.³⁾ Velení Bezpečnosti ujistňovalo stranu, že připravovaný proces při-

1 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K - likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 5.

2 O tom svědčí propagační materiály a brožury vydávané především ÚV KSČ.

3 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K - likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1996, s. 6.

nese velká odhalení o nepřátelské činnosti řádů a představených. Kláštery se staly již od léta 1949 předmětem zvýšeného zájmu Státní bezpečnosti, která svým působením přispívala k uskutečnění záměrů církevní politiky KSČ. Koncem roku dostali pracovníci církevního oddělení Státní bezpečnosti pokyn vybrat několik „nejreakčnějších církevních představitelů“ mužských řádů. Některé již dříve Bezpečnost uvěznila, u jiných použila provokaci. Intenzivně je vyslýchala, když v březnu 1950 přišel další pokyn – vybrat deset vyslýchaných a připravit je k procesu. Konečný výběr schválil předseda Státního úřadu pro věci církevní Alexej Čepička.⁴⁾ Nezákonný politický proces byl jednou z nejdůležitějších součástí politické přípravy likvidace řádů. Z deseti obviněných představitelů řádů dostal jeden trest doživotí, ostatní celkem 132 let vězení.⁵⁾ Také proces byl od začátku prováděn velkou propagandistickou kampaní, ve které byly řády líčeny jako

střediska nepřátelské protistátní činnosti a jejich představení jako agenti Vatikánu, nacistů nebo imperialismu.⁶⁾ Kampaň měla vyvolat „hněv lidu“ a tak připravit půdu pro chystané zákroky proti řádům. Do kampaně byl samozřejmě zapojen i tisk, rozhlas a film, které byly pod komunistickým dohledem. V noci ze 13. na 14. dubna uskutečnila Bezpečnost a Státní úřad pro věci církevní první etapu akce K. Další etapy, už menšího rozsahu, následovaly 26. dubna a 4. května. Celková bilance akce K je následující: 2 376 mnichů z 28 řádů a z 219 řádových domů bylo převedeno do centralizačních klášterů, z toho 175 do internačních, se zvlášť ostrým režimem.⁷⁾ Likvidace klášterů nepříznivě zasáhla do života několika set mladých lidí, kteří byli v klášterních školách či internátech a kteří pocházeli ze sociálně slabých skupin společnosti. Nenahraditelné škody způsobila akce K v kulturní oblasti. Docházelo k ničení kulturních hodnot, památek, obrazů,

4 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 485.

Člen ÚV KSČ, ministr spravedlnosti a ministr – předseda SÚC, od dubna 1950 ministr národní obrany.

5 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 6.

6 *Rudé Právo*, 3. ledna 1949, s. 2.

7 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1996, s. 6.

knihoven a unikátních knih.⁸⁾ Politická místa hodnotila výsledek akce jako úspěšný a faktické likvidaci mužských řádů přisuzovala velký politický význam.⁹⁾

1. STRUČNÝ POHLED DO MINULOSTI

Při sčítání obyvatelstva v únoru 1950 bylo pouze 489 600 občanů Československa bez náboženského vyznání.¹⁾

Věřící se hlásili k nejrozumnějším církvím a náboženským sektám.²⁾

V roce 1948 měla katolická církev v Československu 7 042 duchov-

ních, dvě arcidiecéze se sídlem v Praze (od r. 1946 arcibiskup Josef Beran) a v Olomouci (arcibiskup Leopold Prečan, od r. 1948 Josef Matocha) a 7 diecézí.³⁾

V 1 051 klášterech a domech působilo 2 856 řeholníků a 12 095 řeholnic, vykonávajících převážně sociální, charitativní a kulturně-náboženské služby. Církev udržovala v českých zemích 134 a na Slovensku 187 škol a 30 internátů. Výchovu kněží zajišťovaly tři teologické fakulty.⁴⁾ Kolem katolické církve působilo množství spolků a institucí, rozsáhlá síť církevních a náboženských časopisů, organizace mládeže, žen, tělovýchovná organizace Orel, mariánské dru-

8 Tamtéž.

9 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 120.

Slánský v dopise krajským výborům KSČ uváděl: „Zasazujeme dosud největší ránu reakční katolické hierarchii, jejím imperialistickým prezidentům, likvidujeme mimořádně aktivní a nebezpečnou agenturu nepřítelů v naší zemi. Zásah podstatně přispěje ke zlomení vlivu imperialistických agentů v katolické církvi.“

1 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 5.

2 Tamtéž.

Podle zprávy ministerstva vnitra z konce roku 1950 bylo v zemi registrováno dvanáct církví, kolem třiceti náboženských společenství a sekt (z nich jenněkolik mělo více než tři tisíce příslušníků), ale přes 1 400 náboženských spolků. K nejsilněji zastoupeným nekatolickým církvím patřily evangelické církve různého směru (kolem jednoho milionu věřících) a církev československá, která vznikla v letech 1918–1919, odtržením od církve katolické, a po roce 1945 sdružovala asi 900 000 věřících.

Největší vliv v české a slovenské společnosti měla církev římsko- a řeckokatolická. V roce 1950, po odsunu občanů německé národnosti a násilné likvidaci řeckokatolické církve, se počet katolíků pohyboval okolo 8,94 miliónů obyvatel.

3 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 6.

4 Tamtéž.

žiny, družiny sv. Václava a jiné. K nejvýznamnějším institucím patřila Charita, která ještě v roce 1950 spravovala velký počet sociálních ústavů.⁵⁾

Církev vlastnila velký pozemkový majetek, kolem 319 000 hektarů zemědělské a lesní půdy. K tomu patřilo přes dvě stě dvorů a podniků zemědělského a dřevařského průmyslu, hlavně pivovarů, lihovarů, mlýnů a pil. Podle státních úřadů byla hodnota tohoto majetku v roce 1948 odhadována na 10 miliard korun.⁶⁾

Důležitou podmínkou pro společenskou roli a poslání církve byl poměr mezi státem a Vatikánem. Pevný základ dostal platností modu vivendi – dohodou mezi Svatou stolicí a Československou republikou z února 1928. Podle něho garantovala pražská vláda svobodu církevní činnosti a Vatikán předkládal vládě návrhy na arcibiskupy, biskupy a koadjutory před jejich jmenováním.

Po druhé světové válce vstupoval český katolicismus do osvobozené republiky s velkým morálním kapitálem. Až na malé výjimky se duchovní chovali během nacistické okupace statečně, velká část se podílela na národním odboji, přes pět set duchovních bylo vězněno a více než pětina z nich svou aktivitu zaplatila životem.⁷⁾

Katoličtí duchovní z českých zemí se na svém shromáždění 15. listopadu 1945 slavnostně přihlásili k budování nového státu a arcibiskup Beran při audienci u prezidenta Beneše opakoval, že církev je ochotna ke spolupráci na výstavbě republiky. Většina českého duchovenstva nespátkovala v lidově demokratickém režimu překážku pro svobodnou činnost církve a náboženský život.⁸⁾ První větší konflikt mezi církví a státem vyvolal dekret o zestátnění škol. Tento dekret připravilo ministerstvo školství vedené komunistou Zdeňkem Nejedlým⁹⁾ v roce 1945. Církev organizovala protestní akce, návštěvy rodičů na vládě,

5 *Věstník katolického duchovenstva*, 25. června 1949, s. 2.

6 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 7.

7 *Katolické noviny*, 20. července 1949, s. 3.

8 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 7.

9 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 488.

Člen ÚV KSČ, ministr školství.

církevní delegace u prezidenta i vlády. Ještě v březnu 1946 vydala biskupská konference memorandum proti zestátnění škol, adresované poslancům lidové strany.¹⁰⁾ Katolíci dále organizovali protestní akce a manifestace.¹¹⁾ Zákon však byl ještě v roce 1948 projednáván a schválen parlamentem.

Druhý spor se týkal církevního majetku, totiž zemědělské půdy. První kolo sporu začalo roku 1946 snahou komunistického ministra zemědělství Júlia Ďuriše¹²⁾ uplatnit dekrety prezidenta č. 5, 12, 28 a 106 o národní správě a konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců na půdu, která patřila německým a maďarským řeholním řádům a církevním institucím.¹³⁾ Čeští církevní představitelé i Vatikán

protestovali proti porušení modu vivendi.¹⁴⁾ Ministerstvo zahraničních věcí si vyžádalo od zainteresovaných ministerstev stanovisko. Všechna, kromě ministerstva zemědělství, zastávala názor, že prezidentské dekrety nelze vztahovat na církevní majetek, protože není vlastnictvím národním, ale patří církvi, a protože to odporuje modu vivendi. Ministerstvo zemědělství však začalo konfiskovat majetek řádu německých rytířů. Teprve 10. prosince 1948 rozhodla vláda o zastavení dalších konfiskací a začala tím jednání o pozemkové reformě.¹⁵⁾ Církev se snažila o vyjmutí církevního majetku z konfiskací a parcelace půdy. Veškeré protesty však byly marné. V lednu 1948 začaly rolnické komise parcelaci půdy provádět, a to včetně půdy církevní.

10 Tento zákon předpokládal nejen zestátnění škol, ale také nepovinnou výuku náboženství na školách.

11 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 15–16.

Arcibiskup Beran píše v roce 1948 vládě: „Nerozdmýchávejte kulturní boj, který by musel nastat po uzákonění předlohy, přes všechno ujišťování, že si u nás nikdo kulturního boje nepřejí. Nesměli bychom mlčet, abychom nebyli zrádci svého národa, jenž by jistě vnitřními rozpory nesmírně trpěl a jenž by nezbytně hynul mravně a kulturně.“

12 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 486.

Člen ÚV KSČ, ministr zemědělství.

13 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1949–1953*, Brno 1993, s. 16.

14 *Katolické noviny*, 8. listopadu 1947, s. 2.

15 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 203.

Na podzim 1947 vstoupil do připomínkového řízení další návrh zákona, a to o nové pozemkové reformě.¹⁶⁾ To fakticky znamenalo hospodářskou závislost církve na státu a ohrožení její nezávislosti vůbec. Biskupská konference 8. a 9. února 1948 usnesení vlády odmítla uznat. Parlament však zákon v březnu, tedy po uchopení moci komunisty, schválil.¹⁷⁾

2. KOMUNISTÉ A CÍRKEV

Svůj poměr k církvi komunisté definovali na svém VIII. sjezdu v březnu 1946.¹⁾ Na jedné straně se hlásili k respektování svobody svědomí a náboženského vyznání, i když do ní řadili i školní výchovu oproštěnou od jednostranného působení náboženství. Na druhé straně podmiňovali svobodu činnosti

církve jejím poměrem k výstavbě lidově demokratického státu. Požadovali, aby se církev nevměšovala do politického života a aby stála při novém režimu.²⁾

Od podzimu 1947 tendence k ostřejšímu postoji komunistů vůči církvi zesílily natolik, že lze hovořit o výrazné změně. Ta měla dvě příčiny: aplikaci závěrů Informačního byra komunistických stran a nástup k rozhodnějšímu střetnutí o monopol moci. Informační byro označovalo katolickou církev a klerikalismus za reakční sílu, která brzdí, zvláště v hospodářsky zaostalých zemích, Polsku, Maďarsku a na Slovensku, realizaci mocenských zájmů komunistů. V aktivitě církve, zejména v masových shromážděních, např. o poutích, spatřovalo jeden ze způsobů mobilizace reakce, která tak získává širokou sociální

16 Týkala se vyvlastnění a parcelace půdy nad 50 ha a veškeré půdy propachtované. Chystaný zákon, který navrhoval Ďuriš, a komunisté prosazovali, církev postihoval natolik, že ohrožoval výkon jejího poslání a likvidoval dosavadní hospodářskou základnu její činnosti. Gottwald ujišťoval, že opatření nejsou namířena proti církvi a že vláda bude ochotna hledat způsob hospodářského zabezpečení církve v rámci státního rozpočtu.

17 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 204.

1 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 19.

2 Tamtéž, s. 19–20.

Gottwald u příležitosti Beranova jmenování arcibiskupem 8. prosince 1946 píše: „Na vysokém církevním místě už nesedí rakouský kněz jako dříve, nýbrž prosté dítě českého národa, osvobozený politický vězeň, nepřítel fašismu a osobní přítel mnoha našich soudruhů, kteří dnes zastávají vysoká místa ve vládě.“

3 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000 se v této době ve zvýšené míře konaly poutě a procesí, sílila aktivita církve, ale byl to pouze protitah církve či její obrana.

základnu.³⁾ Církevní politika začala mít dva cíle – zlomit politický vliv církve a konfiskovat církevní půdu. V březnu roku 1948 začínají po dalším jednání vznikat tzv. církevní komise Národní fronty. Byly to organizace s účastí tzv. pokrokových kněží, spíše provládně orientované. Prováděly „očistu“ v katolických spolcích, pokračovaly cenzurní a organizační zákroky proti církevnímu tisku.⁴⁾ Strana se snažila získat si v církvi své spojence. Arcibiskup Beran však jakoukoliv politickou činnost svým kněžím zakázal. Komunistické vedení tento zásah hodnotilo jako formu odporu proti režimu.⁵⁾ Komunistické vedení se rozhodlo nevyvolávat před volbami žádný konflikt, neutralizovat církev a respektovat neúčast kněží na politickém životě. 10. května 1948 pak začalo jednání mezi církví a státem. Jednalo se především o otázkách majetkových poměrů v církvi, o církevním školství a o náboženském a církevním tis-

ku. Delegaci Národní fronty vedl A. Čepička, delegaci církevní litoměřický biskup Štěpán Trochta.⁶⁾ Do těchto jednání však zasáhl Vatikán a znevážil tak jejich dosa- vadní výsledky. K roztržce došlo v případě Plojharovy⁷⁾ kandidatury při volbách do parlamentu – ta mu byla zakázána arcibiskupem Beranem. Proti tomu však protes- toval Plojhar i Čepička.⁸⁾ Jednání byla ukončena, aniž by přinesla nějaké konkrétní výsledky. Následné volby to však nijak neovlivnilo. Ve vedoucích kruzích KSČ převládlo přesvědčení, že spolupráce s církví bude možná, když se vyloučí vliv Vatikánu. Gottwald chtěl takovou církev, která by sloužila režimu. Chtěl v církvi postavit nižší klérus proti „církevním knížatům“ a tak ji vnitřně oslabit. Krátce po volbách byla jednání opět obnovena. Vláda povolila církvi zápis nových žáků do církevních škol. Církev pod- pořila volbu Gottwalda preziden- tem.⁹⁾

4 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“)* Duben 1949 – březen 1950, Praha – Brno 1994, s. 13.

5 *Jiskra*, 29. dubna 1948, s. 2.

6 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 32.

7 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“)* duben 1949 – březen 1950, Praha – Brno 1994, s. 489.

Josef Plojhar – kněz, ministr zdravotnictví.

8 Ten označil zásah proti Plojharovi za útok biskupů proti vládě, z kterého musí být vyvozeny důsledky.

9 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 40.

První čtyři měsíce komunistické vlády tak přinesly oběma stranám první přímé zkušenosti ve vzájemných vztazích. Považovaly se za nepřátele a nevěřily v možnost dlouhodobé spolupráce. Obě si ale přály konflikt oddálit a nadále měly zájem o jednání i pro sebe výhodnou dohodu. Představitelé církve i moci byli vystaveni silnému vnějšímu tlaku – Vatikánu na jedné straně a mezinárodního komunistického hnutí a jeho ideologie na straně druhé. Katolickou církev chápala vládní strana jako politickou sílu či organizaci schopnou soustředit odpůrce režimu a svůj hlavní úkol viděli v tom, aby se nestala druhou mocí ve státě. O to podle nich usiloval Vatikán jako spojenec imperialismu v tažení proti komunismu a zemím sovětského bloku, pod jehož vlivem a tlakem církev působila a řídila se jeho příkazy.¹⁰⁾ Čepička pociťoval v této době postup církve (ta nedovolila téměř žádné ústupky) jako svůj osobní neúspěch a porážku, což vedlo k pozdější radikalizaci jeho názorů.¹¹⁾

Od července 1948 do ledna 1949 nastala odmlka v jednání. Od léta 1948 se politické klima v zemi vyhrocovalo. Došlo k prvním

masovým projevům odporu proti režimu (XI. všesokolský slet, pohřeb prezidenta Beneše). Záměr odtrhnout církev od Říma, který vyhlásil prezident Gottwald, se stal trvalým a hlavním znakem politiky KSČ a také předpokladem pro vytvoření národní církve. V prosinci 1948 ze 133 církevních časopisů vycházely nyní jen 2 týdeníky.¹²⁾ Byly zabírány církevní budovy. Církevní oddělení Národní fronty vypracovalo dlouhodobý plán postupného překonávání náboženství. Plán počítal se třemi etapami: v první se měli občané přesvědčovat o kladném poměru režimu k náboženství a odhalit Vatikán a hierarchii jako odpůrce klidného života, ve druhé měla být hierarchie izolována a vytvořen Svaz českých a slovenských katolíků jako lidové hnutí v církvi a jediný mluvčí katolicismu vůči vládě. Ve třetí etapě by byl zcela vyloučen vliv Vatikánu tak, že zmíněné Svazy prohlásí katolickou církev za církev národní, nezávislou na Římu.

Plán konečné likvidace náboženství počítal s úplným vyloučením vlivu církve na občanský život, mimo jiné zavedením povinných občanských sňatků, pohřbů, využitím škol,

10 Tamtéž, s. 41.

11 Tamtéž.

12 Tamtéž, s. 46.

ateistické propagandy a zavedením církevní daně, která podle autorů návrhu odradí věřící od církve.¹³⁾ Proticírkevní kampaň státu však nepřinesla očekávané výsledky. Kněží totiž stáli za biskupy, a tak se státu nepodařilo církev rozdělit.

Strana proto prosadila jiný postup. Byli zřízeni zvláštní funkcionáři na okresech, kteří měli své informátory přímo v jednotlivých kostelích.¹⁴⁾ Svůj zájem o církev také znásobila Státní bezpečnost. Jedno z jejích oddělení bylo oddělení církevní.

V prosinci 1948 změnil Vatikán názor.¹⁵⁾ Cesta k jednání byla velice obtížná a jednání začala až na jaře 1949. Došlo k prudkému růstu návštěvnosti církevních obřadů, což byl výraz sympatií části občanů s církví a s jejím postojem vůči státu. Dále se prohlubovalo napětí mezi církví a státem. K tomu přispívala zejména Státní bezpečnost se svou

sítí informátorů, odposlechy a cenzurou dopisů. O tomto všem církev věděla, a proto přerušila jednání. Církev některé protizákonné činy srovnávala se zákroky nacistů. Církev si byla vědoma toho, že ke konfliktu určitě dojde a snažila se ho alespoň oddálit.¹⁶⁾ Předsednictvo ÚV KSČ ustanovilo tzv. církevní šestku v čele s Čepičkou jako svůj pomocný orgán, který měl za úkol provádět církevní politiku.¹⁷⁾

11. května 1949 vyšlo první číslo Věstníku katolického duchovenstva. Byly v něm zveřejněny zákony a ministerská nařízení, týkající se činnosti církve. Druhé číslo obsahovalo výnos o tom, že všechny vyhlášky, oznámení a úřední zprávy ordinátu musí být publikovány ve Věstníku.¹⁸⁾ Věstník hrubě zasahoval do vnitřního života církve. Arcibiskup Beran proti němu neúspěšně protestoval u ministra školství Zdeňka Nejedlého.¹⁹⁾

13 Moravský zemský archiv Brno, Krajský výbor KSČ Jihlava 1946–1960, inv. č. 18, sign. G 562, kart. 21.

14 Tamtéž.

15 „Sporné záležitosti mezi USA a SSSR se nebudou řešit válkou, ale dohodou, následkem toho nelze počítat se změnou režimu v ČSR.“ Proto bylo československým biskupům doporučeno, aby se dohodli s vládou.

16 *Rovnost*, 8. ledna 1949, s. 1.

17 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. *Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“)* duben 1949 – březen 1950, Praha – Brno 1994, s. 13.

18 Tamtéž, s. 10.

19 Ministerstvo školství bylo jeho oficiálním vydavatelem.

Církevní šestka zakázala studovat bohoslovcům v Římě a i jinak omezovala katolickou církev. Stále však stát veřejně boj církvi nevyhlásil. Komunisté začali připravovat tzv. Katolickou akci, což byl vlastně plán na získání církve a současně organizace složená z komunistů a duchovních (pokrokových). Katolická akce přijala šest programových úkolů:

- 1) zintenzivnit náboženský a mravní život v církvi,
- 2) usilovat o náboženskou výchovu dětí,
- 3) pečovat o rozšíření katolického tisku,
- 4) přičinit se o to, aby stát hmotně zajistil činnost církve,
- 5) snažit se o rozšíření činnosti Charity,
- 6) řešit poměr státu a církve v duchu soužití a spolupráce.²⁰⁾

Šlo o obnovu jednání státu a církve, i když představitelé státu byli rozhodnutí další jednání neobno-

vit. Komunisté začali organizovat velkou podpisovou kampaň Katolické akce. Tisk pak přinášel jména duchovních, kteří podepsali. Ti měli získat výhody v zásobování textilem a benzínem. Katolická akce byla jakýmsi zárodkem národní církve, kterou chtěli komunisté vytvořit. Akce byla orientována na diferenciaci uvnitř církve a izolaci církevní hierarchie.

Biskupové oznamovali duchovním, že účast na Katolické akci bude stíhána církevními tresty. Konzistoře se snažily odvrátit kněze od podpisu Katolické akce. Vatikánský rozhlas hovořil o tom, že „československý katolicismus kapituloval“. Vatikán byl překvapen počtem katolických kněží u nás, kteří se nechali oklamat. Tajně byl rozšířen pastýřský list, ve kterém je vysvětlován úmysl Katolické akce a její původ.²²⁾

Představitelé moci se rozhodli čtení listu zabránit. List tedy přečetla pouze jedna třetina kněží.²³⁾ Tento

20 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 79.

21 Tamtéž, s. 81.

22 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

23 SOkA Jihlava, fond Kláštery, vyšetřovací protokol StB sepsaný s farářem v Nové Říši Štěpánem Rajdou dne 21. 6. 1949.

Z vyšetřovacího spisu sepsaného Státní bezpečností se Štěpánem Jakubem Rajdou, farářem v Nové Říši se dozvídáme znění tohoto pastýřského listu tak, jak byl přečten dne 19. června 1949 právě v kostele v Nové Říši.

pastýřský list obsahuje řadu podobností a narážek proti komunistické moci.²⁴⁾

Samozřejmě i v kostele v Nové Říši měla strana při čtení pastýřského listu své informátory, a již 21. června byl se Štěpánem Rajdou – místním farářem – sepsán o této věci na ONV Dačice protokol. Zde předvolaný farář Rajda uvedl, že před čtením pastýřského listu nebyl nikým upozorněn, aby od čtení pastýřského listu upustil. List četl proto, že čtení bylo nařízeno jeho nadřízenými.²⁵⁾ V tomto případě dopadlo vyšetřování pro faráře dobře a Okresní národní výbor v Dačicích mu udělil pouze výstrahu. Také další kněží pak byli státem potrestáni. Zásah biskupů

a Vatikánu však přinesl úspěch a kněží začali odvolávat své podpisy.²⁶⁾

Takto například odrazovali biskupové věřící a kněze od Katolické akce: „*Přes všechna ujišťování o dobré vůli vládních činitelů bylo proti náboženské svobodě a jejím právům postupováno nepřátelsky. Uvádíme fakta: Po únoru 1948 byl postupně zastaven veškerý katolický tisk. Jde se dokonce tak daleko, že stát zasahuje i do vnitřních církevních záležitostí, jako je obsazování beneficií. Za účasti suspendovaných kněží a neinformovaných laiků tvoří se proti biskupům nepravá katolická akce, která má vnést zmatek mezi věřící a znemožnit biskupům hájit svobodu a práva církve. Prohlásili jsme a zno-*

24 SOKa Jihlava, fond Kláštery, Pastýřský list z 19. 6. 1949.

Některé zajímavé pasáže vybírám: „Dnes jste slyšeli v evangeliu jedno z nejkrásnějších podobností, totiž o dobrém pastýři. Proti tehdejším představitelům náboženského života v národě židovském, kteří ve své zaslepenosti sami Krista odmítali a ty, kteří se k němu přiznávali, z náboženské obce vylučovali, čímž se ukázali špatnými pastýři lidu. On se nazval pastýřem dobrým. Svědomitý pastýř miluje své ovečky, vyhledává pro ně vydatnou pastvu a chrání je.

Toto podobenství je povzbudivým poučením a důtklivou výzvou především pro nás kněze, abychom se snažili v horlivé starostlivosti o dobro svěřeného stáda. Ale stejně důrazně vybízí toto podobenství i věřící lid, aby si vážil svých duchovních pastýřů, jim plně důvěřoval, ochotně poslouchal jejich rad i naučení, aby jednou všichni, pastýřové i ovečky, se shromáždili v ovčinci nebeském.

Kromě modliteb soukromých je nutno konati pobožnosti společné. Snad se leckdy na tento důležitý a významný prostředek zapomínalo. Proto Vás vroucně prosím, abyste se často sami modlívali a všech ohlášených společných pobožností za kněze a kněžský dorost horlivě zúčastňovali a na ten úmysl svaté přijímání, své práce i starosti obětovali. Moji spolupracovníci – kněží – neopomenou Vás na tyto pobožnosti upozorňovati a k účasti vybízeti.“

25 SOKa Jihlava, fond Kláštery, vyšetřovací protokol StB sepsaný s farářem Štěpánem Rajdou dne 21. 6. 1949.

26 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

vu prohlašujeme, že tato nepravá katolická akce je hnutí rozkolné a každá účast na ní a spolupráce s ní musí být stíhána církevními tresty.“ ²⁷⁾

Začátkem roku 1950 se Katolická akce rozpadla. Osud Katolické akce byl jedním z mála konfliktů s církví, který stát prohrál. 14. července 1949 Vatikán exkomunikoval všechny komunisty svým dekretem. Tento dekret však nebyl biskupy odsouhlasen a nebyl také čten ve většině kostelů, protože byl stranou zakázán.²⁸⁾ Obě strany, tedy církev i stát, vedly jakousi slovní válku.²⁹⁾

V roce 1949 vzniká Státní úřad pro

věci církevní (SÚC)³⁰⁾ a nové zákony o hospodářském zabezpečení církví, které se staly předmětem dalšího konfliktu mezi církevní hierarchií a státní mocí.³¹⁾ Ve zřízení SÚC spatřovali komunisté nejen nástroj státního dozoru a správného řízení církví, ale také, a asi především, novou zákonnou autoritu pro duchovní, protiváhu hierarchie. Když snahu církve, aby nový zákon byl výsledkem dohody vlády a církve, mocenské instituce ignorovaly, začaly církevní kruhy uvažovat o obranných akcích.³²⁾ Ty však měly pouze formu dopisů vládě a Národní frontě.³³⁾ Se zákonem o vyplácení platů kněžím státem souhlasilo podle církevního oddě-

27 Biskupský archiv v Brně, Katolická akce duben 1949, inv. č. 11, sign. KA 6.

28 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 92.

29 *Lidové noviny*, 17. 7. 1949, s. 1-3.

Na tomto místě vybírám některé výroky z projevu A. Čepičky z července 1949, který byl značně radikální a jasně proticírkevní: „Dnes po zkušenostech poúnorových se náš pracující člověk nedá oklamat zrádnou dvojí tváří vysokého kléru. Zatímco náš lid, budující svůj život na poctivé práci, zápasil v potu tváře s odstraněním strašlivých následků války a účtoval s původci válečného utrpení, vysoký cizopasný klerus se podle příkazů cizí nepřátelské moci od prvních dnů radil, jak toto úsilí mařit. Proti vůli celého národa se postavili na stranu Němců. Nejenom na obranu německých kněží, ale Němců vůbec. Zaujali tak v základních otázkách našeho národa nepřátelské stanovisko. Netajili se ani nenávistí proti Sovětskému svazu. Tak daleko klesli biskupové a ordináři ve své slepé otrokářské službě Vatikánu, že odhodili národní důstojnost a zašlapali a poskvřnili národní čest.“

30 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 9.

31 Stát věřil, že se mu tímto podaří kněží rozdělit. Předpokládal, že likvidace hospodářské závislosti na biskupech uvolní celková pouta podřízenosti a vytvoří nezbytnou sociální základnu pro diferenciaci duchovenstva a odklon jeho části od biskupů.

32 SOkA Jihlava, fond Kláštery, Dopis A. Machalky ze dne 11. 12. 1949 svému představenému.

33 *Nová politika*, 2. 8. 1949, s. 1.

lení Národní fronty přes 70 % kněží.³⁴⁾

Předsedou SÚC se stal Čepička a celý úřad se ustavoval neobvykle rychle. Úřad pak vyplácel plat duchovním, z nichž ho nikdo (přes obavy státu) nevrátil. SÚC a církevní šestka KSČ naopak konstatovaly obrovskou odezvu nových platů u duchovních. Celkově hodnotily poslední události jako velkou porážku církve.³⁵⁾

Duchovní měli skládat nový slib věrnosti Státnímu úřadu pro věci církevní. Ten počítal s tím, že 5–8 % duchovních tento slib odmítne složit.³⁶⁾ Skládání slibů začalo v lednu 1950. Komunistické vedení hodnotilo skládání slibu věrnosti jako další úspěch své církevní politiky. Následující odpor biskupů proti realizaci zákonů byl spíše neúspěšný. Jejich snaha o jednotný postup duchovních v případě nových platů a slibu věrnosti narážela na neústupnost státu a hrozby, kterými stát vytvářel tlak na kněze. Pokusy o další jednání zůstaly u vlády

bez odezvy. Protesty biskupů nebrali představitelé moci na vědomí nebo je využívali proti nim.

SÚC získal absolutní moc ve věcech církevních a náboženských a stal se spolehlivým nástrojem rozdělování duchovních. Zahájil proces, kdy pomalu a postupně přibývalo duchovních ochotných ke spolupráci se státními orgány, a tím i s režimem.³⁷⁾

2.1. DALŠÍ OMEZENÍ - AKCE „P“

Komunisté se zaměřili na další omezování vlivu církve v občanském životě tak, aby církve z této oblasti zcela vyloučili a její činnost redukovali pouze na náboženské obřady v kostele a na nepovinnou výuku náboženství na školách, a to ještě pod státním dozorem.³⁸⁾

V polovině roku 1950 byly dokončeny návrhy SÚC na nové uspořádání bohosloveckých učilišť. Místo tří dosavadních katolických fakult

34 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 99.

35 Tamtéž, s. 102.

36 Tamtéž, s. 108.

„Těm bude zakázána činnost a budou internováni. Pro tento účel bude vybrán nějaký klášter.“

37 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

38 Tamtéž.

v Praze, Olomouci a Bratislavě byly navrženy pouze dvě, v každé zemi jedna. Spor vznikl kolem postoje k dosavadním studentům. SÚC předložil dvě alternativy – buď všechny vyhodit a začít znovu s nábořem do prvního ročníku, nebo je prověřit a nechat studovat pouze prověřené.³⁹⁾ Zvítězila druhá varianta. Ti, co nemohli nadále studovat, byli povoláni k výkonu vojenské prezenční služby.

Na jaře 1950 proběhla likvidace řeckokatolické církve (uniaté) na Slovensku. Fakticky došlo ke sloučení uniátů s pravoslavnou církví. To podporoval i stát, protože uniaté byli prokatolicky orientovaní. Tato likvidace dostala název „Akce P“. Ve všech obcích, kde uniaté žili, vznikly „návratové výbory“, které propagovaly pravoslaví a hlavně získávaly kněze pro přestup.⁴⁰⁾ Zpočátku měla u nás mít akce na přestup k pravoslaví ráz dobrovolnosti. Formálně stačilo podat žádost o zaregistrování přestupu. Zájem byl téměř nulový. Organizátoři akce se navíc dopustili taktické

chyby, když nechali za sebe jednat úřady. Ty kladly žadatelům o přestup množství otázek, jako by byli uvýslechu. Veskutečnostitovýslech byl, protože otázky kladli většinou příslušníci různých složek ministerstva vnitra. Pravoslavní si vymohli vtěchtověcechnápravu,alekvětším přestupům ani potom nedocházelo.⁴¹⁾

Hlava československé pravoslavné církve, pražský exarcha moskevského patriarchy Jelevferij, navštívil v roce 1949 Moskvu.⁴²⁾ Po jeho návratu začala „tisková válka“ proti uniátům. Představitelé pravoslavných v Praze a Moskvě se snažili prosadit urychlenou a radikální likvidaci uniátské církve. Zatímco slovenští funkcionáři v čele s G. Husákem stímnnesouhlasili, podpořilacírkevní šestka ústředního výboru KSČ radikální řešení. Psychologickou přípravou k likvidaci uniátů byla návštěva delegace ruské pravoslavné církve, vedené leningradským metropolitou Nikolajem, na Slovensku.⁴³⁾

39 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 112–113.

40 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 172.

41 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

42 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 173.

43 Tamtéž.

V plánu akce „P“ se počítalo s využitím složitých národnostních poměrů na východním Slovensku, kde vedle sebe žili Slováci, Maďaři a řada jiných národnostních menšin. Do akce „P“ byly zapojeny nejen okresní a místní národní výbory Východoslovenského kraje, ale i celý východoslovenský stranický aparát. Komunistická strana jako by zapomněla na svůj ateistický program a propagovala pravoslaví. Psychologický tlak, vyvíjený na řeckokatolické kněze a laiky, nabýval stále více charakteru teroru a policejní akce. To vyvolalo reakci obyvatelstva. V mnoha obcích došlo k vážným nepokojům, někde musela zasáhnout ozbrojená moc. Ve jménu „náboženské svobody“ se přistupovalo k zatýkání aktivních odpůrců návratu k pravoslaví.⁴⁴⁾

Komunisté prosazovali, aby byl přestup uniátů k pravoslaví už tedy proveden ihned. To podporovala i pravoslavná církev, a proto komunisté zorganizovali velké shromáždění, kde měli stoupenci stra-

ny většinu. Toto shromáždění pak odhlasovalo a schválilo manifest o přestupu řeckokatolické církve k pravoslaví.⁴⁵⁾

Tento manifest bývá nazýván Fierlingerův manifest.⁴⁶⁾ Ačkoliv neexistuje zákonné opatření o zrušení řeckokatolické církve, byli řečtí katolíci postaveni de facto mimo zákon. Bylo to evidentní porušení platné ústavy, která zaručovala náboženskou svobodu. Bezprostředně po vydání manifestu začali pravoslavní přebírat řeckokatolické kostely, fary a veškerý majetek církve. Státní a stranické orgány, zejména Státní bezpečnost, jim v tom byly nápomocny. Následovalo zatýkání. Nejdříve byli zatčeni a posláni k internaci oba řeckokatoličtí biskupové Gojdič a Hojko, následně pak byli zatýkáni i prostí kněží a bohoslovci. Někteří šli do vězení, jiní do internačních táborů.⁴⁷⁾

Pravoslavná církev nebyla připravena na nové úkoly. Vysokoškolské bohoslovecké studium nahradily

44 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 116.

45 Tamtéž, s. 117.

46 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 248.

Fierlinger Zdeněk (1891–1976), náměstek předsedy vlády, člen předsednictva ÚV KSČ, od dubna 1950 předseda SÚC.

47 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 173–174.

několikaměsíční kurzy pro budoucí kněze. Kurzům předcházela nábor se sliby, které se skutečným povoláním ke kněžství měly sotva co společného. Při přijímání do „semináře“ se k víře, životu a předchozímu vzdělání přihlíželo málo. Na kněze pak byli vysvěceni muži i bez středoškolského vzdělání, nábožensky lhostejní.⁴⁸⁾

Průběh akce „P“ zneklidnil některé vedoucí funkcionáře komunistické strany. Také církevní šestka ÚV KSČ, která byla zpočátku pro akci, kritizovala její uspěchanost a nepřipravenost. Kritizovala také nepřístojné metody, které byly během akce používány.⁴⁹⁾ K obnově činnosti řeckokatolické církve v Československu došlo teprve v době Pražského jara 1968. Jedním z cílů církevní politiky v letech 1949–53 bylo izolovat církevní hierarchii, především biskupy, v jejich vlastní církvi, a znemožnit jim vykonávání úřadu. Komunistická moc si tak uvolňovala cestu k tomu, aby mohla biskupské úřady obsadit vykonavateli svých pokynů a převádět na

ně mnohé pravomoci biskupů. Tito „poslušní“ kněží pocházeli především z nepočetné skupiny „pokrokových“ duchovních.

Komunistům se však jejich záměr nezdařil, protože pokrokoví kněží nejen že neměli žádný vliv a autoritu, ale jejich počínání ostatní kněží odsuzovali.⁵⁰⁾ Snaha o izolaci biskupů byla naopak úspěšná. Režim vůči nim použil různé stupně perzekuce a represe a postupně dosáhl toho, že v roce 1954 mohli svůj úřad vykonávat ze sedmnácti biskupů pouze čtyři, a to ještě v omezeném rozsahu.⁵¹⁾

2.2. ČIHOŠŤSKÝ ZÁZRAK

Již na podzim roku 1949 dostal útvar Státní bezpečnosti pro církevní záležitosti z nadřízených míst pokyn shromažďovat kompromitující materiály o významných řeholnících. Výsledkem tohoto snažení měla být konečná likvidace všech klášterů a řádů. 25. ledna 1950 dala církev-

48 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

49 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 116.

Považovali akci za politický omyl a kritizovali východoslovenské stranické orgány.

50 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

51 K. Kaplan, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, Brno 1993, s. 122.

ní šestka ÚV KSČ příkaz k zahájení kampaně proti řádům.⁵²⁾ V onen den 28. ledna 1950 byl zatčen číhošťský farář Josef Toufar. Před jeho farou zastavilo auto. Vystoupili z něho dva muži. Řekli, že jsou zástupci zahraniční tiskové agentury a že by si chtěli prohlédnout místo, kde se udál zázrak. Toufar vyšel z fary, aby návštěvníkům ukázal kostel. Jeho neteř, která mu vedla domácnost, však vzápětí slyšela zabouchnout dveře auta a startovat motor. Bylo jí to divné, kostel byl vedle fary. Vyběhla, ale spatřila jen rychle ujíždějící auto. Se strýčkem se už nikdy nesetkala.⁵³⁾ Bylo to o třetí neděli adventní 11. prosince, vystoupil farář Toufar jako obvykle na kazatelnu a začal kázat. Při svých slovech: „*Zde ve svatostánku je náš Spasitel, kterého mnozí neznají,*“ dotkl se pravou rukou prsou a levou ukázal na sva-

tostánek. V té chvíli se kříž nad svatostánkem u hlavního oltáře vychýlil z osy a naklonil několikrát vpravo i vlevo. Viděl to celý kostel kromě faráře, který pokračoval v kázání.⁵⁴⁾ Zpráva o zázraku se rozšířila po republice a pronikla i do zahraničí. Objevovaly se nepodložené podrobnosti, fáma nabývala politického zabarvení. Do Číhoště přijížděli zvědavci, lehkověrní poutníci a také úřední osoby z ledečského ONV.⁵⁵⁾ Prostí lidé mluvili o zázraku. Církevní představitelé včetně Toufara se tvářili skepticky a varovali před unáhlenými soudy. Nepřátelé církve osočovali faráře Toufara, že „*zázrak*“ sám naaranžoval. Ti, co ho znali, to však vylučují.⁵⁶⁾ Po svátku Tří králů 1950 navštívil Tofara strážmistr Veřejné bezpečnosti Goldbricht, vyslechl několik svědků zázraku, prohlédl si kostel, kaza-

52 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 123.

53 Tamtéž.

54 Číhošť – malá obec v okrese Ledec nad Sázavou na Českomoravské vysočině.

55 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 124.

56 Josef Toufar se narodil 14. července 1902 v Arnolci u Jihlavy. Vystudoval gymnázium, bohosloví absolvoval v královéhradeckém semináři. Vysvěcen na kněze byl v roce 1940. Jeho první farou byla Zahrádka v ledečském okrese. Toufar byl vzorný kněz. Nelíbil se však funkcionářům KSČ, kteří na faráře svalovali vinu za to, že se jim nedařilo v Zahrádce založit jednotné zemědělské družstvo. Žalovali na něj církevním tajemníkům v okrese a kraji. Krajský národní výbor pak přiměl nemocného devětasedmdesátiletého biskupa, aby Tofara přeložil na jinou faru. Tak se Toufar dostal do Číhoště. V. Vaško, cit. dílo, str. 124.

telnu, vyšel na kůr, změřil a popsal kříž a sepsal hlášení okresnímu velitelství SNB. Vylučoval, že by se farář dopustil podvodu.⁵⁷⁾

Dne 16. ledna přijel do Čihoště inkognito prokurátor Čížek z Generální prokuratury. Toufar byl zatčen a převezen do vyšetřovací vazby do Valdic u Jičína.⁵⁸⁾ Valdičtí spoluvězni slyšeli Toufara, který byl v samovazbě, zpívat náboženské písně. Sdělovali si, že má tvrdé výslechy, že ho bijí a že z výsledku ho na celou přinášejí v nosítkách. Opat Tajovský marně žádal o konfrontaci s ním.⁵⁹⁾

23. února 1950 přijel do Čihoště znovu prokurátor Čížek, tentokrát se štábem dokumentárního filmu, který měl o zázraku natočit film. Eskorta sem dopravila i Toufara. Měl před kamerou předvést, jak pohyboval křížkem. Podle prokurátorových pokynů položili filmaři na kazatelnu misál a jiné knihy, aby ani z kůru nebylo vidět do ka-

zatelny. Nad svatostánek před kříž naaranžovali kytici umělých květin, aby zakryla soustavu drátů, gumíček a spirálových per, kterými prý Toufar vychyloval kříž z osy. Nic z toho však neodpovídalo skutečnosti. Toufar neměl ve zvyku vršit na sebe knihy na kazatelně, a kdyby to tehdy učinil, určitě by to vyvolalo pozornost farníků. Falzifikátory rekonstrukce činu usvědčovala i zdánlivá maličkost, že mezi knihami položenými na kazatelnu byl i misál, jehož místo je po celou dobu mše na oltáři. Pozornosti stálých návštěvníků kostela by tehdy neušla ani kytice upevněná nezvyklým způsobem na místě, kam se nikdy nedává, natož v kající době adventní, kdy květy na oltář nepatří. Toto liturgické doporučení se v Čihošti zachovávalo i o třetí neděli adventní, kdy se připouští výjimka a skromná květinová výzdoba se povoluje. Toufar se po celou dobu příprav na filmování choval netečně. Oblékli ho do mešních rouch,

57 Tamtéž, s. 125.

58 Tamtéž.

V čihošťské farní kronice se zachoval zápis: „Při kázání prý se pohnul oltářní kříž, jak mi tvrdilo 19 svědků, kterých jsem se na to ptal. Já jsem to neviděl a dozvěděl jsem se to teprve od kováře Pospíšila.“ Datum: 11. prosince 1949.

Tamtéž.

30. ledna byl zatčen želivský opat Tajovský s dalšími premonstráty pro podezření, mimo jiné, ze spoluúčasti na Toufarově "podvodu".

59 V. Hejl, *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha 1990, s. 129.

maskér ho nalíčil. Na kazatelnu ho vynesli. Tam se zhroutil. Odvezli ho zpět do Valdic a filmování se tak nekonalo.

Dozorce, který Toufara druhého dne předvedl opět k výslechu, později svědčil, že ho musel podpírat a že pak z vyšetřovací místnosti slyšel křik. Na celu přinesl Toufara v bezvědomí. Později ho slyšel, jak zpívá tichým hlasem náboženské písně. Toho dne dostalo velitelství věznice telefonický vzkaz od prokurátora Čížka, že další filmování je stanoveno na 3. března a že farář musí být předveden v dobrém fyzickém stavu. Velitel věznice major Závadský zjistil beznadějný stav vězně a podal o tom hlášení do Prahy.⁶⁰⁾

Vyvrcholení dramatu se odehrálo ve státním sanatoriu v Praze, Legerově ulici, které bylo vyhrazeno prominentům režimu. K večeru 25. února 1950 se objevilo v sanatoriu více ne-

známých lidí. Měli na sobě bílé pláště. Stálý personál, až na nepatrné výjimky, dostal mimořádné volno. Službu konající lékař, vrchní sestra a ještě jedna mladá sestra čekali na pokyny v inspekčních pokojích. Neměli tušení, co se bude dít. Policejní eskorta přivezla neznámého muže v bezvědomí. Muži v bílých pláštích ho dopravili do operačního sálu. Přípravu k operaci řídila neznámá sestra. Telefonicky byl přivolán další chirurg. Operace bezejmenného trvala dvě hodiny.⁶¹⁾ Toufarova smrt nebyla zřejmě naplánována. Byla pro něj připravena důležitější role. Dokonce tak důležitá, že ji musel sehrát i po smrti, i když trochu jinak, než bylo původně myšleno.

Z oficiálních vládních činitelů se o zázraku v Čihošti jako první zmínil prezident Gottwald 1. března 1950 na zasedání ÚV KSČ.⁶²⁾ Otázkou zůstává, zdali Gottwald věděl, že Toufar je již několik dní mrtvý.

60 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 125.

61 Tamtéž, s. 126.

Operující chirurg pak řekl: „Na těle pacienta byly výrazné stopy mučení, člověk, kterého jsme ošetřovali, byl neobyčejně surovým způsobem utlučen k smrti.“ Ze sálu odvezli neznámého v bezvědomí na pokoj č. 9, kde krátce nato, o půl desáté večer 25. února, zemřel.

62 *Lidová demokracie*, 12. 5. 1968, s. 3.

V malé vesničce Čihošti se prý při kázání několikrát hnul kříž a potom zůstal obrácen k západu. Okamžitě byla tato zpráva roznášena, přijel tam zástupce nunciatury, a pak se ukázalo, jak všechno bylo zorganizováno. Šlo se věci na kloub, zjistilo se a tamější farář se přiznal, že na struně na hřebících z kazatelny křížem pohyboval.

Zcela jistě o tom nevěděl dr. Čížek, i když je nepochopitelné, jak je možné, že ministerstvo vnitra neinformovalo generální prokuraturu.

3. března totiž zavítal prokurátor Čížek do Čihoště, jak bylo předem domluveno s filmovým štábem. Marně čekali, až eskorta přiveze vězně. Když filmařům došla trpělivost a chtěli odjet, oblékl se dr. Čížek sám do mešních rouch. Vystoupil na kazatelnu a nechal se nafilmovat, jak tahá za drátek a pohybuje křížkem. 6. března se konala u ministra vnitra Václava Noska tisková konference o Čihošti. Anonymní zástupce Státní bezpečnosti řekl novinářům: „Loni před vánočními svátky došlo v tamním kostele při kázání k závažnému vychylování kříže na svatostánku. Na základě důvodného podezření přistoupila Státní bezpečnost k prošetření a zjistilo se, že jde o podvod. Dřevěný křížek byl na tabernáklu zajištěn gumičkami, aby se nestáčil, z pravé strany stažen spirálovým perem, proti němuž vedl slaboučký ocelový drát, tažený podél instalace elektrického vedení, jehož koncem viník vychyloval křížek doprava. Zpětným tahem k další smyčce na konci drátu bylo možno křížek vychýlit doleva. Montáže na křížku maskoval umělými květy a své pohyby

*rukou kryl knihami, položenými na zábradlí kazatelny.“*⁶³⁾

8. března bylo v tisku zveřejněno doznání, v této době již několik dní mrtvého, faráře Toufara: „Zatažení drátkem jsem provedl tak, že nikdo nemohl pozorovat, že jsem to já, kdo tímto křížem pohybuje. Můj pokus se velmi dobře podařil a očití svědkové vůbec nepostřehli, že jsem je tímto způsobem klamal a prakticky podvedl.“⁶⁴⁾

10. března se ve více než třech stech kinech najednou promítal před hlavním filmem dokumentární film s biblickým názvem „Běda tomu, skrze koho pohoršení přichází“. Film začíná pohledem na mapu světa. Záběr zaostruje na New York. Na Wall Streetu sedí imperialistický pavouk a tahá za vlákno, které vede napřed do Vatikánu, odtud do Hradce Králové, pak do kláštera premonstrátů v Želivě a nakonec do Čihoště. Pak už je vidět česká krajina. Klikatou cestou jede černá limuzína, má diplomatickou poznávací značku. Jede v ní zástupce internunciatury. Církevní představitelé se radí, jak nejlépe poškodit lidově demokratický režim. Čihošťský farář, ve skutečnosti prokurátor Čížek, záběr

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

je nejasný, obličej není vidět, tahá za drátek a křížek se naklání. Komentátor barvitě popisuje, jak důmyslně farář vše zařídil.⁶⁵⁾

Pokud někdo z věřících pod náporom soustředěné propagandy i připustil podvod se „zázrakem“, vycházel po zhlédnutí filmu z kina s přesvědčením, že pokud někdo podváděl, tak to nebyl Toufar. Film byl brzy vyřazen z kin.⁶⁶⁾ O propagaci „zázraku“ se však nestarala církev, ale komunistická propaganda. Biskup Pícha, premonstrátský opati Tajovský a Machalka, stejně tak zástupce internunciatury nebo kdokoli jiný z církevních kruhů neměli možnost svůj rezervovaný postoj k „zázraku“ v Československu publikovat. Vyjádřil to za ně vatikánský rozhlas 22. března.⁶⁷⁾

Vladimír Hodač, autor proticírkevní publikace Čihošťský zázrak, píše, že Toufar byl organizován v lidové straně a patřil k jejímu reakčnímu křídlu. Projevoval se jako zarytý odpůrce režimu a všeho pokroku. V tomto směru fanaticky

plnil příkazy, které dostával od královéhradeckého biskupa. Biskup si Toufara vážil proto, že v něm poznal „slepě oddaný nástroj vysoké církevní politiky“. Poznal v něm člověka, který je připraven pro mocenské zájmy církve podvést a zradit nejen své spolubližní, ale i svého boha. Věděl, že od něho může očekávat i splnění úkolů, kterých by se poctiví kněží štítili. S farníky se rychle seznamoval, zejména prý pamatoval na to, aby v něm svého přítele a spojence viděli místní boháči, kteří doufali v náhlý zvrat událostí. Jinak se choval tak, aby vzbuzoval zdání, že nemůže být nad něho loajálnějšího katolického duchovního. Zvolil si úlohu pokrytce, který navenek předstírá věrnost lidu a jeho státnímu zřízení, ve skrytu však připravuje podvod. Plán, s kterým přišel do Čihoště, byl celkem jednoduchý: stůj co stůj vydupat ze země akci, zázrak, zjevení, něco, co by zmobilizovalo široké masy věřících a postavilo je po boku Vatikánu proti lidové demokratické republice.⁶⁸⁾

65 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 129.

66 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

67 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 126.

Je třeba výslovně podotknout, že se nemíníme v nejmenším stavět za pravost zázraku.

68 V. Hodač, *Čihošťský zázrak*, Praha 1950, s. 22–24.

Čihošťský zázrak se jako na objednávku hodil k vystupňování útoků na vysokou církevní hierarchii, řády a Vatikán. Na otázku, proč byla za oběť vyhlédnuta bezvýznamná obec s málo známým farářem, těžko nalezneme odpověď. Jisté však je, že v 50. roce nebylo už technickým problémem zařídit ovládání předmětů na dálku.

Teprve v roce 1968 byl pro podezření z trestného činu vraždy obviněn Ladislav Mácha, dřívější pracovník speciální skupiny Státní bezpečnosti. 21. prosince 1968 však bylo oznámeno, že vojenská prokuratura v Táboře skončila vyšetřování případu Toufar. Vyšetřování nepotvrdilo podezření z vraždy. Oficiálně Josef Toufar zemřel na zánět pobříšnice po prasknutí žaludečního vředu, protože byl pozdě dopraven na operaci. Ostatní trestné činy, jako nezákonné držení ve věznici, používání nezákonných metod vyšetřování a neposkytnutí včasné lékařské pomoci, byly již promlčeny, a proto bylo v roce 1968 trestní stíhání zastaveno.⁶⁹⁾

3. AKCE K

3.1. PROLOG

Komunistické vedení a jeho církevní šestka rozhodly o akci K politicky, jejím provedením pověřily Státní bezpečnost ve spolupráci se Státním úřadem pro věci církevní. Ve sporu o způsob provedení akce K prosazovali představitelé Bezpečnosti oproti církevnímu úřadu i některým členům církevní komise záměr jednorázový, ve všech klášterech najednou. Toto své stanovisko sice neprosadili, ale dosáhli toho, že se akce uskutečnila jako přísně tajná, v noci, aby se vyloučila reakce věřících. Z tohoto důvodu také akci nepředcházela rozsáhlá kampaň, která byla v řadě podobných případů obvyklá. Vedení Státní bezpečnosti uložilo příslušnému útvaru vypracovat podrobný plán a směrnice pro realizaci akce K. Vznikl obsáhlý dokument, který se podobá směrnícím k vojenskému přepadení nebo útoku. Tento dokument obsahuje jak pokyny či rozkazy obecného rázu, tak konkrétní úkoly orgánů Bezpečnosti pro každý klášter. Plán jmenovitě určoval, jak se má postupovat s mnichy, jejich představenými, a do kterých centralizačních

69 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 129.

nebo internačních klášterů je odvézt. Dále obsahoval jména dalších osob v klášteře, v internátě či škole, a kam mají být umístěny. Plán rovněž určoval nové správce a další personál klášterů a vedení, bezpečnostní ostrahu a denní režim v centralizačních kláštorech. Konečně plán obsahoval časový rozvrh postupu bezpečnostních orgánů v prvních hodinách po přepadení kláštera.¹⁾

V internačních a centralizačních kláštorech byl zaveden téměř vězeňský režim. Krátce po nástupu Zdeňka Fierlingera do funkce předsedy Státního úřadu pro věci církevní, kde v dubnu 1950 vystřídal Alexeje Čepičku, se poměry v centralizačních kláštorech změnil.²⁾

Obsahem navrhovaných změn bylo uvolnění vězeňských poměrů v centralizačních kláštorech, hlavně v písemném i osobním styku mniichů s příbuznými, v omezení bezpečnostních útvarů v kláštorech na minimum. Fierlinger dále rozhodl vyslat mladé řeholníky po krátkém pobytu v internaci na stavbu Klíčavské přehrady a navrhl změnu v Čepičkově projektu internačních

klášterů pro světské kněze, reakční vikáře, děkany a podobně. Změna spočívala v rozsahu internačních klášterů. Čepička je proponoval pro 600–800 osob, Fierlinger pro 100–150 osob, které měly být zařazovány na přeškolení do kláštera nikoliv prostřednictvím Státní bezpečnosti, nýbrž na základě církevního práva, tedy přípisem konzistoře. Po přeškolení se měly vracet na svá místa.³⁾

3.2. JIHLAVSKÝ KRAJ

V bývalém Jihlavském kraji byly v první fázi akce K zrušeny tři kláštery – Nová Říše, Želiv a Dačice. V druhé fázi k nim přibyl ještě klášter v Kostelním Vydří. Všechny tyto kláštery byly kláštery mužské. Akci K v Jihlavském kraji, stejně jako jinde v republice, prováděla především Státní bezpečnost, která spolupracovala se SÚC a také se Sborem národní bezpečnosti, přesněji tedy s Krajským výborem Národní bezpečnosti.

Podle pokynů Státní bezpečnosti zodpovídal za řádné a plynulé pro-

1 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H – 718/1, s. 8-26.

2 Tamtéž, s. 28.

Informace Bezpečnosti z 15. května 1950 hovořila o změně „koncepce centralizačních klášterů“, kterou uplatňoval A. Čepička.

3 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 7.

vedení akce krajský velitel Státní bezpečnosti. Ten se měl řídit těmito pokyny a zajistit si všechna potřebná vozidla a „orgány“ Státní bezpečnosti a SNB. Přípravné práce musely být dokončeny nejdéle do 8. dubna 1950 a stanovená lhůta nesměla být za žádných okolností překročena. Vše bylo do poslední chvíle utajováno. Po sdělení přesného data akce měl velitel StB vyhlásit všeobecnou pohotovost.⁴⁾

Podobné, ale více komentované pokyny dostal církevní tajemník okresního národního výboru od Státního úřadu pro věci církevní. Podle církevního úřadu si „protistátní jednání některých řeholníků vynutilo reorganizaci celé činnosti řádů a kongregací na území našeho státu. Někteří řeholníci se v těchto dnech vystěhují ze svých dosavadních klášterů a soustředí se v kláštorech pro ně určených. V Jihlavském okrese bude přestěhování řeholníků provedeno 13. – 14. dubna.“⁵⁾ Reorganizace se týkala klášterů v Želivě, Nové Říši, Dačicích a později i kláštera v Kostelním Vydří. Ve vyklizovaných kláštorech byl ihned pořizován soupis veškerého majetku, který prováděli vždy dva zmocněnci.

Jeden jmenovaný církevním úřadem, druhý ONV. Aby byla zaručena naprostá spolehlivost tohoto soupisu, byla ještě pro každý „vyprázdněný“ klášter zřízena tříčlená kontrolní komise.⁶⁾ Kláštery samozřejmě věděly nebo tušily, že se něco chystá. V kláštorech se totiž již od konce roku 1949 střídaly různé kontroly a jiné podivné návštěvy. Byly připravovány různé plány a údaje o kláštorech, a to zejména Státní bezpečností a zástupci církevního úřadu.

Takto například vypadal novoříšský klášter v prosinci 1949 podle dokumentu určeného pro církevního tajemníka B. Součka: „V klášteře žije toho času 5 řeholníků, 3 řeholnice a 8 noviců. Všichni jsou státní příslušnosti ČSR a národnosti české. Mimo řádových kněží a řeholnic žijí ještě v klášteře 3 služebné osoby. Činnost a způsob zaměstnání kněží: jeden jest farářem v Nové Říši a ostatní mimo sloužení mše, kterou slouží všichni včetně opata, se zaměstnávají v zahradě, která má výměru 3 ha. Při klášteře je farní kostel. Politická situace jest v klášteře reakční, včetně opata, který udává zaměření kláštera. Zaměření řeholníků se řídí podle opata, který jest

4 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce SÚC ve vyklizovaných kláštorech vydané SÚC Praha XII, Máchova ulice 7, dne 3. 4. 1950, s. 2.

5 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro církevního tajemníka KNV v Jihlavě vydané SÚC v Praze dne 2. 4. 1950.

odpůrcem dnešního lidově demokratického státního zřízení. Není známo, že by se v klášteře konaly schůzky věřících, klášter žije docela izolovaně od věřících a okolí a není možno označiti, že je oblíben u veřejnosti pro své politické zaměření. Opatem v klášteře je Augustin Machalka.“⁷⁾

Součástí dokumentu je i velice podrobný popis všech částí budovy kláštera, všech jeho křídel, nádvoří i zahrady. Autorem je ceněna především bohatá knihovna a zachovalý archiv.⁸⁾ Takto podrobný popis svědčí o důkladné autorově znalosti místních podmínek. S blížícím se dubnem začal být počet návštěv v klášterech zvyšován. Byly prováděny i domovní prohlídky, při kterých byly zabavovány i různé podezřelé materiály. Dne 5. dubna 1950, tedy nedlouho před začátkem akce, byla provedena v klášteře Nová Říše domovní prohlídka, jejímž výsledkem bylo i zabavení předmětů jako byly 3 pneumatiky, 1 krabice kakaa nebo několik mydel.⁹⁾ 12. dubna,

pouhé dva dny před začátkem akce, proběhla další domovní prohlídka kláštera. Při této prohlídce byla, mimo jiné, zabavena i ruční tiskárna a přístroj na přenášení obrazů.¹⁰⁾ Tyto domovní prohlídky samozřejmě měly vyvolat i psychologický efekt. Ten znásobily i časté kontroly přítomnosti všech osob v klášterech. Průběh vystěhovávání mnichů z klášterů byl ve všech případech v Jihlavském kraji stejný nebo podobný.

13. dubna v odpoledních hodinách přijelo do kláštera auto s dvěma úředníky ze Státního úřadu pro věci církevní. Ihned po příjezdu těchto úředníků (přijeli v autě s pražskou poznávací značkou) navštívil klášter i církevní tajemník ONV. V případě dačického kláštera přijel s úředníky SÚC i představený kláštera Cyril Bachan. Církevní tajemník ONV nebo jeho zástupce byl stále v kontaktu s úředníky SÚC. Jeho úkolem bylo pomáhat těmto úředníkům, ale především zabránit, aby představený kláštera

6 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

7 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Zpráva vypracovaná okresním církevním tajemníkem Dačice pro krajského církevního tajemníka B. Součka ze dne 22. 12. 1949.

8 Knihovna téměř o 14 000 svazcích.

9 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Záznam o domovní prohlídce vypracovaný pro krajské velitelství StB Jihlava dne 5. 4. 1950.

10 Tamtéž, záznam o domovní prohlídce vypracovaný pro krajské velitelství Jihlava dne 12. 4. 1950.

pobuřoval řeholníky nebo lidi z okolí kláštera. Rovněž měl zajistit, aby nikdo nemohl z kláštera ven a aby nikdo nemohl ani telefonovat. Úředníci SÚC měli za úkol izolovat řeholníky od ostatních osob v klášteře a zajistit vozidlo pro pozdější odsun řeholníků. Ve 20 hodin byla svolána porada všech řeholníků za účasti úředníků SÚC i církevního tajemníka. Představený kláštera nebo jeho zástupce, který byl již patřičně poučen, podal výklad přibližně v tom smyslu, že je nutno, aby se řeholníci přestěhovali, a uvedl jména těch, kteří jsou k přestěhování určeni. Řeholníkům byla určena lhůta k přestěhování do 20 hodin druhého dne.¹¹⁾ Úředníci SÚC a církevní tajemník měli dohlédnout na to, aby vše proběhlo v klidu. Rovněž zdůraznili, že bude přihlíženo k tomu, jak se řeholníci

zachovají. Podle chování jim bude později umožněno, aby se vrátili do duchovní správy a podobně.¹²⁾

Na „*poradách*“ s řeholníky byl jedním z úředníků církevního úřadu přečten dokument s nevinným názvem Argumentace pro řeholníky. Tento dokument byl do poslední chvíle velice přísně utajován.¹³⁾ Znění dokumentu svědčí o jeho vysoké propracovanosti. Nejdříve je řeholníkům sdělen jeho cíl a pak nastává chytře zformulovaná argumentace. Jsou zde k nalezení argumenty z bible i myšlenky namířené proti „*feudalismu a kapitalismu*“. Celý text byl čten velice rychle, bez přestávky, a jakékoliv náznaky pokusu o diskusi byly rychle odmítnuty.¹⁴⁾ V plánu celé akce bylo dále počítáno s dvěma možnostmi podle toho, zda řeholníci na poradě výzvu

11 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

12 Tamtéž.

13 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Dokumentace s názvem Argumentace pro řeholníky ze dne 23. 3. 1950.

Z textu tohoto asi dvacetistránkového dokumentu vybírám to nejpodstatnější: „Ministerstvo vnitra rozhodlo, že se u nás pozastavuje činnost všech řádů, neboť řády neodpovídají ustanovení o dobrovolných organizacích. V důsledku toho bude nutno, aby zastavily svou činnost všechny řádové komunity a aby členové řádů svlékli řádové šaty a přešli do občanského života. Jakékoliv další tajné udržování klášterních komunit bylo by neuposlechnutí státního příkazu, tedy projevem činnosti nepřátelské státu a tudíž bylo by i trestné.“

Dále bylo v textu apelováno na svědomí řeholníků a byly dokonce uváděny příklady z některých částí bible. Text obsahuje i statě o kapitalistickém vykořisťování kněžstva a o tom, jak se duchovním zlepšily v podmínkách socialismu jejich životní jistoty. Na konci bylo, stejně jako v průběhu textu, zdůrazněno, že zrušení klášterů je vůlí státu a tedy vůlí nejvyšší.

14 Tamtéž.

odmítnou, nebo zda se jí podrobí. V případě odmítnutí výzvy k vystěhování mělo být proti řeholníkům použito ze strany Státní bezpečnosti násilí.¹⁵⁾ To se však nestalo a všichni řeholníci, po vzoru svých nadřízených, výzvy uposlechli. Zůstali nadále v klášteře, připravovali si věci k odjezdu. V noci však již nikdo nesměl z kláštera ven a nikdo dovnitř. Pod dohledem zmocněnců SÚC pak druhý den ráno (14. dubna) řeholníci složili své věci a připravili se k odjezdu. Státní bezpečnost ve spolupráci s příslušníky SNB pak zařídila odvoz řeholníků. Zmocněnec SÚC převzal od představeného kláštera či jeho zástupce veškeré hospodářské záznamy, které byly v klášteře vedeny. Byl sepsán protokol o hospodářském stavu kláštera a o tom, kde se v danou chvíli nacházel majetek kláštera. Byla zajištěna peněžní hotovost a veškeré účetní knihy a doklady. O tomto byl rovněž sepsán protokol.¹⁶⁾ V případě novoříšského kláštera byla Státní bezpečností převzata hotovost 24.521 Kčs.¹⁷⁾ U dvou zbýva-

jících klášterů byl zřejmě protokol o převzetí finanční hotovosti zničen Státní bezpečností. Řeholníci, kteří spravovali farnosti a klášterní kostel, před svým odjezdem podepsali prohlášení, kterým zmocnili nové duchovní správce (z řad pokrokových kněží) k výkonu bohoslužeb. Toto prohlášení bylo předáno církevnímu tajemníkovi ONV. Úředník SÚC informoval o situaci civilní osoby, které se v klášteře nacházely, a vyzval je ke klidu.¹⁸⁾

Byla provedena prohlídka celé budovy a ihned při odjezdu řeholníků začaly být jednotlivé místnosti uzavírány. Veškeré klíče pak byly předány úředníkům církevního úřadu. Dveře byly následně zapečetěny nebo alespoň přelepeny.¹⁹⁾ Sedmý článek pokynů pro zmocněnce SÚC zněl: „*Pokud budou v klášteře nalezeny věci, jejichž nález může stát propagačně využit, zajistíte jejich ofotografování a fotografie zašlete církevnímu oddělení KNV nebo Státnímu úřadu pro věci církevní. Je nutno pátat především po závadném*

15 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce SÚC ve vyklizovaných kláštorech vydané SÚC Praha XII, Máchova ulice 7, dne 3. 4. 1950, s. 2.

16 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

17 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce SÚC ve vyklizovaných kláštorech vydané SÚC Praha XII, Máchova ulice 7, dne 3. 4. 1950, s. 2.

18 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

19 Tamtéž

*materiálu, zejména tiskovinách, cyklostylech, zbraních a podobně.“*²⁰⁾

Po úplném odjezdu řeholníků pracovníci StB překontrolovali, zda jsou všechny dveře řádně uzamčeny a zapečetěny. Řeholnice, které se nacházely v klášteře, se musely co nejdříve odstěhovat do nejbližšího ženského kláštera. Ostatní „civilní“ osoby (nájemníci, služební osoby) v klášteře prozatím zůstaly. Nesměly však mít volný přístup do těch částí kláštera, které se uvolnily po řeholnicích. Osobní věci řeholníků, které si sami řeholníci nestihli odnést, byly sbaleny podle jednotlivých řeholníků nebo pokojů a byl zajištěn jejich odvoz do příslušných klášterů, kde byli řeholníci soustředěni.²¹⁾ Ve spolupráci s místním národním výborem byla zajištěna péče o živý inventář, který byl součástí hospodářství kláštera. Jarní práce na zemědělských pozemcích kláštera zajistil místní národní výbor. Ten převzal i potraviny

z vyklizovaného kláštera a písemně potvrdil jejich přesné množství.²²⁾

V klášteře pak probíhal soupis veškerého majetku a zařízení. Opět byl prováděn velice pečlivě, místnost po místnosti. Místnost, v níž byl prováděn tento soupis, byla odpečetěna a ihned poté zase zapečetěna. Toto proběhlo velice rychle.²³⁾ Tento článek zní velice absurdně až komicky. Na jedné straně poskytuje strana úředníkům důvěru a pravomoci s ní spojené a na druhé se bojí o poctivé úmysly v jejich jednání. Je velice zajímavé, když někdo „čestný a poctivý“ jako byla tehdejší moc v Československu, mluví právě o těchto lidských vlastnostech.

K průběhu akce je nutné ještě dodat, že po celou dobu přítomnosti státních úředníků v objektu kláštera byl tento objekt hlídán příslušníky SNB. Ti měli za úkol nevpuštět

20 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce, str. 2

21 Tamtéž, s. 4.

Byly to především boty, šaty, prádlo, kartáče, zubní pasta nebo zásoby potravin.

22 SOKA Jihlava, fond Kláštery, potvrzení o převzetí hospodářských záležitostí kláštera včetně potravin ze dne 14. 4. 1950 sepsané v Nové Říši.

23 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce SÚC ve vyklizovaných kláštorech vydané SÚC Praha XII, Máchova ulice 7, dne 3. 4. 1950, s. 4.

V tomto dokumentu se také konstatuje: „Pamatujte, že každý pokus o odcizení klášterního majetku by posloužil reakci v boji proti naší lidové vládě a že je naší povinností, ze všech sil se zasadit o to, aby celá akce i soupis majetku byly provedeny naprosto čestně a poctivě.“

do kláštera cizí osoby, případně nikoho nepouštět ven. Měli také uklidňovat případná shromáždění věřících před klášteřem. K žádným shromážděním zde však nedošlo.²⁴⁾ Na rozdíl od klášterů Nová Říše a Dačice bylo v budově kláštera v Želivě zřízeno internační středisko, do něhož ještě téhož dne začali být přiváženi řeholníci z celé republiky. Zástupci církevního úřadu vyhradili v klášteře pro tyto řeholníky zvláštní místnosti. Vyhrazeny byly rovněž místnosti pro posádku Státní bezpečnosti působící v klášteře. Všechny osoby v klášteře se měly řídit tzv. domácím řádem internačního střediska.²⁵⁾ Jednotky StB a SNB v uprazdňovaných klášterech se řídily svými vlastními nařízeními a nepodléhaly zmocněnci SÚC. V celé republice se akce K zúčastnilo 270 příslušníků Státní bezpečnosti a 946 příslušníků Sboru národní bezpečnosti. Podle statistiky StB bylo použito celkem 71 autobusů a 129 osobních automobilů.²⁶⁾ Jednotlivé transporty, autobusy a automobily s řeholníky, byly

přebírány tak, jak do centralizačního střediska dojížděly. Jednotlivé transporty byly očíslovány.²⁷⁾ Velitel každého transportu předal zástupci StB, který zodpovídal za soustředování řeholníků v centralizačním středisku, seznam dovezených řeholníků. Ten musel být vyhotoven dvakrát. Jeden exemplář seznamu předal zástupce StB v klášteře po překontrolování počtu dovezených řeholníků zmocněnci SÚC. Druhý byl odeslán na velitelství StB.²⁸⁾

3.3. HODNOCENÍ

Většina hlášení z klášterů vypracovaných pro vedoucí místa StB shodně uvádějí, že příslušníci řeholí přijali akci většinou s určitou lhostejností až apatií a vesměs byli na ni připraveni. Bylo však patrné, že zásah očekávali až později. Výjimkou v celém zákroku byl redemptoristický klášter na Svaté Hoře a františkánský klášter v Zámukách. Zde totiž řeholníci odmít-

24 SOkA Jihlava, fond Kláštery, Instrukce pro jednotku SNB ve vyklizeném klášteře vydané KV StB dne 2. 4. 1950.

25 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H – 718/1, s. 112.

26 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 48.

27 Tamtéž, s. 50.

28 SOkA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnce ve vyklizovaných klášterech vydané SÚC Praha XII, Máchova ulice 7, dne 3. 4. 1950, s. 7.

li příslušníkům SÚC a StB otevřít. Musela být proto vylomena klášterní vrata. Do kláštera v Kobylicích musela Státní bezpečnost vniknout oknem. V několika kláštorech zabavila Státní bezpečnost i větší částky peněz, které byly v kláštorech ukryty. V některých místech se dostali ke klášterům obyvatelé z okolí a snažili se proti odsunu duchovních protestovat.²⁹⁾

Ve slovenském Podolinci byl při jednom z takových shromáždění těžce zraněn jeden muž. Byl střelen do břicha a utrpěl poranění střev a ledvin. Zranění však přežil.³⁰⁾ Na některých místech lidé pokáceli stromy tím způsobem, že tyto stromy padly na silnici nebo na telefonní vedení. Tím chtěli odříznout klášter a tedy StB od spojení s jejím velitelstvím, popřípadě zabránit odjezdu autobusů s řeholníky.³¹⁾ Ve všech případech, až na Podolinec, byla při shluknutích vždy naprostá převaha žen. Všechna shluknutí obyvatelstva však byla rychle rozptýlena. Hlavní iniciátoři těchto demonstrací, které

však měly jen místní ráz, byli ještě dlouho po skončení celé akce vyšetřováni. Mnozí z nich byli také uvězněni.³²⁾ Státní bezpečnost a církevní úřad zabavily po 14. dubnu, tedy po skončení první části akce K, přibližně 8 miliónů korun z klášterů v českých zemích a 8,5 miliónů z klášterů slovenských. Mimo to byly ještě zabaveny osobní vklady a úspory jednotlivých řeholníků. Drahocenné a starožitné předměty, které se v kláštorech nacházely, byly uloženy do trezorů v Národní bance. Odborná komise začala zajišťovat knihovny, archívy a umělecké památky.³³⁾ Jakým způsobem však tato „odborná“ komise postupovala, je nám už známo. Někde se celé části unikátních knihoven ztratily neznámo kam. Jinde byl cenzurován mimořádně historicky cenný archiv a byly zde hledány „závadné“ materiály. Ještě dva roky po akci K Státní bezpečnost šetřila či hledala cenné historické dokumenty, tiskoviny, knihy, sbírky umění, obrazy a jiné kulturní památky, které se z klášterů ztratily. Z želivského kláštera se ztratila

29 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 166–167.

30 Tamtéž, s. 173.

31 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

32 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 167.

33 Tamtéž, s. 178.

řada rukopisů a vzácných tisků, ostatní kláštery na tom byly podobně.³⁴⁾

Zatímco v tzv. první etapě akce K bylo soustředění řeholníků provedeno formou zásahu v noci ze 13. na 14. duben 1950 na území celého státu najednou, v druhé etapě předcházely soustředění řeholníků v Čechách a na Moravě rozhovory s představenými řeholí a jednotlivých řeholních domů na ústředí SÚC. Tyto rozhovory probíhaly ve dnech 26. a 27. dubna 1950 a 3. a 4. května 1950.³⁵⁾

Dobrovolnou centralizaci pak odmítl pouze představený kalasantinů. Dva představení se odmítli dostavit. V těchto případech jednali krajští církevní tajemníci přímo s řeholníky v kláštorech a dosáhli jejich souhlasu. Ve druhé etapě došlo k soustředění zbývajících osmnácti mužských řeholí. Nedotčen zůstal řád milosrdných bratří, který měl sedm řeholních domů a 64 řeholníků. Jedním z těchto osmnácti řádů byli i obutí karmelitáni. Tento řád měl pouze jeden řeholní dům a dva své členy. Jejich klášter se

nacházel právě v Jihlavském kraji, přesněji v okrese Dačice v Kostelním Vydří. Oba dva obutí karmelitáni byli internováni do želivského kláštera. Příslušníci ostatních řádů byli rozděleni do stejných středisek jako řeholníci soustředění v etapě první.³⁶⁾

Na Slovensku druhá etapa akce K proběhla poněkud jinak. Byla opět provedena formou zásahu, a to v noci z 3. na 4. květen 1950. Další vývoj byl podobný jako vývoj v Čechách. I zde zůstal řád milosrdných bratří s třemi domy a padesáti pěti řeholníky nedotčen. Řád františkánů, který byl původně centralizován v Hejnicích, byl kvůli nedostatkům místního kláštera v bydlení později přestěhován do Bohosudova, kde již bydleli jezuité. Pro odlišnou povahu obou řádů byla zachována jejich vzájemná izolace.³⁷⁾

3.4. NOVÝ DOMOV

Již počátkem dubna 1950 bylo církevním úřadem rozhodnuto, který

34 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

35 Tamtéž.

36 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 169.

37 Tamtéž, s. 170 – 172.

z klášterů v Československé republice se stane internačním a který centralizačním.³⁸⁾ V původním návrhu StB se často vyskytovalo spojení klášter koncentrační, což se však zřejmě většině členů SÚC nelíbilo a vzniklo tedy označení klášter centralizační, i když ve své podstatě jde samozřejmě o totéž. V konečném návrhu pak bylo ustanoveno pět centralizačních středisek podle jednotlivých řádů a jedno středisko internační. Prvním centralizačním střediskem byl klášter v Bohosudově, okres Teplice, kraj Ústí nad Labem. Byli zde centralizováni příslušníci řádu tovaryšstva Ježíšova a řádu německých rytířů. Centralizovaní zde bydleli ve dvou budovách, a to v budově jezuitského kláštera a také v budově bývalého semináře.³⁹⁾ Druhým střediskem se stal františkánský klášter v Hejnicích. Hejnice spadaly do okresu Frýdlant a kraje Liberec, byli zde ubytováni příslušníci františkánů.⁴⁰⁾

V Broumově pak bylo třetí centralizační středisko. Místní benediktinský klášter byl v okrese Broumov a kraji Hradec Králové. Nedobrovolné ubytování zde našli příslušníci řádu řeholních kanovníků premonstrátských a kongregace bratří těšitelů z Gethseman.⁴¹⁾ Čtvrtým střediskem se stal klášter redemptoristů v Králíkách v okrese Žamberk a kraji Hradec Králové. Ubytovaní zde byli redemptoristé.⁴²⁾ Poslední, pátý centralizační klášter byl v Oseku v okrese Duchcov a kraji Ústí nad Labem. V budově salesiánského kláštera, což byl dříve klášter cisterciáků, byla soustředěna kongregace sv. Františka Saleského.⁴³⁾ Pro „nejreakčnější“ řeholníky soustředěných řádů a kongregací bylo zřízeno internační středisko v budově kláštera premonstrátů v Želivě, okres Humpolec, kraj Jihlava. V průběhu akce K bylo obsazeno celkem 76 řeholních domů v Čechách a na Moravě.⁴⁴⁾ V případě želivského kláštera, který se stal

38 Tamtéž, s. 7.

39 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 16–18.

40 Tamtéž, s. 33.

41 Tamtéž, s. 34.

42 Tamtéž.

43 Tamtéž, s. 24.

44 Tamtéž, s. 169.

klášterem internačním, prováděli vystěhování zástupci Státního úřadu ro věci církevní Václav Bártek a Václav Čadek. Z tohoto kláštera, ve kterém stabilně žilo deset osob, bylo sedm řeholníků určeno k centralizaci. Bártek a Čadek ve spolupráci s StB zajistili ubytování pro nově příchozí internované řeholníky.⁴⁵⁾ Církevní tajemník měl totiž již 13. dubna k dispozici seznamy osob a řádů, které byly určeny k internaci. Byla zajištěna i duchovní správa v klášterním kostele a farnosti. Převzal ji František Cyril Foral, který zároveň působil jako farář v Senožatech. Z Jihlavského kraje byl v Želivě internován jen jeden řeholník. Byl to příslušník františkánského řádu, představený kláštera v Dačicích Cyril Bachan.⁴⁶⁾

V dačickém klášteře žili v roce 1950 pouze dva františkáni. První

z nich, Cyril Bachan, byl tedy internován v Želivě. Druhý řeholník Vincenc Šenk byl určen k centralizaci v klášteře v Hejnicích. Zmocněncem SÚC byl v Dačicích Jan Petřík. Duchovní správu ex currendo v uvolněném klášterním kostele převzal František Šprta, farář z Cizkrajova.⁴⁷⁾ V premonstrátském řeholním domě v Nové Říši žilo v dubnu 1950 celkem osmnáct osob. K centralizaci bylo určeno 12 řeholníků. V klášteře žily také tři civilní osoby. Dvě služebné, Věra Havlová a Anna Okorná, které odjely do svých domovů ještě 13. dubna, a nájemník Karel Marvan.⁴⁸⁾ Je zajímavé, že tento muž, jako jediný, mohl v klášteře nadále zůstat. Duchovní správu v uvolněném klášterním kostele a farnosti převzal J. Štěpánek.⁴⁹⁾ Stojí za povšimnutí, že nikdo ze zmocněnců Státního úřadu pro věci církevní nebydlel v místě kláštera a nikdo nebyl ani

45 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

Tři civilní osoby, které byly na počátku Akce K v klášteře přítomny – služebná Marie Burdová odešla ke svým rodičům ještě 13. dubna. Do hotelu byli 14. 4. Státní bezpečností převezeni Emil a Antonie Melicharovi, což byli nájemníci.

46 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 82–84.

47 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H – 718/2, s. 163.

48 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

49 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 86.

Dále zde žily tři řeholnice (Michala Zbránková, Prokopa Františka Macků a Jindřiška Žornovická), které byly převezeny do řeholního domu v Jihlavě.

z jeho okolí. Svědčí to o promyšlenosti StB, s jakou k této otázce přistupovala. Byla si dobře vědoma toho, že místní lidé by nepodnikali nic proti sobě navzájem, a proto na místa církevních zmocněnců dosadila lidi spolehlivé – cizí.

3.5. CENTRALIZAČNÍ STŘEDISKA

Aby bylo zaručeno „splnění politického úkolu centralizace v plném rozsahu“, bylo nutné vybavit centralizační kláštery po stránce hospodářské tak, aby soustředěným řeholníkům bylo poskytnuto prostředí, které by vhodně napomáhalo působení církevního úřadu na tyto řeholníky.⁵⁰⁾ Hospodářské vybavení centralizačních klášterů bylo tedy prvořadým úkolem. Stejně důležité bylo pro komunisty poskytnout řeholníkům pracovní příležitost.

Podle zprávy StB o centralizačních kláštrech byla ve všech objektech zřízena kulturní střediska. Tato střediska byla v některých případech ještě vylepšena tím, že

zde byly zařízeny promítací aparáty pro úzký film. K dispozici byly i knihovny, které byly stále rozšiřovány. Každý klášter odebíral většinu denního tisku. Bylo zde možné hrát společenské hry a připravovaly se i hudební kroužky. Střediska byla vybavena i sportovním náčiním.⁵¹⁾

Ve všech objektech byly zřízeny kantýny, kde si řeholníci po práci mohli ze svých vlastních prostředků „nadlepšovat v zásobování“. Daly se zde koupit nápoje, cigarety i potraviny z volného trhu. Forma zásobování a stravování byla na bázi závodních kuchyní vedených odbornými kuchaři. Zdravotní péče byla zajištěna tím, že v každém objektu byly zařízeny ošetrovny vybavené dostupnými léky a lékařskými pomůckami. U každé ošetrovny bylo k dispozici několik lůžek pro léčení lehčích onemocnění, která vyžadovala klid na lůžku.⁵²⁾ Všichni řeholníci, kteří přicházeli do centralizačních klášterů, byli podrobeni jednorázové prohlídce u zubního a praktického lékaře.⁵³⁾

50 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H – 718/2, s. 165.

51 Tamtéž, s. 167.

52 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

V tomto bodě se pamětníci značně rozcházejí, protože pan Vitula zásadně odmítá názor o dostatečné zdravotní péči nebo zajištění potravinami z volného trhu.

53 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

V nemocnici v Semilech bylo zřízeno zvláštní oddělení SÚC. Zde se nacházely asi tři desítky lůžek pro vážnější případy onemocnění řeholníků. Někteří řeholníci sem byli transportováni přímo ze svých likvidovaných klášterů.⁵⁴⁾ V první etapě akce K sem bylo přivezeno 21 řeholníků. V druhé etapě to nebyl žádný z řeholníků.⁵⁵⁾

Je samozřejmé, že lékařská péče i materiální zajištění řeholníků bylo na velice nízké úrovni. Často bylo závislé na tom, jak řeholník plnil vytyčený plán. Řeholníci měli vlastní samosprávu pod vedením skupinových vedoucích. Ti byli z jejich řad vybírání zástupcem SÚC. V denním programu mělo být pamatováno na ranní mše svaté, polední rozjímání i večerní modlitby. Pracovní doba byla osm hodin denně. Pak měli řeholníci volno. Tato ustanovení však byla v kláštorech dodržována jen zřídka. O politické vzdělávání řeholníků však bylo postaráno dobře. Ranní čtvrt hodinové politické aktuality, zásadní přednášky, kde však nebylo možné diskutovat, a dvakrát za týden film

s politickým námětem, který zajišťovalo oblastní pojízdné kino.⁵⁶⁾

Řeholníci si sami museli zajišťovat truhlářské opravy, práce krejčovské, obuvnické, zámečnické a instalatérské. Za tímto účelem byly zřízeny v areálu centralizačního kláštera specializované dílny. Tím bylo vlastně postaráno o běžnou údržbu objektů. Práce a opravy většího rozsahu pak zajišťoval hospodářský odbor církevního úřadu. Soustředění řeholníci pracovali především v oblasti zemědělství. Bylo to v rostlinné (zelinářství, ovocnářství) i živočišné (chov drobného hospodářského zvířectva) výrobě. Menší část řeholníků byla zaměstnána domáckou výrobou, která byla postupně v jednotlivých objektech zařizována.⁵⁷⁾

Situace v klášteře v Broumově, kde byli centralizováni mimo jiné i premonstráti, byla následující: u objektu byla velká zahrada o rozloze 1 ha, která sloužila k vlastnímu zásobování. Kromě toho zde bylo 2,5 ha oplocené půdy, kde se budovala další zahrada. Byla zde zavedena pomocná výroba při

54 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 175.

Nenastoupili tedy ani do klášterů centralizačních.

55 Tamtéž, s. 176.

56 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

57 Tamtéž.

montáži technického porcelánu a pomocná výroba kružítek jako doplněk k tovární výrobě, která byla v blízkosti kláštera. Dále se zde vyráběly dřevěné hračky a soustruhované předměty ze dřeva. Situace v Hejnicích, kde byli centralizováni františkáni, byla podobná: Pro zemědělskou výrobu zde byly ale jen špatné možnosti, protože zdejší zahrada byla velice malá. Produkce zeleniny stačila pouze pro vlastní potřebu kláštera. Byla zde zavedena domácí výroba a montáž hraček.⁵⁸⁾ V ostatních kláštorech byla situace velice podobná.

Po příchodu do nového bydliště museli řeholníci, kteří již byli rozděleni do desítek, uklidit, upravit a zařídit ubikace. Často to byly jen holé místnosti bez nábytku. Nacpávali tedy slamníky slámou, zařizovali si lůžka, na která dávali slamníky, povlaky a pokrývky. Dále také zařizovali místnost nejnutnějším nábytkem, což byl ve většině případů jen stůl a židle. Hospodářský správce se snažil co nejdříve zajistit pro soustředěné nějakou manuál-

ní práci. Pokud nemohla být brzy zahájena výroba, bylo nutné, aby řeholníky zaměstnával jiným způsobem. Tím byl především úklid dvora, zahrady, půdních prostor nebo intenzivní politická školení. Odměnu za práci obdržel jen ten řeholník, který podával dobrý pracovní výkon. Z této odměny musel každý část odevzdat vedení kláštera na nezbytné udržovací náklady.⁵⁹⁾

Mezi řeholníky na pracovištích vzbuzovalo vedení kláštera pracovní soutěžení. Nejlepší pak dostávali odměny – větší mzdu, více jídla či cigarety. V neděli a o svátcích se nepracovalo. O to více přibýlo politických filmových představení, školení a kulturních večerů.⁶⁰⁾

Starší řeholníci se směli při ranní rozcvičce, která trvala čtvrt hodiny a začínala v sedm hodin, pouze procházet na nádvoří kláštera. Jinak byli určováni na lehčí práci, zejména v kuchyni a podobně. I oni však byli povinni účastnit se politické výchovy, školení a filmů. Totéž platilo o lehce nemocných. Menších výhod se pak dostávalo

58 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 176 – 177

59 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

60 Podle vzpomínek J. Chmelaře, zapsaných 4. 5. 2000.

Toto pamětník V. Vitula popírá a tvrdí, že se pracovalo každý den včetně sobot a nedělí, někdy i 16 hodin denně.

tzv. pokrokovým duchovním. Rozdíly byly zejména v přístupu vedení kláštera k těmto řeholníkům. Mši pro tyto duchovní mohl sloužit duchovní, který byl vybrán z jejich středu. U „normálních“ soustředěných to byl pouze vedením vybraný řeholník.⁶¹⁾

Veškerý majetek každého řeholníka při jeho příjezdu do kláštera se skládal z mýdla, hřebene, kartáčku na zuby, šatů, ve kterých přijel, a několika kusů oděvu a prádla. Jestliže byl některý řeholník potrestán samovazbou, byl vyloučen i z denní rozcvičky. Trvala-li tato samovazba déle než 48 hodin, měl tento řeholník nárok na vycházku každý druhý den. Musel však být izolován od ostatních.⁶²⁾

Za vykonanou práci dostávali všichni řeholníci stejný týdenní plat 150 Kčs a naturální dávku 10 cigaret denně. Podle toho, jak se řeholníci v centralizačních střediscích projevovali, byli kádrováni a zařazováni do skupin. Nejlepší z nich byli vybíráni k přeškolení a následnému zařazení zpět do duchovní správy. První přeškolovací klášter byl zřízen v České Kamenici. Tento objekt byl kompletně vybaven po stránce

hmotné i personální. První skupina řeholníků sem nastoupila k přeškolení již 6. června 1950. Přeškolovací kurs trval 14 dnů. Po úspěšném absolvování kursu byli ti frekventanti, kteří se osvědčili a proti nimž nebylo kádrových námitek, zařazováni do duchovní správy.⁶³⁾

Kromě toho byl zařízen přeškolovací klášter pro mladé řeholníky. Objekt s kapacitou asi 80 osob byl ve františkánském klášteře v Hájku u Unhoště v okrese Kladno. Frekventanti byli po přeškolení zařazeni podle svého zdravotního stavu do hutnictví nebo zahradnictví. Dobrovolníkům pak byla „umožněna“ práce v hornictví nebo stavba Přehrady mládeže na Klíčavě.⁶⁴⁾

3.5.1. ORGANIZAČNÍ PLÁN V CENTRALIZAČNÍM STŘEDISKU

Podle Státního úřadu pro věci církevní bylo cílem pobytu v centralizačním středisku „diferenciovati pokrokové řeholníky od vyložených nepřátel lidově demokratického zřízení a postupně je připravit pro duchovní správu“. K dosažení tohoto cíle se v centralizačním středisku

61 Tamtéž.

62 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

63 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H - 718/2, s. 381–386.

64 Tamtéž, s. 386.

používalo, vedle jiných výchovných prostředků, výchovného momentu manuální práce.⁶⁵⁾

Vedení v centralizačním středisku tvořili politický vedoucí, což byl zmocněnec SÚC, hospodářský správce, vězeňský odborník a velitel stráže SNB. Vedení pak pomáhali ještě adjunkt pro styk s vnějškem, vrátní a administrativní a technické síly. Každý z těchto vedoucích pracovníků podléhal směrnicím SÚC nebo ministerstvu spravedlnosti či vnitra. Vedení střediska mělo za úkol konat pravidelně každý den společnou poradou, na které se řešily otázky pořádku, kázně, zachování řádu, politické výchovy a pracovních využití soustředěných. Jednou za týden podávalo vedení podrobnou zprávu o dění v klášteře církevnímu úřadu. Styk s vnějškem byl v centralizačním středisku pro soustředěné zcela uzavřen. Ze soustředěných se nesměl nikdo z kláštera vzdálit, za nikým nemohla být vpuštěna návštěva, nikomu nebyl povolen rozhovor s cizí osobou. Zakázán byl i písemný styk. Soustředění měli své desítkáře. Ti měli tlumočit přá-

ní nebo oznámení řeholníků vedení kláštera. Každý den večer podávali také hlášení o své desítce a vykonané práci. Stav onemocněných hlásili každý den ráno.⁶⁶⁾

Ihned po přijetí do střediska byli řeholníci rozděleni na dvě základní skupiny – na umírněné a na reakční a vysloveně nepřátelské lidově demokratickému zřízení. Dále byli rozděleni do desítek – oddílů po deseti. Jednoho z nich určilo vedení kláštera za desítkáře – velitele oddílu.⁶⁷⁾

Duchovní správou mezi soustředěnými byl vedením střediska pověřen jeden ze soustředěných kněží „pokrokového smýšlení“. Tento duchovní sloužil denně v danou hodinu mši svatou, v sobotu zpovídal soustředěné, v neděli a ve svátek konal bohoslužby, spojené s promluvou. V neděli a ve svátek bylo soustředěným povoleno podávat svaté přijímání. Duchovní správce dostával velice podrobné instrukce ze SÚC. Mše byly slouženy bez jakýchkoliv okázalostí. Bohoslužby s promluvou byly dopředu velice dobře připraveny církevním úřadem. Ke mši se nevyzvánělo ani se při ní nezvonilo.⁶⁸⁾

65 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 43.

66 Tamtéž, s. 44.

67 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

68 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 44.

3.5.2. VYBAVENÍ CENTRALIZAČNÍHO STŘEDISKA

K vybavení kláštera patřily především ubikace pro soustředěné. Každá ubikace byla očíslována. Vybavení každé ubikace tvořilo jen to nejdůležitější. Patřil sem slamník, stůl, židle a skříň na šaty. V některých případech, bylo-li málo místa v místnosti, byla skříň na šaty umístěna na chodbě. Každé ráno museli řeholníci svou místnost uklidit. Důkladné uklízení bylo v sobotu odpoledne. Mimo to se ještě řeholníci střídali při úklidu chodeb, záchodů a schodišť.⁶⁹⁾

Velkým problémem pro soustředěné byla ošetrovna. Bylo zde sice základní lékařské vybavení, ale ošetrovnu měl na starosti jeden ze soustředěných, kterého určil velitel kláštera. Tento určený řeholník se měl starat o nemocné. Do ošetrovny byl lékař povolán jen v mimořádně vážných případech. Tento lékař musel být včas vybrán a podroben politickému školení. Podobné to bylo i v případě kuchyně. Vedení střediska vybralo z pokrokovějších řeholníků jednoho a toho pověřilo vedením kuchyně, jakožto vrchního kuchaře. Podle velikosti střediska pak tento kuchař dostal své

pomocníky, stabilní a příležitostné. Nákupy potravin do kuchyně obstarával adjunkt hospodářského správce. Vrchní kuchař pak navrhoval jídelní lístek, který vedení střediska kontrolovalo a schvalovalo. Za těchto okolností byla v klášteře velice těžká situace. Z důvodu zamezení styku řeholníků s dalšími civilními osobami si museli řeholníci sami vařit i obstarávat základní lékařskou péči. Úroveň obou činností byla samozřejmě velice nízká.

V každém středisku byla zařízena i prádelna, za kterou nesl zodpovědnost opět vybraný řeholník. Prádlo se pralo jednou týdně. U prádelny byla také zařízena dílna na opravy prádla a bot. Pokud byla v klášteře koupelna, bylo soustředěným „umožněno občasné vykoupání“. Hygienické podmínky zde byly nevyhovující, protože ne v každém klášteře koupelna byla a ne všude bylo koupání řeholníkům povolováno.⁷⁰⁾

V každém středisku byla zřízena čítárna a knihovna. Čítárna byla sice dobře vybavena denním tiskem, čist však řeholníci mohli jenom zřídka. Stejně to bylo s knihovnou. Ta byla naplňována knihami duchovními i knihami „pokrokovými“. Knihovníkem byl opět jeden

69 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

70 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 46.

z pokrokovějších duchovních, kterého určilo vedení střediska. Náplní knihovnickovy práce bylo ručit za pořádek v čítárně a knihovně, ale také vybírat z řad soustředěných osoby, které při jídle četly vybrané články z novin nebo úryvky z pokrokových knih. Kvůli „soustavné výchově soustředěných“ byly soustředěným promítány filmy, konaly se také hodiny politické výchovy, kulturní večery nebo poslech rozhlasu.⁷¹⁾

3.5.3. KÁZEŇSKÝ ŘÁD

V centralizačním klášteře platil tzv. kázeňský řád. Tento řád byl obdobou řádu pracovních táborů. Pouze byl upraven na podmínky ve středisku.

Cílem veškeré činnosti pracovníků SÚC a StB bylo rozdělení řeholníků do skupin pokrokových či reakčních. Vedení střediska vedlo o každém jednotlivci, již od jeho přechodu do kláštera, pečlivý záznam. K tomuto účelu byla v každém klášteře vedena zvláštní kniha. Mimo to byla vedena i tzv. kartotéka všech řeholníků. Byly zde zaznamenávány údaje, které StB získávala při výsleších řeholníků.⁷²⁾

Vedení kláštera mělo velice dobře propracovanou stupnici kázeňských trestů. Z nejmírnějších trestů to byly domluva, domluva v přítomnosti všech, omezení nebo odnětí výhod a půst o chlebě a vodě. Horším trestem bylo tvrdé lože po pracovní době, což byla pouze holá pryčna bez slamníku a pokrývky. Velmi náročná byla i korekce, která se ještě dělila na korekci s půstem a korekci s normálním stravováním. Nejtěžším trestem bylo přemístění řeholníka do jiného střediska. Podle protokolů o výsleších řeholníků můžeme zjistit nejdůležitější prohřešky řeholníků. Všechny prohřešky byly považovány za trestný čin. Řeholníci nesměli mezi sebou nic prodávat, půjčovat, darovat nebo vyměňovat. Nesměli si měnit vykázaná místa na ubikaci. Neslušné řeči, hádky, nadávky a třenice byly přísně zakázány. Přísně zapovězené a trestné bylo rovněž přistupovat příliš blízko k oknům nebo z oken vykřikovat. Trestáno bylo i předstírání nemoci nebo její úmyslné zatajování.⁷³⁾ Otázkou však zůstává, zda o zdraví či nemoci rozhodovali ti praví odborníci. Nemocné totiž posuzoval pouze vybraný řeholník, který

71 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

72 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 46.

73 Tamtéž, s. 51–53.

často o léčení nevěděl vůbec nic. Hlavním kritériem při jeho výběru byla zřejmě jeho ochota spolupracovat s vedením střediska.

4. SVĚDECTVÍ

Vzpomínky pana pátera Vituly jsou v mnoha ohledech stejné jako vzpomínky Jana Chmelaře. V některých bodech se však vzájemně upřesňují a někdy i liší. Je to dáno zejména tím, že pater Vitula byl v roce 1950 již kaplanem a měl tedy v rámci novoříšského kláštera větší kompetence. Byl svědkem toho, jak Státní bezpečnost vyrábí důkazy proti představeným řádů v případě zvaném Machalka a spol.¹⁾ Proti tomu však byl bezbranný. Mezi nezákonné praktiky StB patřilo i jeho zatčení v Nové Říši, deportace do Prahy i následný výslech. Z nedostatku času však jeho výslech nepřinesl očekávaný výsledek, tedy svědectví proti opatovi Machalkovi. O zbraních, které sice nejdříve nalezeny nebyly, ale nakonec se našly, se ve svých vzpomínkách zmiňují oba pamětníci. V tomto případě šlo zjevně o vytvoření důkazu Státní bezpečností tam, kde opravdový důkaz chyběl. V přípravném stadiu vyšetřování používala totiž Státní bezpečnost zcela bez rozpa-

ků nezákonných prostředků shromažďování důkazů. Velice oblíbeným nezákonným prostředkem pak bylo vedle odposlechů právě podstrkování falešných důkazů.

Cenná je informace Jana Chmelaře o tom, že Státní bezpečnost a SNB byly ozbrojeny a zbraně nosily zcela veřejně. Opravdu to celé připomíná události 29. května 1942, kdy přijelo ke klášteru pět vojenských nákladních aut, jeden policejní autobus a jedno policejní auto. V těchto vozidlech bylo asi 150 členů kriminální policie za vedení SS důstojníků. Klášter byl obklíčen policisty se strojními a rychlopalnými puškami. Jiný oddíl policistů za vedení SS vnikl do kláštera. Policie vnikla až do prvního poschodí, kde nikdo nebyl. Členové kláštera byli totiž shromážděni v domácí kapli u společného chórového oficia. Na rozkaz velitele SS se musel každý z nich odebrat do svého bytu, doprovázen nejméně jedním policistou. Zde byla důkladná prohlídka. Po vykonané prohlídce v bytech byli všichni odvedeni na nádvoří, kde byli řeholníci opět prohlédnuti. Konečně, když se úplně setmělo, vjeli četníci policejním autobusem až téměř do brány a příslušníci kláštera museli jeden po druhém za asistence policistů s nasazenými

1 Machalka Augustin – opat premonstrátského kláštera v Nové Říši.

bodáky nastoupit. Celý transport směřoval k Jihlavě.²⁾ Mezi nacisty z roku 1942 a mezi StB, která prováděla akci K, nebyl příliš velký rozdíl. Největší byl snad jen ten, že nacisté v roce 1942 mluvili německy a příslušníci StB v roce 1950 česky.

Další významnou informací, kterou lze nalézt ve vzpomínkách obou pánů, je zmínka o procesu s řeholníky. Tento případ, jak již jsem se výše zmínil, byl StB nazýván Machalka a spol.

Skutečností je, že 2. února 1950 z podnětu ministra A. Čepičky vznikla koordinační komise, která se zabývala trestními záležitostmi církví. Jejími členy byli funkcionáři ministerstev spravedlnosti a národní bezpečnosti, Státního úřadu pro věci církevní a státní prokuratury. Koordinační komise byla jakýmsi dovršením mechanismu na výrobu velkých církevních procesů. Ve Státní bezpečnosti se v rámci druhého sektoru osamostatnilo oddělení církve s referátem pro církev římskokatolickou. Církevní referáty existovaly také v krajských útvech Státní bezpečnosti. Na Státní prokuratuře v Praze příslušely věci církve a církevní politiky IV. oddělení.

U státního soudu ustavili samostatný senát pro církevní procesy.

Na přípravě procesů se významně podílel i SÚC. Mechanismus na výrobu církevních procesů uzavíraly politické orgány – předsednictvo ÚV KSČ a jeho církevní šestka.³⁾

Tento mechanismus fungoval už při výrobě prvního velkého církevního procesu, kterým byl právě proces označovaný Státní bezpečností jako Machalka a spol. O tom, že proces probíhal podle předem daného scénáře, není pochyb. Takto hodnotila vedení procesu Státní prokuratura v Praze: „Proces vykázal řadu kladů, ale také nedostatky. Předseda senátu byl pečlivě a svědomitě připraven na proces, ovládal dokonale celý procesní materiál a řídil proces po formální stránce velmi dobře. Jeho dotazy na obviněné byly zpravidla velmi vhodné. Jeho jedinou chybou bylo až příliš úzkostlivé lpění na protokolech a z toho vyplynuvší tzv. napovídání, kdy totiž předseda sám začínal větu, kterou pak obviněný dokončoval. Další chybou bylo nesprávné použití některých dokumentů, které předseda senátu měl podle předem připraveného plánu konstatovati. Tím se stalo, že některé dokumenty nebyly plně využity, poněvadž byly citovány v nevhodném okamžiku. Pro podobné procesy je naprosto nutné,

2 B. Hofmann, *A kdo vás zabije*, Praha 1947, s. 251.

3 K. Kaplan, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991, s. 86–88.

aby vedle předsedy alespoň jeden člen senátu znal dokonale celý spisový materiál a sledoval plán, podle něhož jsou dokumenty předkládány, aby mohl předsedovi dokumenty ve správných okamžicích předkládati.“ Práce Státní bezpečnosti byla hodnocena dobře. Vytýkáno jí bylo pouze to, že při procesu nepůsobilo na veřejnost dobře, když obvinění používali při svém výslechu „našeho politického slovníku“. V tomto směru se jevila práce StB předimenzovaná.⁴⁾

V tomto procesu, stejně jako ve všech ostatních politických procesech padesátých let, nešlo samozřejmě o zjištění objektivní skutečnosti. Nešlo o vinu či nevinu obviněných, ale o veřejnou proklamaci politických, ideologických a propagačních myšlenek, předem vypracovaných anonymními autory vykonstruovaných procesů. Vybraná oběť byla takto odsouzena dříve, než se dostala před soud, dokonce dříve, než byla zatčena. Nejdůležitější úlohu v procesech hrály administrativní protokoly. Ačkoliv to měly být autentické zápisy výpovědí vyšetřovaných, byly

to jen interpretace těchto výpovědí, formulované vyšetřovatelem, předem připravené vyšetřovací skupinou a konzultované neznámou s kým. Vyšetřovanec např. přiznal, že rozšiřoval pastýřské listy biskupů, ale referent psal: „Doznávám, že jsem rozšiřoval ilegální protistátní letáky štvavého obsahu.“ Vyšetřovaný připustil, že poslal dopis svému generálnímu představenému do Říma o věcech týkajících se jeho řádové provincie a o náboženské situaci v zemi, ale vyšetřovatel psal: „Doznávám, že jsem posílal do nepřátelské ciziny zprávy špiónážního obsahu.“⁵⁾

Dříve či později poznal každý vyšetřovanec marnost polemik s vyšetřovacími orgány a podepsal, až na malé výjimky, předložený falsifikát své výpovědi případně i bez drog a mučení. Viděl v tom jedinou možnost, jak neuvíznout na léta ve vyšetřovací vazbě a prokázat před kompetentnějším fórem pravdu a svou nevinu.⁶⁾

Bylo však marné vysvětlovat něco soudu, který každou odchylku od protokolu hodnotil jako překrucování původního „doznání“ a výpověď, ať byla jakákoliv, přefor-

4 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. *Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“)* duben 1949 – březen 1950, Praha – Brno 1994, s. 424–425.

5 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 137–138.

6 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných 4. 5. 2000.

muloval do frází administrativních protokolů.

Korunním svědkem v procesu zvaném Machalka a spol. měl být umučený farář Toufar. Před soudem se četla jeho údajná svědecká výpověď: „V polovině minulého roku, kdy jsem posuzoval politické události v ČSR a celkovou situaci mezi církví a státem, měl jsem za to, že pro podporu síly a moci církve je třeba, abychom se my, její příslušníci, pokusili vhodným způsobem lidově demokratické zřízení oslabovat a rozrušovat. Po různých debatách a po různých názorech jsem dospěl k tomu, že by bylo nejlépe připravit a fingovat nějaký zázrak, který by se symbolicky obracel proti dnešní vládě a který by tak mohl rozrušit a popudit proti ní náš lid. Protože považují kříž za hlavní znak boje proti komunismu, rozhodl jsem se, že zázrak provedu s křížem v čihoštském kostele. Tím jsem právě chtěl vyjádřit moc a pravdu Západu, kterou uznává i Bůh a kterou nám všem doporu-

čuje. Hned po zázraku mne mezi prvními navštívil opat želivského kláštera Tajovský.“ (Tajovský se však o údajném zázraku dozvěděl asi s třítýdenním zpožděním).⁷⁾

Všem obviněným přitěžovaly také jejich kontakty s cizinou. Všichni měli své nejvyšší řádové představené v Římě a téměř všichni studovali na vysokých učilištích v Římě, Paříži, Innsbrucku, Lovani nebo v Nijmegen.⁸⁾

Státní soud vynesl rozsudek 4. dubna 1950. „Všichni obžalovaní se od roku 1944 až do svého zatčení jednak vzájemně, jednak s jinými činiteli spolčili, aby se pokusili rozvrátit lidově demokratický řád. Všichni obžalovaní proto navázali a udržovali spojení s nepřátelskými silami, přímé či nepřímé. Machalka a Tajovský, řídíce se zločinnými záměry proti republice, dokonce opatrovali a shromažďovali zbraně.⁹⁾ Obžalovaný Barták věděl o velezrádné a vyzvědačské činnosti členů skupiny, a přesto to příslušným úředním místům neoznámil.“¹⁰⁾ Státní soud

7 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 139.

8 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

9 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 146.

10 Stanislav Barták, kněz, provizor premonstrátského kláštera v Nové Říši. Podle údajů StB byl do procesu zařazen pro ochotu vypovídat podle předem připraveného scénáře. Po procesu se ospravedlňoval, že mu byl slíben nižší trest.

také vyslovil peněžité tresty ve výši od 10 do 50 tisíc Kčs. Všichni odsouzení pozbyli občanská práva, a to na dobu až deset let. Bohoslužebné náčiní a řádové insignie, nalezené u obžalovaných při domovních prohlídkách, budou odevzdány k náboženským účelům. Zabavené zbraně propadají státu.¹¹⁾

Dva týdny po soudu pobýli odsouzení kněží ještě v pankrácké věznici, pak je odvezli na Mírov na Moravě, odkud je už po týdnu převezli do Valdic. Příprava k transportu se konala za mimořádných bezpečnostních opatření v den svátku Nalezení sv. kříže. Ve Valdicích byli drženi v tak přísné izolaci, že svět nevěděl, zda ještě žijí. Z toho vznikaly nejrůznější fámy a pověsti o jejich osudu. Tvrdilo se, že byli vyvezeni na Sibiř nebo že byli postříleni.¹²⁾ Valdická věznice, zvaná Kartouzy – po kartuziánech, jejichž klášter byl na věznici přebudován koncem 18. století – byla proslulá přísností a ponurostí. Řeholníky ubytovali na samotkách, napřed po

jednom, pak po dvou. Na vycházky chodili dvakrát týdně po čtvrt hodině, v rozestupech pěti kroků od sebe. Nesměli psát ani dostávat dopisy.¹³⁾

6. listopadu 1950 svezli odsouzené řeholníky do ruzyňských samotek v Praze. Začaly nové výslechy. Chystal se soud s biskupy. Po půl roce nového putování, se zastávkami Pankrác, Mírov, Kartouzy, se dočkali konce přísné izolace. Většina byla přemístěna do Leopoldova nebo zpátky na Mírov a zařazena na práci do kněžských oddělení těchto věznic.¹⁴⁾

Až zpráva inspekce ministerstva vnitra z 15. 6. 1965 konstatovala nezákonnost procesu s řeholníky. Poukázala mimo jiné na to, že obžalovaní před soudem měnili a odvolávali své výpovědi, vynucené předtím StB, ale že soud každou odchylnou výpověď paušálně odmítal jako výmluvy. „Trestní věc nebyla po stránce skutkové a důkazní prokázána,“ stojí v inspekční zprávě.¹⁵⁾

11 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 147.

12 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

13 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 147 – 148.

14 Tamtéž, s. 148.

15 Tamtéž, s. 149

Monstrproces s představiteli řádů vyvolal zděšení nejen u věřících katolíků, ale u všech lidí, kteří chápali, co se děje. Moskevské procesy třicátých let byly ještě v živé paměti. Nové procesy v Bulharsku a Maďarsku signalizovaly, že stalinismus pronikl za hranice Sovětského svazu a že ho nebudeme ušetřeni.

Nechyběli však ani lidé, kteří podléhali propagandě a organizovaně, snad i spontánně, se pohoršovali nad zločiny řeholníků. Psali dopisy do novin. Přednášeli je na veřejnosti.¹⁶⁾ Kampaň vedoucí ke kompromitování řeholí a připravená komunistickou stranou na podzim 1949 vrcholila. Mohlo se přikročit k uskutečnění cíle. Osm dní po skončení procesu s řeholníky dal generální sekretář strany Rudolf Slánský pokyny krajským sekretariátům strany provést akci K.¹⁷⁾

18. dubna 1950 přinesla Československá tisková kancelář tuto zprávu: „V poslední době bylo zjištěno, že nástroji zahraničních nepřátel

republiky se staly katolické kněžské řády. Při soudním projednání rozvratné protistátní činnosti bylo prokázáno, že v četných kláštorech byli ukrýváni nepřátelští agenti, vyzvědači a dokonce vrahové. V kláštorech byla odhalena skladiště zbraní, tajné vysílací stanice a mnohé kláštery se staly základnami vyzvědačské a rozvratné činnosti.“¹⁸⁾

Dále jsou v této zprávě označováni řeholníci jako pomocníci Vatikánu při uskutečňování svých rozvratných cílů a opatření – likvidace klášterů – znamená jen návrat řádů k jejich původnímu poslání. Většinu klášterních budov však zabralo ministerstvo vnitra a armáda. Tvrzení o návratu řádů k jejich původnímu poslání patří ke lžím své doby.¹⁹⁾

Ve vzpomínkách obou pánů je velice cenná informace, že velitelem skupiny StB při domovní prohlídce byl sovětský kapitán, který hovořil rusky.²⁰⁾ Sovětští poradci u nás

16 Podle vzpomínek Jana Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

17 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 149.

18 J. Neuls, M. Dvořák, *Co se skrývalo za zdmi klášterů*, Praha 1950, s. 149–150.

19 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

20 Tyto rusky mluvící lidi v československém mocenském systému označovala StB jako sovětské poradce.

působili především v letech 1949–1956. Působili v mnoha centrálních i nižších institucích jako jednotlivci nebo ve skupině, dlouhodobě či krátkodobě. Přicházeli na pozvání vlády nebo ze sovětského podnětu. Jejich hlavním úkolem bylo zavádět sovětskou praxi, sovětský model.²¹⁾

V počátcích padesátých let už fungovala rozsáhlá síť poradců, kteří získali privilegované postavení. Ačkoliv neměli žádnou ústavní ani politickou odpovědnost, disponovali velkou pravomocí. Jejich názory, návrhy a rady přijímali funkcionáři institucí, v nichž působili, jako závazné směrnice a realizovali je, a to i v případech, kdy pochybovali o jejich správnosti. Mocenská váha stanovisek poradců vyplývala z toho, že šlo o sovětské zkušenosti. Nesouhlas či odpor proti nim byl považován za projev i důkaz politického nepřátelství či protisovětského postoje. Vedoucí funkcionáři si dokonce před svým rozhodnutím vyžadovali doporučení poradců. Tak postupovali i nejvyšší představitelé, včetně prezidenta Gottwalda.²²⁾ Vztah podřízenosti sovětským poradcům dosáhl takového stupně, že určitě omezoval nejen pravomoci, autoritu a suverenitu českoslo-

venských funkcionářů a orgánů, ale také ochromoval iniciativu a aktivitu vlastních institucí.

Zvláštní postavení měli poradci v ozbrojených složkách a v hospodářství. Ve Státní bezpečnosti a armádě se nacházeli v takovém počtu a byli tak rozmístěni, že tvořili ucelený útvar v čele s vedoucím a jeho zástupcem. Útvar byl tak organizován, že zcela ovládl všechny hlavní úseky některých ministerstev, ale i armády a Státní bezpečnosti. Poradci totiž působili na ministerstvech, u jednotlivých ozbrojených či organizovaných složek i na nižších stupních. Systém podléhal moskevské centrále Státní bezpečnosti a generálnímu štábu, prosazoval jejich zájmy a realizaci jejich plánů, záměrů a směrnic.

V ekonomice bylo postavení poradců na ministerstvech a na některých hlavních správách i v podnicích kombinováno se systémem sovětských poradců v RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci) a s konzultacemi v moskevském plánovacím úřadě. Poradci se zabývali jak dlouhodobými hospodářskými plány a perspektivami, tak konkrétními úkoly některých odvětví. Početná skupina poradců na

21 K. Kaplan, *Československo v letech 1948–1953*, Praha 1991, s. 62

22 Tamtéž.

vysoké úrovni pro plánování vypracovala v roce 1951 způsob aplikace sovětského ekonomického řízení v Československu. Působení organizovaných útvarů sovětských poradců ve Státní bezpečnosti, armádě a v hospodářství se neomezovalo na zavádění sovětských zkušeností. Jejich hlavním úkolem bylo tyto oblasti přímo podřídit zájmům Moskvy a odtud je také fakticky řídit. Domácím orgánům a institucím zůstalo pouze vykonávání rozhodnutí a směrnic učiněných v Sovětském svazu a prosazovaných poradci.²³⁾

Oba dva řeholníci ve svých vzpomínkách nemluví o násilí, tvrdých pracovních podmínkách, kázeňských trestech a jiných negativních faktorech, které se v centralizačních kláštorech vyskytovaly.

Řeholníci trávili 8, 10 ale mnohdy i více hodin denně manuální prací. Měla všechny znaky práce nucené, byla povinná, přidělovaly ji represivní orgány, vykonávala se pod jejich dohledem a nebyla dostatečně odpovídajícím způsobem honorována. Neplnění norm bylo různým způsobem potíháno.

Přidělování na práci s sebou neslo neustálé třídění, přesuny, transporty. Tím se narušovaly řeholní komunity a postupně se rozptylovaly. Protesty nepomáhaly. Na podzim pak nastoupila část internovaných mezi dvaceti a čtyřiceti lety věku do vojenské služby u pracovních technických praporů. K těmto praporům se také dostávali bohoslovci, kteří odmítli pokračovat ve studiu teologie na nových fakultách.²⁴⁾ Ti dostali začátkem září 1950 povolávací lístky k nástupu do vojenské prezenční služby. Povolávací lístky jim nepřišly od okresních doplňovacích velitelství jako jiným brancům, ale přímo z ministerstva národní obrany. Prezentovat se měli u určeného útvaru do 24 hodin od převzetí povolávacího lístku. K útvarům PTP (pomocným technickým útvarům) se na podkladě rozhodnutí vlády a jejich úřadů dostávali další politicky nespolehliví lidé, a to „kulaci“, živnostníci, jejich synové, intelektuálové a kněží. Příslušníci jednotek PTP neměli zbraně, a aby se lišili od ostatních vojenských útvarů, nosili černé výložky.²⁵⁾

23 Tamtéž, s. 63.

24 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

25 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

Zatímco vojenská prezenční služba trvala dva roky, neměli příslušníci jednotek PTP tušení, kdy se vrátí do civilu. Vraceli se po třech letech a čtyřech měsících. Nejdříve se po dvou letech dozvěděli z denního rozkazu, že se jim podle určitého paragrafu branného zákona prodlužuje prezenční služba o 28 dní, pak ještě o 28 dní a nakonec na neurčito.²⁶⁾ Vojáci byli po příchodu na vojnu rozděleni do čet a rot. Po týdenním pořadovém výcviku byli zařazeni do pracovních komand. Pracovali v dolech, hutích a nejvíce ve stavebnictví. Stavěli městská sídliště, průmyslové a vojenské objekty, letiště. Zaměstnávaly je většinou národní podniky. Zpočátku byli kněží a bohoslovci přísně izolováni od ostatních, aby je ideově „nenakazili“. Ne všude se to však důsledně dodržovalo. Ve třetím roce služby se na to nedbalo už nikde.

Denní program začínal rozcvičkou, pokud do toho nepřišlo něco důležitějšího (většinou práce nebo tresty). Pracovní doba osmihodinová s polední přestávkou (málo

kde tato doba byla dodržována). Nedělní volno narušovaly dost pravidelně brigády na vykládku železničních vagónů. S oblibou do nich velitelé zařazovali právě kněze a bohoslovce.

Kněží mohli mít u sebe misálky a breviáře. Bohoslovci ne. Jiná náboženská literatura nebyla povolena. Zpočátku se v sevřeném útvaru chodilo do kostela na nedělní bohoslužby. Kněží mohli sloužit mši v kostelích a kaplích.²⁷⁾ V roce 1951 jim to bylo zakázáno s tím, že povoláním na vojnu ztratili automaticky státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Krátce nato přišel i zákaz hromadných návštěv kostela.²⁸⁾ Individuálním návštěvám kostela se činily všemožné překážky. Kněží celebroidali nadále tajně v ubytovnách nebo na pracovištích. Ostatní se zúčastňovali mši ve skupinách. K převýchově příslušníků PTP patřila i četná politická školení. Ta byla podobná těm, která byla prováděna v centralizačních a internačních klášterech. Většinou však byl jejich výsledek nulový.²⁹⁾

26 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 213

27 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

28 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 214.

29 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

Útvary pomocných technických praporů, přejmenované mezitím za Čepičkova nástupce v ministerstvu národní obrany, generála Lomského, na TP (technické prapory), byly rozpuštěny 31. prosince 1953. Po třípůlletém vyřazení z normálního života, jakým je vojna vždy, byli kněží a bohoslovci postaveni před novou, někdy ještě těžší zkoušku, udržet si svá povolání v nekonečných všedních dnech, často bez opory stejně smýšlejících. Mnozí zůstali u řemesel, kterým se naučili na vojně, a pracovali dále jako zedníci, betonáři, klempíři. Jiní se dostali do kanceláří jako skladníci, účetní, ekonomové. V průběhu let někteří z nich získali odbornou středoškolskou nebo vysokoškolskou kvalifikaci. Přibývalo i těch, kteří opustili kněžské povolání a založili si rodiny. Po roce 1968 mohla řada bohoslovců dokončit teologická studia a mnozí z nich pak byli vysvěceni na kněze.³⁰⁾

5. LIKVIDACE ŽENSKÝCH KLÁŠTERŮ

Další fází akce K je právě likvidace ženských klášterů. V plánu tohoto dalšího kroku bylo nejdříve zlikvi-

dovat ženské řeholní domy a později i ženské řády samotné.

Život řeholních sester byl trvalou službou Bohu a bližnímu zejména na úseku školském a výchovném, zdravotním a sociálním. Málo se dnes ví o jejich odborných kvalitách a jejich profesionalitě. Byly mezi nimi absolventky zdravotních škol, učitelských ústavů, filozofických fakult, doktorky přírodních věd, lékařky, psychologky, právničky a další.

Školské sestry – nebyly jimi jen ty, které to měly v názvu řádu či kongregace – spravovaly mateřské, obecné a měšťanské školy, obchodní akademie, gymnázia a další typy škol. Klášterní školy byly soukromé s právem veřejnosti. Stát na ně nepřispíval. Finance na jejich udržování se získávaly z darů a z výnosů penzionátů, zřizovaných u klášterů pro studentky církevních i státních škol. Poprvé přišly sestry o většinu svých škol za německé okupace v protektorátě. Učitelky se tehdy začaly přeškolovat na zdravotnice.¹⁾ Záměrem lidově demokratického státu bylo odstranit sestry i z nemocnic a různých sociálních a cha-

30 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 214–216.

1 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 189.

ritativních zařízení.²⁾ Ředitelé a vedoucí pracovníci těchto zařízení, stejně jako i veřejnost, se proti tomu bránili. Ubránit jejich přítomnost se podařilo jen tam, kde za ně nebyla náhrada, kam nikdo nechtěl. Řeholnice měly minimální osobní nároky. Neměly starost o rodinu, mohly se zcela věnovat službě, pracovaly podle potřeby ústavů, bez ohledu na pracovní dobu. Většinou bydlely v areálu ústavů nebo v jejich blízkosti. V pacientovi viděly trpícího Krista.³⁾

Řádové sestry byly také zapojeny do ošetrovatelské služby v rodinách. Ošetrovatelská služba v rodinách byla velmi důležitou službou charitní činnosti. V roce 1951 však byla administrativním zásahem zlikvidována.⁴⁾

V září 1950 došlo k těžkému zásahu do činnosti katolické Charity akcí, která ve zkratce byla nazývána jako VŽK – vyklizení ženských

klášterů. Tímto zásahem byly postiženy hlavně ty kongregace, které se zabývaly školskou činností a výchovou mládeže. Sestry byly násilně deportovány ze svých domovů a byla jim přikázána práce většinou v textilních továrnách. V rámci této akce byly mnohé sestry uvězněny jenom proto, že dobře působily mezi mládeží a s úspěchem vyučovaly náboženství.⁵⁾

Koncem roku 1950 zůstalo Charitě již jen 108 ústavů. Byly to především ústavy s nejtěžší sociální péčí. Koncem roku 1950 bylo v charitních domovech s kapacitou 7 500 lůžek zaměstnáno kolem 1 000 řeholních sester.⁶⁾

Podnět k soustředění řeholnic do internačních táborů vyšel od ministra Čepičky. Církevní šestka návrh projednala 3. března 1950. Předsednictvo ÚV KSČ jej schválilo 17. dubna. Konkrétní plán na provedení akce VŽK předložil Státní úřad pro věci

2 Tamtéž, s. 190.

Chybí nám údaje, v kolika státních dobročinných institucích řeholní sestry působily. Jen Česká katolická charita spravovala nebo evidovala začátkem roku 1949 téměř čtyři sta ústavních zařízení s celkovou kapacitou asi 15 000 lůžek.

3 Podle vzpomínek V. Vituly, které mi sdělil při našem rozhovoru dne 7. 6. 2000.

4 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 191.

5 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

6 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 193.

církevní vedení KSČ koncem srpna 1950. Mezitím už bylo přes 600 sester vystěhováno z těch církevních objektů, které požadovalo ministerstvo obrany pro své účely.⁷⁾

Na rozdíl od likvidace mužských klášterů neprobíhala akce VŽK najednou, ale postupně od konce srpna do října 1950. Celkem bylo likvidováno kolem 720 ženských klášterů a centralizováno či internováno přes deset tisíc řeholnic. Orgány moci nepostupovaly všude stejně. Někde se chovali příslušníci různých složek ministerstva vnitra brutálně, jinde plnili rozkaz neochotně a relativně slušně. Stalo se dokonce, že upozornili sestry předem, aby měly čas připravit se k odsunu. Ve všech případech dostaly sestry možnost vyhnout se internaci prohlášením, že se vrátí do civilního života.⁸⁾ Odezva této nabídky však zůstala nulová. Také později docházelo k rozchodu s řeholní komunitou jen zřídka, i to většinou ze zdravotních nebo rodinných důvodů. Nikdy se nepodařilo přimět řeholnice, aby odložily hábity a chodily v civilu.⁹⁾

5. 1. VŽK V JIHLAVSKÉM KRAJI

V Jihlavském kraji se týkala akce VŽK pouze tři, respektive dvou klášterů, které obývaly řeholní sestry. Byly to kláštery Jemnice, Dačice a Nová Říše. V Nové Říši žily tři sestry premonstrátského řádu. Ty však byly odsunuty již v dubnu 1950 současně s místními řeholníky.¹⁰⁾ V Jemnici byly sestry sv. Kříže, jejichž počet kolísal od pěti do šesti. Konečně v Dačicích žily také sestry sv. Kříže v počtu tří osob. Tyto údaje jsou z konce roku 1949.¹¹⁾

„Aby byly všechny řeholnice zaměstnány užitečnou prací, aby bylo účelně využito klášterních budov a aby bylo zabráněno rozvratné činnosti některých řeholnic, přistupujeme k určité reorganizaci ženských řádů.“ To byla záminka, kvůli které přistoupil stát k likvidaci ženských klášterů a posléze i ženských řádů.¹²⁾ Je samozřejmé, že skutečné důvody byly úplně jiné a souvisely s plánem státu na úplnou likvidaci nebo alespoň podstatné omezení vlivu církve u nás.

7 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 432.

8 V. Vaško, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce*, Praha 1990, s. 195.

9 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

10 Archiv Ministerstva vnitra ČR, č. j. H – 718/2, s. 47.

Do menšího počtu měly být soustředěny především ty řeholnice, které dosud nepracovaly. Při tom měly být vyklizeny některé kláštery. K provedení těchto úkolů vybral Státní úřad pro věci církevní zvláštní zmocněnkyně. Pro každý klášter byla jedna. Tato zmocněnkyně dohlížela také na to, aby přestěhování probíhalo plánovitě, nerušeně a včas. Ještě před odjezdem do klášterů se konala porada zmocněnkyní s předsedou okresního národního výboru a okresním církevním tajemníkem. Zmocněnkyně pak spolu s předsedou ONV nebo jeho zástupci odjela do určeného kláštera. Zde nejdříve navštívili představenou kláštera, které ukázali pověřovací dekret a dopis z církevního úřadu. Představené také nařídili, aby zajistila klidné přestěhování, přesně podle pokynů

SÚC.¹³⁾ Zdůraznili jí také, že otázka přestěhování kláštera byla projednána s generální představenou řádu a ta s tímto souhlasila.¹⁴⁾

Zmocněnkyně dále představené kláštera připomněla, že přesídlení je možné pouze do objektu určeného církevním úřadem a že termín přesídlení musí být bezpodmínečně dodržen. Bylo řečeno, že klášter, kam se řeholnice přestěhují, bude plně ve správě řádu, že ho nebudou vést orgány SÚC a že v něm budou řeholnice žít zcela volně. Řeholnice si mohly vzít s sebou vše, co si přály.¹⁵⁾ (Toto se však v praxi často omezilo jen na nejn nutnější osobní věci, židli a stůl.) Pokusy o záchranu některých dalších předmětů, jako např. přenosného oltáře, byly zamítnuty.

11 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Seznam příslušníků řádů a kongregací v okrese Dačice vypracovaný okresním církevním tajemníkem 14. 11. 1949.

12 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnkyně Náboženského fondu ve vyklizených kláštorech podepsané Jaroslavem Havelkou – náměstkem ministra pracovních sil v Praze dne 23. 8. 1950, s. 1.

13 Tamtéž.

14 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 198.

V jednom z případů, které se odehrály na Slovensku, však představená žádala bližší vysvětlení a protahovala tím jednání se zmocněnci církevního úřadu. Mezitím zatelefonoval duchovní správce kláštera z jiné místnosti generální představené a informoval ji, co se děje. Jak se dalo předpokládat, o ničem nevěděla a s ničím nesouhlasila. Nechala cizince vykázat z kláštera. V souvislosti s tímto případem se dá předpokládat, že souhlas k přestěhování nebyl dán ani na jiných místech republiky.

15 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnkyně Náboženského fondu ve vyklizených kláštorech podepsané Jaroslavem Havelkou – náměstkem ministra pracovních sil v Praze dne 23. 8. 1950, s. 2.

Přibližně za půl hodiny svolala představená kláštera konvent všech řeholnic, kde bylo přesídlení s řeholnicemi projednáno. Zmocněnkyně dbala na to, aby představená dala pokyn ke svolání řeholnic v její přítomnosti. Potom s představenou zkontrolovala seznam obyvatel kláštera a případně ho opravila a doplnila. V následném jednání pak zdůraznila, že za splnění pokynů církevního úřadu je zodpovědný celý řád a že by jakýkoliv odpor jak pro klášter, tak i pro celý řád měl neblahé důsledky. Zmocněnkyně SÚC upozornila také na skutečnost, že přestěhování se netýká těch novic, čekatelek a řeholnic, které prohlásí, že se vrátí k občanskému životu a budou se věnovat civilnímu povolání.¹⁶⁾ Reorganizace se také netýkala řeholnic, které vykonávaly ošetrovatelskou činnost v sociálním ústavě či v nemocnici.¹⁷⁾ Hned po skončení jednání se sestrami sdělila zmocněnkyně ostatním obyvatelům kláštera, že prozatím v klášteře zůstanou.

Následně byl proveden soupis zařízení kláštera. Byl pořizován dosti detailně. Nejdříve byl zjištěn stav ubytovacího zařízení (počet postelí, stolů, židlí, skříní atd.). Bylo zjišťováno, jak je vybavena kuchyně a prádelna, jaký je stav a počet hospodářského zvířectva a stav zásob topiva. Tyto údaje sdělila zmocněnkyně SÚC ještě též den okresnímu církevnímu tajemníkovi. V hlášení byly také údaje o tom, jaký průběh a výsledek mělo jednání s představenou a řeholnicemi. Okresní církevní tajemník pak předal hlášení na krajský národní výbor.¹⁸⁾

Druhý den v dopoledních hodinách byl sestaven podrobný plán stěhování.¹⁹⁾ Bylo stanoveno, kolik má být přestěhováno nábytku a jaký, jaké zařízení kuchyně a prádelny, zvířectvo a zásoby topiva. Podle toho pak byla objednána motorová vozidla, pracovní síly k balení a nakládání věcí. Zároveň byly zajištěny bedny a jiné obaly potřebné ke stěhování. Hlavním úkolem druhého dne pro zmocněnkyni SÚC bylo or-

16 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Dokument s názvem Zdůvodnění pro řeholnice vydaný SÚC 2. 9. 1950.

17 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Hlášení o průběhu vystěhování kláštera v Jemnici vypracované zmocněnkyní SÚC Jaroslavou Slavíkovou pro SÚC 1. 10. 1950.

18 Tamtéž.

19 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny pro zmocněnkyni náboženského fondu ve vyklizených kláštorech podepsané Jaroslavem Havelkou – náměstkem ministra pracovních sil v Praze dne 23. 8. 1950, s. 5–6.

Řešilo se to tak, že jim takové věci byly jednoduše zakázány vzít s sebou.

ganizovat balení, pomáhat při něm a zajišťovat, aby řeholnice se svými věcmi byly ve stanovenou hodinu připraveny k odjezdu. Žádné věci nemohly být řeholnicím zabavovány a odnímány.²⁰⁾

Zemědělsky využívané pozemky v majetku kláštera byly předány místnímu JZD.²¹⁾ Nakládání věcí bylo zakončeno v hodinu stanovenou k odjezdu. Tato hodina musela být bezpodmínečně dodržena. Před odjezdem odevzdala představená kláštera veškeré klíče od budovy okresnímu církevnímu tajemníkovi.

V určenou hodinu odjely řeholnice do soustředovacího kláštera, většínou několika transporty. Jejich odjezd hlásil okresní církevní tajemník na církevní oddělení krajského národního výboru. Zmocněnkyně SÚC odjela spolu s posledním transportem a doprovázela řeholnice až do soustředovacího kláštera. Zde pak pomáhala zmocněnci,

který organizoval nastěhování řeholnic do tohoto kláštera, při přejímání řeholnic. Zajišťovala také, aby celý transport probíhal v klidu. Po příjezdu a nastěhování řeholnic do nového kláštera vypracovala zmocněnkyně SÚC obsáhlou zprávu, jejíž součástí bylo také to, jaká je situace v jí svěřeném vyklizeném klášteře, které řeholnice byly skutečně soustředěny a kde jsou ostatní obyvatelé kláštera. Tuto zprávu pak zmocněnkyně předala SÚC a tím byla její práce u konce.²²⁾

5.2. DALŠÍ OSUDY

Ne všude byl průběh transportu a stěhování takto hladký. V klášteře voršilek v Praze na Národní třídě musely být sestry vyváděny zadním vchodem ve dvě hodiny v noci kvůli nesouhlasu místních obyvatel. S sebou si proto sestry mohly vzít opravdu jen to nejnutnější. Podobná situace byla i jinde ve státě. Pro většinu transportů

20 SokA Jihlava, fond Kláštery, Protokol o převzetí hospodářských záležitostí kláštera Jemnice místním JZD ze dne 6. 10. 1950.

21 SokA Jihlava, fond Kláštery, Hlášení o průběhu vystěhování kláštera v Jemnici vypracované zmocněnkyní SÚC Jaroslavou Slavíkovou pro SÚC 1. 10. 1950.

22 Tamtéž.

Takto hodnotil práci zmocněnek náměstek ministra pracovních sil Jaroslav Havelka: „Na vaší rozhodnosti, rozvaze a obětavosti během celé vaší práce závisí zdar celé akce, která má veliký význam pro úspěšné vyřešení církevních otázek v naší zemi a pro upevnění důvěry věřícího lidu k našemu lidově demokratickému zřízení.

byla cílová stanice v broumovském klášteře. Čekaly je zde prázdné a studené cely.²³⁾ Poslední transport řeholníků, kteří byli odváženi do jiného soustředění, se zde ještě setkal s prvními řeholnicemi.²⁴⁾

I teď byl ještě broumovský klášter hlídán ozbrojenými složkami ministerstva vnitra. Velitelkou tábora byla důstojnice Státní bezpečnosti. Bez jejího povolení nikdo nesměl ven ani dovnitř, cenzurovala došlou i odesílanou poštu, povolovala návštěvy a balíčky, určovala domácí řád, v povinných besedách poučovala sestry, jak se mají chovat, vzdělávala je ideologicky. K aktivním politickým činům, podpisům pod různé rezoluce a „mírová“ provolání je však nikdy nepřiměla.²⁵⁾

První zimu pracovaly sestry, pokud nebyly zařazeny do kuchyně, prádelny nebo k údržbě broumovského klášteře, jako domácí dělnice v ubikacích nebo dílnách areálu. Zčišťovaly většinou látky pro

textilku Upolen – národní podnik Úpice. I při práci měla vrchní dozor velitelka klášteře.

Po duchovní stránce žily jednotlivé řeholní komunity svým osobitým životem a snažily se zachovávat řeholi. Krátce po zahájení soustředění navštívil sestry duchovní správce kutnohorského klášteře pater Mašín. Ten si vymohl státní souhlas k duchovenské činnosti v broumovském klášteře. Po několika dnech však pater Mašín zemřel na srdeční infarkt. Okolnosti jeho smrti však zůstávají dodnes nevyjasněné. Pater Mašín však vytvořil precedens a sestry už bez kněze nezůstaly. Své duchovní povinnosti vykonávaly i nadále ve svém pracovním volnu.²⁶⁾

Tento stav trval až do roku 1953. V tomto roce byl schválen zákon č. 68 o dobrovolných organizacích. Podle tohoto zákona měla být zastavena činnost všech řádů v Československé republice. Jakékoliv další udržování klášterních komunit bylo považováno za trestné.²⁷⁾

23 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 193.

24 Podle vzpomínek J. Chmelaře zapsaných dne 4. 5. 2000.

25 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 193–194.

26 Tamtéž, s. 195.

27 Moravský zemský archiv Brno, Krajský národní výbor v Jihlavě, Zápisy ze zasedání rad 1949 až 1960, inv. č. 1873, sign. B 126, kart. 804.

Rozhodnutí o zastavení činnosti všech řádů bylo sestrám oznámeno v červenci 1953.²⁸⁾

Argumentace, kterou se SÚC snažil politicky a právně zdůvodnit likvidaci ženských klášterů a řádů, vycházela z rozhodnutí ministerstva vnitra zastavit činnost všech řádů. V pracovním plánu na rok 1953 počítal SÚC s tím, že od poloviny roku zahájí „soustavnou výměnu řeholnic v nemocnicích za laické ošetřovatelky“ a přípravu dalších opatření proti ženským řádům. Ministr zdravotnictví, kněz Josef Plojhar, zajišťoval rychlou výuku laických ošetřovatelek.²⁹⁾

25. března 1953 se usnesly politický sekretariát ÚV KSČ a předsednictvo vlády, aby se k prvnímu červenci

připravovalo rozpuštění řádů vůbec. Akci začal Státní úřad pro věci církevní v součinnosti s ministerstvem národní bezpečnosti připravovat v dubnu 1953. Ustavil stálou komisi pro tuto akci a vypracoval plán opatření, která provede do 30. června 1953 a spolu se Státní bezpečností sestavoval přehled „reakčních řeholnic“. O postupu přípravy informoval církevní úřad aparát ÚV KSČ. V květnu sděloval například změnu původního návrhu, kterou prosadila Státní bezpečnost a generální prokuratura. Upustil od izolace reakčních představených a od vydávání příkazů k nucenému pobytu řeholnic. Přesto se 68 reakčních představených dostalo do internačního tábora v Hejnicích.³⁰⁾

28 SOkA Jihlava, fond Kláštery, Dokument vydaný církevním úřadem 27. 3. 1953.

„Velkou většinu z vás vedla do řádů pravděpodobně touha prakticky projevit lásku k bližnímu. Proto jste si vyvolily řehole věnující se ošetřování nemocných, starých a neduživých lidí. Této vaší činnosti nebude nikdo klást překážky

Náš lidově demokratický stát vás již nejednou přesvědčil o tom, jak vysoce si cení tuto odpovědnou práci zdravotnické sestry. Skoncoval s vykořisťováním vaší práce, které bylo obvyklé v kapitalistických dobách, a honoruje vás úplně stejně jako kteroukoliv jinou laickou sestru.

Věříme proto, že zůstanete i nadále jako laické ošetřovatelky na svých pracovištích, že se i nadále budete věnovat krásné, odpovědné a ušlechtilé zdravotnické práci.

Náš lidově demokratický stát se vám snaží ulehčit přechod z řeholního života do nového, svobodného života. Na vás je nyní, abyste bezpodmínečně poslechly příkazů své vlády, nikterak se nezpěchovaly zastavení činnosti vašich řádových komunit u nás a abyste bezodkladně svlékly znamení této poslušnosti, svůj řeholní šat.

Rozhodnutí naší vlády vás zbavuje těch omezení, jež vám ukládal váš řádový život. Pokud jde o občanskou svobodu, stáváte se ze svého vlastního hlediska plnoprávnými občankami naší vlasti.“

29 V. Vaško, *Neumlčená*. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce, Praha 1990, s. 196.

30 Tamtéž.

Koncem května a v polovině června 1953 pokračovala příprava, na SÚC se konaly porady o zrušení řádů a 29. května byli na poradě seznámeni s akcí okresní a krajsí církevní tajemníci. 8. června sdělovalo ministerstvo vnitra krajským a národním výborům úkoly k připravované likvidaci řádů. Už 18. června měla komise pro tuto akci vypracovaný plán k provedení akce. Akci měly uskutečnit krajské a okresní šestky, ustavené ze zástupců národních výborů a Státní bezpečnosti.³¹⁾ Plán provedení akce byl dokončen v době, kdy politický sekretariát ÚV KSČ a předsednictvo vlády už rozhodlo akci v připravovaném rozsahu a způsobu zastavit. Karol Bacílek, tehdejší ministr národní bezpečnosti, na jemu předložený plán provedení akce 19. června poznamenal: „Podle rozhodnutí před-

sednictva vlády byly provedeny změny, zejména v datu vyhlášení a způsobu likvidace, která bude ne hromadná, ale po jednotlivcích.“³²⁾

Mezinárodní politické události v roce 1953, zejména v sovětském bloku, a jejich odraz v politice KSČ byly hlavním motivem zastavení realizace akce k 1. červenci. Uplynul jeden rok a politické byro ÚV KSČ schválilo 12. července 1954 směrnice SÚC proti ženským řádům. Směrnice sledovaly původní cíl, kterého mělo být dosaženo jiným, poněkud umírněným opatřením, než jaké obsahovala původně navrhovaná akce.³³⁾

Umírněněji vypadaly také instrukce krajského církevního tajemníka Jihlavského kraje B. Součka okresním církevním tajemníkům pro další práci mezi řeholnicemi z 18. června 1954.³⁴⁾

31 Moravský zemský archiv Brno, Krajský národní výbor v Jihlavě, Záписy ze zasedání rad 1949 – 1960, inv. č. 1920, sign. B 126, kart. 822.

Příslušníci církevních šestek měli 1. července vstoupit do klášterů a řeholnicím přečíst likvidační výnos.

32 Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy*, Praha 1993, s. 8–9.

33 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Směrnice SÚC proti ženským klášterům vydané ÚV KSČ 12. 7. 1954.

34 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Instrukce krajského církevního tajemníka B. Součka okresním církevním tajemníkům z 18. 6. 1954.

„V důsledku toho, že se řeholnice při volbách do národních výborů různě projeví, bude třeba při další práci mezi nimi vycházet z jejich postoje a věnovat zvýšenou péči jejich diferenciaci. Pro nejbližší dobu vám ukládáme tyto úkoly. Do konce června navštívíte ty ústavy, kde se řádové sestry projeví kladně (volily), pohovoříte s představenou nebo i dalšími sestrami, poděkujete jim za jejich pochopení pro čestnou občanskou povinnost. Zároveň hned na místě projednáte jejich stížnosti nebo oprávněné požadavky a ve spolupráci s vedením ústavu případné nedostatky odstraníte. V jednání s nimi je třeba zachovávat laskavý a přátelský tón. V žádném případě nedopustíme překládání řeholnic z ústavů, kde v současné době bydlí.

6. SPOLKY

Již koncem roku 1951 vypracoval SÚC návrh na zrušení všech náboženských spolků. V roce 1952 pak začala realizace tohoto návrhu. V květnu dostali jednotliví okresní církevní tajemníci pokyny pro likvidaci katolických spolků¹⁾ od krajských církevních tajemníků.²⁾

V Jihlavském kraji však již byla většina spolků zrušena v roce 1951, včetně Ludmily, což byl farní odbor Charity.³⁾

Již od roku 1948, tedy po únorových událostech, byla do většiny katolických spolků jmenována státní („národní“) správa. Tak tomu bylo i v případě, v roce 1951 zrušeného, Dobročinného ústavu v Nové Říši. Jako důvod pro zavedení státní správy v tomto spolku bylo v dubnu 1948, tedy dva měsíce po únoru, uvedeno, že spolek a jeho členové se dosud nezapojili do programu vlády Klementa Gottwalda.⁴⁾ Podobně tomu bylo u jiných církevních spolků.⁵⁾

V případech, kde se řádové sestry staví záporně (nevolily), vyhotovíte podrobné charakteristiky (posudky) jejich zpovědníků a zašlete je do 28. 6. 1954 zdejšímu odboru ve dvojím vyhotovení. U každého zpovědníka uveďte, zda může tuto funkci nadále vykonávat nebo zda navrhuje jeho výměnu. Případně navrhněte, kdo z duchovních by přicházel v úvahu.

Jiných opatření u reakčních řeholnic zatím nečiňte. O výsledcích vašich návštěv u kladných sester podejte hlášení v situační zprávě za červen.”

1 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 443.

2 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Pokyny krajského církevního tajemníka B. Součka pro okresní církevní tajemníky ze dne 22. května 1952.

Upozorňujeme vás, že veškeré náboženské spolky, pokud nebyly již dříve pro nečinnost nebo z jiných důvodů úředně rozpuštěny, musí být likvidovány nejdéle do 30. června tohoto roku. Proveďte ve spolupráci s III. referátem ONV kontrolu zda nějaký náboženský spolek ve vašem okrese ještě neexistuje a zařídte se dle shora uvedeného pokynu. Dále podotýkáme, že farní odbor Charity, pokud existuje, nesmí být dle směrnic SÚC likvidován. Bude začleněn do diecézních svazů České charity, která se stane masovou organizací dle nového spolkového zákona a její činnost bude řízena tak, aby to bylo k prospěchu našeho státního zřízení a budování socialismu v naší vlasti.”

Zprávu o provedené likvidaci spolku měl okresní církevní tajemník zaslat SÚC do 5. července.

3 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Seznam katolických spolků v Jihlavském kraji z 20. dubna 1951. Podle tohoto dokumentu byly již všechny odbory spolku Charity v tomto datu zrušeny.

4 SOKA Jihlava, fond Kláštery, Zápis ze schůze akčního výboru NF v Dačicích z 20. dubna 1948.

5 Moravský zemský archiv Brno, Krajský národní výbor v Jihlavě, Záписy ze zasedání rad 1949 – 1960, inv. č. 1916, sign. B 126, kart. 820.

7. APARÁT KSČ

Straničtí pracovníci nebo také systém stranických sekretariátů a zařízení tvořil nejdůležitější mocenský nástroj stranického vedení. Jeho důležitost byla dána několika faktory.

Předně šlo o aparát nejmocnějších orgánů, které si tento aparát vybudovaly, a také řídily samy podle svých potřeb. Jakákoliv kritika aparátu KSČ byla označována za projev trockismu, za útok na páteř strany.¹⁾

Navíc měl stranický aparát jako jediný k dispozici komunistickou stranu, její organizace a funkcionářský aktiv, jejichž prostřednictvím kontroloval i mimostranické instituce. Stranu ovládal tak, že řídil její běh. Podléhaly mu všechny její organizace a instituce. Pracovníci aparátu přicházeli nejvíce do styku s členy a funkcionáři, pro jejichž naprostou většinu byl stranický sekretariát jediným nebo hlavním reprezentantem KSČ.²⁾

Šlo také o aparát, který připravoval rozhodnutí mocenských skupin a v souladu s jejich vůlí je interpretoval a zajišťoval. Všechny pokusy

omezit jeho práci jen na realizaci usnesení skončily neúspěšně. Přesto však v jeho činnosti tato stránka převažovala, zejména vynikala jeho kontrolní a dohlížecí role nad všemi institucemi společenského života.

Rozhodujícím kritériem výběru pracovníků aparátu byla bezvýhradná věrnost straně, souhlas s její politikou a poslušné plnění pokynů a směrnic mocenské skupiny.³⁾

Odborné znalosti pracovníků o rezortech, které spravovali, byly povrchní, politické vědomosti omezené a jednostranné. Zvláště charakteristický byl nedostatečný přehled o mezinárodní situaci. Pracovníci aparátu se nesnažili svoje vědomosti rozšiřovat a nikdo to od nich ani příliš nevyžadoval. Postačovalo jim absolvování politické školy.

Ve vedení KSČ, ještě více ve stranickém aparátu a v ústředním sekretariátu KSČ zvláště, měl privilegiované postavení generální tajemník ÚV KSČ. Obrazně lze jeho postavení charakterizovat jako pozici prvního mezi nejmocnějšími.

1 Kaplan, *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty*, Praha 1993, s. 9.

2 Tamtéž, s. 10.

3 Tamtéž, s. 11.

4 M. Bulínová, M. Janišová, K. Kaplan, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950*, Praha – Brno 1994, s. 14.

Ústřední sekretariát ÚV KSČ si vytvořil a udržoval svůj svět. Svět s vlastními zákony, morálními kritérii, hierarchií, zakořeněnými dogmaty, ideologickými šablonami a frazeologií, atmosférou a myšlenkovým klimatem. Tento svět byl zcela jiný než okolní, skutečný, vymyká se občanské každodennosti. Hlas společenské reality sem doléhal zprostředkovaně a z velké dálky.⁴⁾

ZÁVĚR

Na konci 40. a počátku 50. let patřil k nejdůležitějším politickým jevům v Československu vztah státu a katolické církve.

Komunistická strana chápala církev jako politickou instituci a podle toho vymezovala i poměr k ní už v době svého boje o absolutní moc. Po jejím nastolení v únoru 1948 tento rys zcela dominoval. Vedoucí komunisté usilovali o rychlé prosazení svého mocenského monopolu do všech oblastí společenského života a o ovládnutí všech institucí. Církve se tomuto úsilí vymykala, odmítala se podrobit nadvládě nové moci. Navíc měla úzké a pevné svazky s Vatikánem, který

komunistická strana prohlásila za spojence imperialismu a vlivného odpůrce komunistických záměrů. Především z těchto důvodů označili představitelé moci církev za nepřítele. Od počátku byl v jejich poměru k církvi dvojitý záměr: odpoutat ji od Vatikánu a plně ji podřídit moci. Výsledkem tohoto úsilí měla být tzv. národní církev.

Přestože vedoucí komunisté byli přesvědčeni o nevyhnutelnosti rozhodujícího konfliktu s církví, snažili se zpočátku podřídit si církev prostřednictvím dohody s hierarchií. Když neuspěli, rozhodli se politickými prostředky omezit nebo vyloučit vliv církve z veřejného života. Komunistům se ji podařilo ovládnout, podřídit své kontrole a citelně redukovat její vliv v životě společnosti. Nedosáhli však svého konečného cíle – národní církve. Narazili na odpor 130 duchovních a věřících a museli rezignovat. Naprostou většinu duchovních se podařilo zastrašit, umlčet, politicky neutralizovat, nikoliv však získat. V úvodu této práce jsem si vytyčil několik základních problémů, které měla tato práce vyřešit. Až na výjimky se podařilo na tyto otázky přinést uspokojivé odpovědi. Touto výjimkou je především sku-

tečnost, jak se likvidace klášterů podepsaly na další práci řeholníků a řeholnic. Těmito záležitostmi se práce zabývá pouze okrajově, protože se objevují v materiálech archivů jen zřídka nebo vůbec. Názory několika pamětníků se pak samozřejmě nedají zobecňovat. Bohužel se mi více pamětníků z nejrůznějších důvodů nepodařilo vyslechnout.

Jako námět či inspirace pro další vědecké bádání a zpracování by bylo jistě vhodné zabývat se tímto tématem hlouběji. V práci není

např. zmiňována pozice klášterů a jejich obyvatel vůči okolí v období let 1945–1950 a její změny v průběhu času. Realizovat by se jistě dala i anketa, co dnes lidé vědí o těchto událostech, jak se na ně dívají dnešní lidé atd. Takto by mohla vzniknout i práce sociologického charakteru.

Doufám, že má práce bude pro čtenáře zajímavá, a přeji si, aby svědky, pamětníky a historiky podnítila ke kritice, doplňkům a případnému pokračování.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny archivní

Archiv ministerstva vnitra ČR Praha, H - 718.

Archiv řádu premonstrátů Nová Říše.

Biskupský archiv Brno, Katolická akce 1949.

Moravský zemský archiv Brno, Krajský výbor KSČ Jihlava 1946 – 1960.

Státní okresní archiv Jihlava, Kláštery.

Prameny vydané

Bulínová, M., Janišová, M., Kaplan, K., *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950.* Praha – Brno 1994.

Dokumenty o perzekuci a odporu, Akce K – likvidace klášterů v roce 1950. *Dokumenty a přehledy.* Praha 1993.

Literatura

Bartušek, A., *Dačice, státní zámek, město a památky v okolí.* Praha 1960.

Beringer, J., Janoušek, J., *Město a panství Dačice.* Dačice 1893.

Boháč, Z., *Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999.* Kostelní Vydří 1999.

Boháč, Z., *Mapy k územnímu vývoji české a moravské církevní organizace, historická geografie* 28. Praha 1995.

Boháč, Z., *Vývoj diecézní organizace českých zemí.* In: *Traditio et cultus. Miscellanea historica bohemico Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eis collegis amicisque ad annuum sexagesimum dedicata.* Praha 1993.

Bredly, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem.* Praha 1994.

Catalogus provinciae Bohemiae Societatis Jesu ineunte anno 1946. Místek 1946.

Catalogus provinciae Bohemiae Societatis Jesu 1996. Neratovice 1996.

Cuhra, J., *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969–1972.* Praha 1999.

Hejl, V., *Zpráva o organizovaném násilí.* Praha 1990.

Hodač, V., *Čihošťský zázrak.* Praha 1950.

Hofmann, B., *A kdo vás zabije.* Praha 1947.

Janišová, M., Kaplan, K., *Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948.* Praha – Brno 1995.

Kadlec, J., *Přehled českých církevních dějin, II.* Praha 1991.

- Kaplan, K., *Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Studie a dokumenty.* Praha 1993.
- Kaplan, K., *Československo v letech 1948–1953.* Praha 1991.
- Kaplan, K., *Československo v letech 1953–1956.* Praha 1992.
- Kaplan, K., *Nekrvavá revoluce.* Praha 1992.
- Kaplan, K., *Pět kapitol o únoru.* Brno 1997.
- Kaplan, K., *Pravda o Československu 1945–1948.* Praha 1991.
- Kaplan, K., *Stát a církev v Československu 1948–1953.* Brno 1993.
- Kaplan, K., *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka.* Praha 1991.
- Kirchen in der Zange, Die Kirchenpolitik der Tschechoslowakei 1945–1960.* München 1960.
- Kostelní Vydří. Kostelní Vydří 1996.*
- London, A., *Doznání.* Praha 1990.
- Luňák, P., *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce.* Praha 1997.
- Machula, J., *Vatikán a Československo (1938 - 1948). Paměti.* Praha 1998.
- Marek, P., *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924.* Olomouc – Rosice 2000.
- Marek, P. a kol., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998.* Olomouc 2000.
- Marek, P., *Současný stav a perspektivy zkoumání politických stran na našem území. Sborník referátů přednesených na vědecké konferenci v Olomouci ve dnech 20. – 21. října 1998.* Rosice – Olomouc 1999.
- Mikulášek, F., *Za zdí a bez zdí. Vzpomínky známého jezuitu dlouho vězněného komunisty pro víru.* Praha 1992.
- Moulis, V., Valenta, J., Vykoukal, J., *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě v letech 1944–1989.* Ostrava 1991.
- Němec, J., *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích.* Řím 1988.
- Neuls, J., Dvořák, M., *Co se skrývalo za zdmi klášterů.* Praha 1950.
- Pachman, L., *Boha nelze vyhnat.* Praha 1990.
- Pavlík, J., *Budou vás vydávat soudům. Dějiny české provincie T. J. v době komunistického útlaku v letech 1950–1990.* Praha 1995.
- Stehlík, M., *Zapomenuté dějiny.* Dačice 2000.
- Tiray, J., *Vlastivěda moravská.* Brno 1913.
- Vaško, V., *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* Praha 1990.
- Vlček, P., Sommer, P., Foltýn, Z., *Encyklopedie českých klášterů.* Praha 1997.

Vlk, M., O „skryté církvi“, *Perspektivy* č. 6. Červen 1996.

Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M., *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha 2000.

Zíbal, P., „Šéfe, znáte Želiv?“. Olomouc 1994.

Noviny:

Jihlavské listy, 3. 11. 2000.

Jiskra, 29. 4. 1948.

Katolické noviny, 20. 7. 1949, 8. 11. 1947.

Lidová demokracie, 12. 5. 1968.

Lidové noviny, 17. 7. 1949.

Nová politika, 2. 8. 1949.

Rovnost, 8. 1. 1949.

Rudé Právo, 3. 1. 1949.

Věstník katolického duchovenstva, 25. 6. 1949.

PŘÍLOHA

Vybrané části vzpomínek pamětníků

Jan Chmelař

„Návštěv StB v Nové Říši bylo více. Jedna z nich byla i před Květnou nedělí. Před ní jsme totiž uklízeli kostel a připravovali se na velikonoční svátky. Pamatuji se, že já jsem uklízel zpovědnice v kostele, které se nepoužívaly, protože tam už tenkrát byla zpovědní místnost v chodbě u sakristie. V noci na to jsme dostali tuto návštěvu, tentokrát delší a početnější. Návštěva se věnovala hlavně kostelu. Při této návštěvě našli příslušníci StB pod chórovými lavicemi ukryté zbraně a k mému velikému překvapení byla ukrytá pistole i pod klekátkem zpovědnice, kterou jsem tak důkladně uklidil. Po Květné neděli probíhal v Praze před Státním soudem proces s našimi představenými a jako doličné předměty tam figurovaly právě zbraně, které byly údajně ukryty v klášteře.

Jednoho večera jsem si jako obvykle šel lehnout. Najednou mě probudilo ostré světlo. Probral jsem se a nade mnou stál nějaký chlap s ručním reflektorem a se samopa-

lem v ruce. Ten mi řekl velmi zvýšeným hlasem, abych rychle vstal, oblékl se a šel dolů do jídelny. Co jsem měl jiného dělat, než poslechnout.

Když jsme se všichni shromáždili v jídelně, začali dělat prezenci. Měli v ruce seznam, který jim zhotovila zdejší stanice SNB. Nedlouho před tímto dnem nás totiž navštívil zdejší člen SNB, který prý pro potřeby nemocenského pojištění dělal seznam všech členů kláštera. Zapsal si do tohoto seznamu i ty členy, kteří studovali v Praze. A tak se stalo, že při prezenci se marně dožadovali, abychom jim řekli, kde se ukrývají ti členové, kteří jsou tam zapsaní a nehlásí se. Potom nám přečetli jakýsi dopis asi v tom smyslu, že vláda se rozhodla náš klášter zrušit a nás prozatím přemístit někam jinam. Potom nám rozkázali, že se máme obléknout a vzít si s sebou nejn nutnější věci.

Pan převor Štěpán, který zažil likvidaci kláštera nacisty a deportaci do Osvětimi, při odchodu z kláštera poklekl a políbil práh kláštera v slzách, z čehož si dělal náš doprovod legraci. V připraveném autobuse s námi jeli uniformovaní příslušníci SNB se psy a bylo tam

také pár civilů z StB. Nesměli jsme mluvit a jeli jsme prakticky do neznáma. Za svítání jsme dojeli do nějakého kláštera.

První dny v tomto klášteře byly dost krušné, ale potom se to o něco zlepšilo. Změna k lepšímu nastala především poté, co přišla další skupina řeholníků. To bylo koncem dubna. Tehdy už mohli někteří kněží sloužit mše svaté a mohli jsme se volněji pohybovat po klášteře. Někdy jsme chodili i na zahradu.

Každý den ráno byl nástup. Utkvělo mi v paměti, jak jsme při tom nástupu všichni zpívali. Nejčastěji to byly mariánské písně.

Někdy v srpnu pak začalo další přemísťování. Někteří šli do České Kamenice, kde bylo přeškolování před umístěním do duchovní správy. Do Želiva byli posíláni „zvlášť režimu nebezpeční“ duchovní. Nás mladší čekala vojna u pomocného technického praporu v Hájku u Prahy.

Vladimír Vitula

Několik dnů po třetím únoru přišlo s tajnými asi 50 příslušníků SNB a dělali prohlídku celého kláštera. Jejich velitelem byl rusky hovořící kapitán. Všechny odvedli do jídel-

ny. Mě a ještě asi dva další odvedli s sebou jako doprovod na prelaturu a do kostela. Když se otevřela prelatura, začali se příslušníci SNB a tajní rozbíhat po světnicích, což jsem po zkušenostech s Němci nedovolil. Prohlížela se tedy světnice po světnici. Nic se nenašlo a prohlídka byla skončena. Šel jsem ještě do koupelny, kde svítilo světlo. Zde byl jeden z tajných policistů a měl něco pod kabátem. Poslal jsem ho tedy za ostatními. Chtěl jsem od nich klíče, ale nedali mi je. Prelatura tedy zůstala otevřená. Všichni jsme šli na převorát, kde byl jejich velitel. Všichni se soustředili kolem něj. Byl jsem v civilu, takže si mě nevšimli. Ohlašovali veliteli, že se nic nenašlo. Ten jim ale odpověděl, že něco se najít musí. Pak si všimli, že tam jsem já a odvedli mě do jídelny mezi ostatní. Za dvě hodiny mě opět zavolali a šli opět dělat prohlídku na prelaturu. Šli do jedné světnice, přímo k posteli, rozdělali ji a našli automat. Druhou zbraň našli ve vedlejší místnosti v kachlových kamnech. Zásobníky do nich byly ve skříni i na ní. Při první prohlídce tam však určitě nic nebylo. Teprve po této druhé prohlídce prelatury mi vrátili klíče. Prohlídky potom dále pokračovaly. Někdy i dvakrát za týden.

Po svatém týdnu 13. 4. 1950 přijel do kláštera autobus a v něm uniformovaní četníci. Pozvali také předsedu MNV, předsedu Akčního výboru a předsedu strany. Nám řekli, abychom si vzali věci, které uneseme, ty ostatní nám měli poslat. Čekáme však na ně dodnes. Naložili nás do autobusu a vyjeli jsme směrem na sever. Po dlouhé době jsme dojeli až do Broumova. Místnosti zde byly zcela prázdné. Museli jsme sehnat alespoň židle, aby si starší bratři mohli sednout. Potom jsme sehnali i postele. Příslušníci SNB se psy nás poslali nacpat slamníky. Protože nebyl nikdo z nás na tuto situaci připraven, neměli jsme dostatek oblečení. Oblékli jsme se tak, že jsme si rozebrali starou divadelní šatnu. Postupně přijížděli další bratři. Tím, jak vzrostl počet nás vězněných, vzrostl i počet hlídačů. Nyní bylo hodně pracovních sil a pro všechny se našla práce.

Každý týden chodil vedoucí skupiny pro náš plat do kanceláře. Ten dělal přibližně 100 Kč. Zde nám také dávali instrukce, co máme dělat. Sám jsem pracoval v zámečnické dílně. Jako zámečníci jsme opravovali zámky ke dveřím, dělali nové klíče, nebo opravovali plot zahrady.

Odpoledne, po práci, bylo politické školení. Řekli nám, že přijedou nejlepší školitelé z okresu. Žádný z nich však neovládal český jazyk a mluvili i psali s chybami. Dominikáni a kapucíni byli většinou profesori, řada ostatních také vysokoškoláci. Ti z toho měli zábavu. Každé ráno byl povinný nástup na nádvoří kláštera. Předstoupil před nás velitel tábora a četl nadpisy z novin. Někteří dozorcí byli starého ražení, a když je posílali do kláštera, bylo jim řečeno, že jsme zločinci. Brzy se sami přesvědčili, že to není pravda a někteří z nich se k nám chovali opravdu přátelsky. V Broumově jsme zůstali až do zří. Potom mě odvezli spolu s dalšími na vojnu do Komárna. Asi za dva týdny přišel rozkaz přestěhovat se do Hájníků a pracovat zde na výstavbě letiště Tri Duby. V Hájníkách nás uložili v sále hostince, kde jsme spali až tři nad sebou. Vzpomínám si, že zde byla spousta potkanů. Ráno se šlo do leteckých kasáren stavět ubytovny. Ubytovna, co stavěli řeholníci a faráři samozřejmě spadla. Museli jsme pak postavit novou, do které jsme se nastěhovali a kde jsme bydleli po celou dobu vojny.

Poděkování:

Za cenné rady děkuji kolektivu pracovníků Historického ústavu Jihočeské univerzity. Poděkovat bych chtěl i všem pracovníkům Státního okresního archivu v Jihlavě a Archivu ministerstva vnitra v Praze za jejich pomoc při hledání a získávání potřebných pramenů, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout. Dále nesmím zapomenout poděkovat panu Vladimíru Vitulovi a Janu Chmelařovi, pamětníkům, kteří mi vyprávěli o daných událostech, a tak mi pomohli přiblížit život v polovině minulého století. V neposlední řadě patří mé díky i panu Jindřichu Charouzovi, který mi ochotně umožnil prostudování dostupných publikací.

HISTORIE A PŘÍTOMNOST VYSOKÉ ŠKOLY POLYTECHNICKÉ JIHLAVA

(neperiodický bulletin VŠPJ)

Redakční rada:

Předseda: Jakub Novotný
Členové: Ladislav Jirků, Alena Štěrbová, Eva Lajtkepová,
Hana Pospíchalová
Vedoucí redaktor: Martin Hemelík
Výkonná redaktorka: Jitka Kalabusová

E-mail: kalabusova@vspj.cz; hemelik@vspj.cz

Vydala: Vysoká škola polytechnická Jihlava
Tolstého 16
586 01 Jihlava

www.vspj.cz

Rok vydání: 2012

Tisk: AMAPRINT-Kerndl, s.r.o.

Náklad: 150 výtisků

ISBN: 978-80-87035-78-8